

**ΓΙΑ ΜΙΑ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ**
ΛΕΟΝ ΤΡΟΤΣΚΙ – ΑΝΤΡΕ ΜΠΡΕΤΟΝ
ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΑΦΕΝΕΙΟ

<http://politikokafeneio.com>

Επιμέλεια κειμένων: Θ. Θωμαδάκης
Μετάφραση: Θ. Θωμαδάκη- Α. Τσακίρογλου – Β.
Μπόμπολη – Α. Φραγκά - Κ. Μάτσα – Γ. Σαραντόγλου

ΛΕΟΝ ΤΡΟΤΣΚΙ – ΑΝΤΡΕ ΜΠΡΕΤΟΝ

Το Μανιφέστο της Καλλιτεχνικής Δημιουργίας

ΓΙΑ ΜΙΑ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Και άλλα κείμενα

Επιμέλεια κειμένων
Θ. ΘΩΜΑΔΑΚΗΣ

Εκδόσεις «ΑΛΛΑΓΗ»
ΑΘΗΝΑ 1985

Φωτογραφία του εξώφυλλου: Αφίσα της εποχής της Οχτωβριανής Επανάστασης («Ας πάρουμε τη θύελλα από την Επανάσταση της Σοβιετικής Ρωσίας, ας την ενώσουμε με το σφυγμό της αμερικάνικης ζωής, και ας κάνουμε τη δουλιά μας σαν ένα χρονόμετρο»)

Πρόλογος

Κανένας επαναστάτης μαρξιστής και ηγέτης δεν ασχολήθηκε τόσο διεξοδικά και διεισδυτικά με τη συνάφεια της Τέχνης με την Επανάσταση, όσο ο Λεόν Τρότσκι. Οι αναλύσεις και οι παρατηρήσεις του σ' αυτό τον τομέα δεν είχαν επεισοδιακές. Είταν αναπόσπαστο μέρος της αδιάκοπης πάλης για την οργάνωση και τη νίκη της παγκόσμιας σοσιαλιστικής επανάστασης.

Η συλλογή κειμένων, που παρουσιάζουμε εδώ, δείχνει τις διαδοχικές φάσεις της ανάπτυξης από τον Τρότσκι μιας μαρξιστικής θεωρίας για την Τέχνη και την Κουλτούρα, μέσα στις διαφορετικές περιόδους ανάπτυξης της επανάστασης: από την προεπαναστατική περίοδο («Διανοούμενοι και Σοσιαλισμός», 1910) των παραμονών του πρώτου ιμπεριαλιστικού πολέμου στα χρόνια της πρώτης νικηφόρας σοσιαλιστικής επανάστασης («Τάξη και Τέχνη», 1924, «Η Κληρονομιά της Πνευματικής Κουλτούρας», 1927, «Η Πολιτική του Κόμματος στο Πεδίο της Τέχνης και της Φιλοσοφίας», 1933), και μέχρι τη ζοφερή περίοδο της προδοσίας της επανάστασης από τον σταλινισμό και το θύθισμα σ' ένα δεύτερο παγκόσμιο πολεμικό μακελειό («Το Μανιφέστο: «Για μια Ανεξάρτητη Επαναστατική Τέχνη», 1938).

Αναπόσπαστο και ζωτικό μέρος αυτής της ιστορικής διαδρομής είναι και η συνάντηση του Λεόν Τρότσκι μ' έναν από τους σημαντικότερους πρωτοπόρους της Τέχνης του 20ού αιώνα, τον Αντρέ Μπρετόν, πατέρα του υπερρεαλισμού.

Το Μανιφέστο, έργο της συνάντησης Τρότσκι - Μπρετόν, όπως και η μαρτυρία του ίδιου του Μπρετόν γι' αυτή τη συνάντηση, ανοίγουν και κλείνουν, αντίστοιχα, αυτή την έκδοση, χαράσσοντας το περίγραμμα του χώρου εκείνου, όπου η Σοσιαλιστική Επανάσταση και η Τέχνη του 20ού αιώνα ενώθηκαν κάτω από την ακηλίδωτη σημαία της Τέταρτης Διεθνούς.

Το Μανιφέστο αντιπροσωπεύει το έσχατο σημείο που έφτασε το

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	5
Το Μανιφέστο: για μια Ανεξάρτητη Επαναστατική Τέχνη	7
Η Κληρονομιά της Πνευματικής Κουλτούρας	15
Τάξη και Τέχνη	23
Η Πολιτική του Κόμματος στο Πεδίο της Τέχνης και της Φιλοσοφίας	45
Οι Διανοούμενοι και ο Σοσιαλισμός	49
Επίσκεψη στον Λέον Τρότσκι	65

νήμα του στοχασμού του Τρότσκι πάνω στην Τέχνη, πριν διακοπεί βίαια από το θανατηφόρο χτύπημα του φονιά της Γκε Πε Ου. Γράφτηκε με ακλόνητη πίστη στο κομμουνιστικό μέλλον της ανθρωπότητας, σε μια περίοδο όπου ο ορίζοντας σκοτεινίαζε από τις αναθυμιάσεις του φασισμού, του σταλινισμού και του νέου ιμπεριαλιστικού πολέμου. Σ' ένα γράμμα του στη σύνταξη του περιοδικού «Partisan Review», στις 17 Ιούνη 1938, ο Τρότσκι πρόβλεπε: «Οι ποιητές, οι καλλιτέχνες, οι γλύπτες, οι μουσικοί θα θρουν οι ίδιοι τους δρόμους και τις μέθοδές τους, αν το απελευθερωτικό κίνημα των καταπιεζόμενων τάξεων και λαών διαλύσει τα σύννεφα του σκεπτικισμού και του πεσιμισμού που σκεπάζουν σήμερα τον ορίζοντα της ανθρωπότητας», (Βλ. «Λογοτεχνία και Επανάσταση», εκδόσεις «ΑΛΛΑΓΗ», σελ. 257).

Σήμερα, αυτό το απελευθερωτικό κίνημα της παγκόσμιας εργατικής τάξης και των καταπιεσμένων λαών είναι ανίκητο, επί 40 χρόνια από το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, και έχει δώσει και δίνει καταλυτικά πλήγματα στον ιμπεριαλισμό. Η θύελλα της ανερχόμενης παγκόσμιας σοσιαλιστικής επανάστασης καθαρίζει τον ιστορικό ορίζοντα, την ίδια στιγμή που η παγκόσμια οικονομική και πολιτική κρίση του καπιταλισμού απειλεί την ανθρωπότητα και τον ανθρώπινο πολιτισμό με την ολοκληρωτική πυρηνική απανθράκωση.

Αυτοί οι δύο αλληλένδετοι παράγοντες –η αποσύνθεση του παγκόσμιου ιμπεριαλισμού και η ανίκητη δύναμη της εργατικής τάξης– ασκούν την πιο έντονη επιρροή στους δημιουργούς της Τέχνης και της Κουλτούρας. Μένοντας πιστοί στην αποστολή τους, η θέση τους είναι στο πλευρό της πιο επαναστατικής δύναμης της Ιστορίας, της εργατικής τάξης, και της υπόθεσής της, του παγκόσμιου σοσιαλισμού.

Πιστεύουμε ότι αυτή η έκδοση, μαζί με το κλασικό έργο του Τρότσκι «Λογοτεχνία και Επανάσταση», μπορεί να βοηθήσει τις αναζητήσεις των καλλιτεχνών και διανοούμενων που προσελκύονται από το εργατικό κίνημα και τις επαναστατικές ιδέες του Τροτσκισμού, του Μαρξισμού του σήμερα.

Η κρίση της ανθρωπότητας, μαζί και η κρίση της κουλτούρας, έχει αναχτεί στην κρίση ηγεσίας της εργατικής τάξης. Αυτή την κρίση παλεύουμε να λύσουμε οικοδομώντας τη διάδοχη επαναστατική ηγεσία, την Διεθνή Επιτροπή της Τέταρτης Διεθνούς, και μετατρέποντας το ελληνικό της τμήμα, την ΕΔΕ, στο νέο επαναστατικό κόμμα της εργατικής τάξης. Σ' αυτή τη μάχη πρέπει να πάρουν την αξία θέση τους και οι πρωτοπόροι διανοούμενοι και καλλιτέχνες.

Σ.Μ.

Το Μανιφέστο Καλλιτεχνικής Δημιουργίας

ΓΙΑ ΜΙΑ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

των Λεόν Τρότσκι – Αντρέ Μπρετόν

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
Α. ΦΡΑΓΚΑ

Το «Μανιφέστο Καλλιτεχνικής Δημιουργίας: Για μια Ανεξάρτητη Επαναστατική Τέχνη» γράφτηκε από τον Λεόν Τρότσκι και τον Αντρέ Μπρετόν, το 1938, στο Μεξικό, για τη Διεθνή Ομοσπονδία Ανεξάρτητης Επαναστατικής Τέχνης (FIAR). Κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το Γενάρη του 1939 στα γαλλικά με την υπογραφή του Αντρέ Μπρετόν και του Ντιέγκο Ριθέρα. Ο Λεόν Τρότσκι, για πολιτικούς λόγους, είχε ζητήσει να αντικατασταθεί το όνομά του με το όνομα του μεγάλου Μεξικανού ζωγράφου. Το «Μανιφέστο Καλλιτεχνικής Δημιουργίας» είχε δημοσιευτεί στην ΕΜΕ τον Ιούλη του 1979. Σήμερα το δίνουμε σε νέα επιμελημένη μετάφραση από τα γαλλικά.

Μπορεί να υποστηριχτεί χωρίς υπερβολή ότι ποτέ ο ανθρώπινος πολιτισμός δεν απειλήθηκε από τόσους κινδύνους όσο σήμερα. Οι θάνδαλοι, με τη βοήθεια των θάρσων –δηλαδή, των εντελώς πρωτόγονων μέσων τους– αφάνισαν τον πολιτισμό της αρχαιότητας σε μια περιορισμένη γωνιά της Ευρώπης. Σήμερα, ολόκληρος ο παγκόσμιος πολιτισμός, στην ενότητα του ιστορικού του πεπρωμένου, παραπαίει κάτω από την απειλή αντιδραστικών δυνάμεων οπλισμένων με την πιο σύγχρονη τεχνική. Δεν εννοούμε μονάχα τον πόλεμο που πλησιάζει. Από τώρα κιόλας, σε περίοδο ειρήνης, η επιστήμη και η τέχνη έχουν περιέλθει σε κατάσταση απόλυτα αφόρητη.

Σ' ότι προσωπικό διατηρεί στη γένεσή της, σ' ότι υποκειμενικά χαρίσματα ενεργοποιεί για να αποδεσμεύσει ένα ορισμένο έργο που επιφέρει έναν αντικειμενικό εμπλουτισμό, μια ανακάλυψη, φιλοσοφική, κοινωνιολογική, επιστημονική ή καλλιτεχνική, εμφανίζεται σαν το προϊόν μιας ανέλπιστης τύχης, δηλαδή σαν μια εκδήλωση λίγο ή πολύ αυθόρμητη της **αναγκαιότητας**. Δεν είναι δυνατό να παραμελήσει κανείς μια τέτια προσφορά τόσο από την άποψη της γνώσης γενικά (που τείνει στο να συνεχιστεί η ερμηνεία του κόσμου), όσο και από την άποψη της επανάστασης (που απαιτεί τη διαμόρφωση μιας ξεκάθαρης αντίληψης των νόμων που διέπουν την κίνηση του κόσμου, για να φτάσουμε στο μετασχηματισμό του). Πιο συγκεκριμένα, δεν είναι δυνατόν να αδιαφορήσουμε για τις πνευματικές συνθήκες, μέσα στις οποίες εκδηλώνεται αυτή η προσφορά και να μην αγρυπνούμε για την εξασφάλιση του σεβασμού των ιδιαίτερων νόμων που διέπουν την πνευματική δημιουργία.

Ο σύγχρονος κόσμος μας αναγκάζει να διαπιστώσουμε την ολοένα και πιο γενική παραβίαση αυτών των νόμων, παραβίαση που συνεπάγεται αναγκαστικά έναν εξευτελισμό ολοένα και πιο έκδηλο, όχι μόνο της καλλιτεχνικής δημιουργίας, αλλά και της «καλλιτεχνικής» προσω-

πικότητας. Ο χιτλερικός φασισμός, αφού εξαφάνισε από τη Γερμανία όλους τους καλλιτέχνες στους οποίους εκφραζόταν σε κάποιο βαθμό η αγάπη προς την ελευθερία, έστω και την τυπική ελευθερία, ανάγκασε αυτούς που μπορούσαν ακόμα να κρατήσουν μολύβι και πινέλο, να γίνουν δούλοι του καθεστώτος και να το υμνολογήσουν κατά παραγγελία, μέσα στα πλαίσια της χειρότερης συμβατικότητας. Αν θάλουμε κατά μέρος τη διαφήμιση, το ίδιο έγινε και στην ΕΣΣΔ, στη διάρκεια της περιόδου της μανιασμένης αντίδρασης, που αυτή τη στιγμή βρίσκεται στο απόγειό της.

Δεν χρειάζεται να πούμε, πως δεν είμαστε καθόλου, ούτε για μια στιγμή, αλληλέγγυοι, όποια κι αν είναι η τύχη του, με το σύνθημα: «Ούτε φασισμός ούτε κομμουνισμός!», σύνθημα που προσδιάζει στη φύση του συντηρητικού και φοβισμένου φιλιταίου, που αρπάζεται από τα λείψανα του «δημοκρατικού» παρελθόντος. Η αληθινή Τέχνη, δηλαδή εκείνη που δεν αρκείται σε παραλλαγές προκαθορισμένων προτύπων, αλλά που προσπαθεί να εκφράσει τις εσωτερικές ανάγκες του ανθρώπου και της σημερινής ανθρωπότητας, δεν μπορεί να μην είναι επαναστατική, δηλαδή να μην τείνει σε μια πλήρη και ριζική ανοικοδόμηση της κοινωνίας, αν όχι για τίποτε άλλο, για να απελευθερώσει την πνευματική δημιουργία από τις αλυσίδες που την δεσμεύουν και για να επιτρέψει σ' ολόκληρη την ανθρωπότητα να φτάσει σε ύψη που μόνο μειονωμένες μεγαλοφυίες έφτασαν στο παρελθόν. Ταυτόχρονα, αναγνωρίζουμε ότι μονάχα η κοινωνική επανάσταση μπορεί να ανοίξει το δρόμο για μια καινούργια κουλτούρα. Αν όμως αρνούμαστε κάθε αλληλεγγύη με την κυρίαρχη σήμερα στην ΕΣΣΔ κάστα, είναι ακριβώς γιατί στα μάτια μας δεν αντιπροσωπεύει τον κομμουνισμό, αλλά τον πιο δόλιο και πιο επικίνδυνο εχθρό του.

Κάτω από την επίδραση του ολοκληρωτικού καθεστώτος της ΕΣΣΔ και διαμέσου των λεγόμενων «εκπολιτιστικών» οργάνώσεων που αυτό το ίδιο ελέγχει στις άλλες χώρες, απλώθηκε σ' όλο τον κόσμο ένα βαθύ λυκόφως εχθρικό στην ανάδυση κάθε πνευματικής αξίας. Λυκόφως λάσπης και αίματος, που μέσα του, μασκαρεμένοι σε διανοούμενους και σε καλλιτέχνες, τσαλαβουτούν άνθρωποι που έκαναν την δουλοπρέπεια κίνητρό τους, την απάρνηση των αρχών τους άτιμο παιχνίδι, την πληρωμένη ψευδομαρτυρία συνήθεια και την υπεράσπιση του εγκλήματος χαρά τους. Η επίσημη Τέχνη της σταλινικής εποχής αντανακλά, με μια χωρίς προηγούμενο στην ιστορία σκληρότητα, τις γελοίες προσπάθειές τους να εξαπατήσουν και να καμουφλάρουν τον πραγματικό τους μισοφορικό ρόλο.

Η βουδή αποδοκιμασία, που ξεσηκώνει στον καλλιτεχνικό κόσμο η επαίσχυντη αυτή καταπάτηση των αρχών στις οποίες πάντοτε υπάκουε η Τέχνη και που ούτε τα καθεστώτα τα θεμελιωμένα στη δουλεία δεν αποτόλμησαν να αμφισβητήσουν με τόσο καθολικό τρόπο, οφείλει να παραχωρήσει τη θέση της σε μια αμείλικτη καταδίκη. Η καλλιτεχνική **αντιπολίτευση** είναι σήμερα μιά από τις δυνάμεις εκείνες που μπορούν να συμβάλουν αποτελεσματικά στην καταρράκωση και στο γκρέμισμα των καθεστώτων, κάτω από τα οποία καταστρέφεται, μαζί με το δικαίωμα της εκμεταλλευόμενης τάξης να επιθυμεί έναν καλύτερο κόσμο, και κάθε αίσθημα μεγαλείου και ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Η κομμουνιστική επανάσταση δεν φοβάται την Τέχνη. Ξέρει ότι, σύμφωνα με τις έρευνες που μπορούν να γίνουν στην φθίνουσα καπιταλιστική κοινωνία αναφορικά με τον σχηματισμό της καλλιτεχνικής κλίσης, ο καθορισμός αυτής της κλίσης δεν μπορεί παρά να προκύψει από μια σύγκρουση του ανθρώπου προς ορισμένες κοινωνικές μορφές που του είναι αντίθετες. Αυτή και μόνο η συνάρτηση, εκτός από τη συνείδηση που μένει ακόμα να αποκτήσει ο καλλιτέχνης, τον προδιαθέτει σύμμαχό της. Ο μηχανισμός της **εξιδανίκευσης**, που παρεμβαίνει σ' αυτή την περίπτωση και που η ψυχανάλυση έφερε σε φως, έχει σαν σκοπό να αποκαταστήσει τη διαταραχθείσα ισορροπία ανάμεσα στο σύμφυτο «εγώ» και στα απωθημένα στοιχεία. Αυτή η αποκατάσταση της ισορροπίας καταλήγει σε κέρδος του «ιδανικού εγώ», που υποκινεί κατά της ανυπόφορης σύγχρονης πραγματικότητας τις δυνάμεις του εσωτερικού κόσμου, του «εαυτού», **κοινές σε όλους τους ανθρώπους**, σταθερά στο δρόμο της ανάπτυξης προς το γίνεσθαι. Η ανάγκη της χειραφέτησης του πνεύματος δεν έχει παρά να ακολουθήσει τη φυσική της πορεία για να συγχωνευτεί και να συγκεραστεί με τούτη την πρωταρχική ανάγκη. Την ανάγκη της χειραφέτησης του ανθρώπου.

Κατά συνέπεια, η Τέχνη δεν μπορεί, χωρίς να ξεπέσει, να υποχωρήσει μπροστά σε μια ξένη γραμμή και να γεμίσει δουλικά τα πλαίσια που μερικοί πιστεύουν πως μπορούν να της χαράξουν, για πραγματιστικούς σκοπούς, πολύ περιορισμένους. Αξίζει πολύ περισσότερο η εμπιστοσύνη στο χάρισμα του καλλιτέχνη να αποδίδει την πραγματικότητα όπως αυτός τη νοιώθει, χάρισμα κάθε αληθινού καλλιτέχνη, που συνεπάγεται την απαρχή για μια (ουσιαστική) λύση των πιό σοβαρών αντιφάσεων της εποχής και που προσανατολίζει τη σκέψη των συγχρόνων του προς την επείγουσα ανάγκη της εγκαθίδρυσης μιας νέας τάξης πραγμάτων.

Η άποψη που είχε ο νεαρός Μαρξ σχετικά με το ρόλο του συγγραφέα, απαιτεί να την ανακαλέσουμε ζωηρά στις μέρες μας. Είναι φανερό πως αυτή η άποψη τιρέπει να επεχταθεί πάνω στον καλλιτεχνικό και επιστημονικό τομέα, στις διάφορες κατηγορίες δημιουργών και ερευνητών.

«Ο συγγραφέας, λέει, πρέπει φυσικά να κερδίζει χρήματα για να μπορεί να ζει και να γράφει, αλλά δεν πρέπει σε καμιά περίπτωση να ζει και να γράφει για να κερδίζει χρήματα... Ο συγγραφέας δεν θεωρεί καθόλου τα έργα του σαν μέσο. Αυτά είναι σκοπός καθεαυτός, είναι τόσο λίγο μέσο γι' αυτόν και για τους άλλους, ώστε στην ανάγκη να θυσιάζει στην ύπαρξή τους τη δική του ύπαρξη... Η πρώτη προϋπόθεση της ελευθερίας του Τύπου συνίσταται στο να μην είναι επάγγελμα».

Είναι περισσότερο από ποτέ άλλοτε επίκαιρο να επισείσουμε αυτή τη διακήρυξη ενάντια σε κείνους που επιδιώκουν να καθυποτάξουν την πνευματική δραστηριότητα σε σκοπούς ξένους προς αυτήν, και που, περιφρονώντας κάθε ιστορικό προσδιορισμό που προσιδιάζει σ' αυτήν, θέλουν να ελέγχουν σαν απόλυτοι κύριοι, σύμφωνα με τα υποτιθέμενα ανώτερα συμφέροντα του κράτους, τα θέματα της Τέχνης. Η ελεύθερη εκλογή αυτών των θεμάτων και ο απόλυτος μη-περιορισμός οσοναφορά τον τομέα της έρευνάς του, συνιστούν για τον καλλιτέχνη ένα αγαθό που αυτός έχει το δικαίωμα να διεκδικεί σαν αναπαλλοτρίωτο. Στην υπόθεση της καλλιτεχνικής δημιουργίας, έχει θεμελιώδη σημασία να απαλλαγεί η φαντασία από οποιουσδήποτε καταναγκασμούς και να μην υπόκειται, κάτω από οποιοδήποτε πρόσχημα, σε καλούπια. Σε κείνους που θα μας παρακινούσαν, για σήμερα ή για αύριο, να δεχτούμε ότι η Τέχνη θα πρέπει να είναι υποταγμένη σε μια πειθαρχία που θεωρούμε ριζικά ασυμβίβαστη με τα μέσα της, αντιτάσσουμε την αμετάκλητη άρνησή μας και την αποφασιστική μας θέληση να επιβάλουμε την αρχή: **Κάθε ελευθερία στην Τέχνη!**

Αναγνωρίζουμε φυσικά στο επαναστατικό κράτος το δικαίωμα της άμυνας κατά της επιθετικής αστικής αντίδρασης, ακόμα κι όταν αυτή καλύπτεται κάτω από τη σημαία της επιστήμης ή της Τέχνης. Μα από αυτά τα επιβεβλημένα πρόσκαιρα μέτρα της επαναστατικής αυτοάμυνας ως την απαίτηση της άσκησης ελέγχου πάνω στην πνευματική δημιουργία της κοινωνίας, υπάρχει ολόκληρη άβυσσος. Αν για την ανάπτυξη των υλικών παραγωγικών δυνάμεων η επανάσταση είναι υποχρεωμένη να εγκαθιδρύσει ένα **σοσιαλιστικό** καθεστώς συγκεντρωτικής σχεδιοποίησης, για την πνευματική δημιουργία πρέπει εξαρχής να θεμελιώσει και να εξασφαλίσει ένα **αναρχικό** καθεστώς πνευματικής ελευθερίας. Καμιά επιβολή, κανένας καταναγκασμός, ούτε το

παραμικρό ίχνος διαταγής! Οι διάφορες επιστημονικές ενώσεις και οι συλλογικές ομάδες των καλλιτεχνών που θα εργάζονται για την επίλυση καθηκόντων, που ποτέ δεν είχαν τόσο μεγαλειώδη, **μπορούν να εμφανίσουν και να αναπτύξουν μια γόνιμη εργασία μόνο πάνω στη βάση μιας ελεύθερης δημιουργικής φιλίας, χωρίς τον παραμικρό απ' έξω καταναγκασμό.**

Από τα παραπάνω φαίνεται καθαρά ότι υπερασπίζοντας την ελευθερία της δημιουργίας, δεν έχουμε καθόλου την πρόθεση να δικαιώσουμε την πολιτική απάθεια και ότι είναι πολύ μακριά από μας η σκέψη να αποκαταστήσουμε μια τέχνη «καθαρή», που υπηρετεί συνήθως τους πιο θρώμικους σκοπούς της αντίδρασης. Όχι, έχουμε πολύ αναπτυγμένη αντίληψη για το ρόλο της Τέχνης, για να αρνηθούμε την επίδρασή της στις τύχες της κοινωνίας. Θεωρούμε ότι το υπέρτατο καθήκον της Τέχνης της εποχής μας είναι να συμμετέχει συνειδητά και ενεργά στην προετοιμασία της επανάστασης. Όμως, ο καλλιτέχνης δεν μπορεί να εξυπηρετήσει την υπόθεση του λυτρωτικού αγώνα, παρά μόνο αν διαπεραστεί υποκειμενικά από το κοινωνικό και ατομικό περιεχόμενό του, παρά μόνο αν μεταδώσει το νόημα και το δράμα μέσα του, κι αν ελεύθερα αναζητήσει να δώσει μια καλλιτεχνική ενσάρκωση στον εσωτερικό του κόσμο.

Στη σύγχρονη εποχή, που χαρακτηρίζεται από τη θανάσιμη αγωνία του καπιταλισμού, τόσο του δημοκρατικού όσο και του φασιστικού, ο καλλιτέχνης, και χωρίς ακόμα να εκδηλώσει φανερά τη διάστασή του με την κοινωνία, απειλείται να στερηθεί το δικαίωμα να ζει και να συνεχίζει το έργο του, με την αποστέρηση όλων των μέσων δημοσιότητας. Είναι φυσικό τότε, αυτός να στρέφεται προς τις σταλινικές οργανώσεις, που του προσφέρουν τη δυνατότητα να ξεφύγει από την απομόνωση. Αλλά η απομέρους του αποκύρυξη όλων εκείνων που μπορούν να συγκροτήσουν το ιδιαίτερό του μήνυμα, και οι φοβερές εξευτελιστικές φιλοφροσύνες που αυτές οι οργανώσεις απαιτούν από αυτόν σε αντάλλαγμα ορισμένων υλικών ωφελειών, τον εμποδίζουν να κρατηθεί εκεί, όσο η διαφθορά αδυνατεί να υποτάξει το **χαρακτήρα** του. Είναι ανάγκη, από αυτή τη στιγμή, να καταλάβει ότι η θέση του είναι αλλού, όχι με αυτούς που προδίδουν την υπόθεση της επανάστασης και συγχρόνως –αναπόφευχτα– την υπόθεση του ανθρώπου, αλλά μ' αυτούς που αποδεικνύουν την ακλόνητη πίστη τους στις αρχές της επανάστασης, με αυτούς που είναι, γι' αυτό το λόγο, οι μόνοι ενδεδειγμένοι να τη φέρουν σε πέρας και μέσα απ' αυτήν να εξασφαλίσουν την κατοπινή ελεύθερη έκφραση όλων των τρόπων της ανθρωπίνης διάνοιας.

Ο σκοπός αυτής της έκκλησης είναι να βρεθεί μια βάση για να ενωθούν όλοι οι επαναστάτες λειτουργοί της Τέχνης, για να υπηρετήσουν την επανάσταση με τα μέσα της Τέχνης και για να υπερασπίσουν την ελευθερία της ίδιας της Τέχνης από τους σφετεριστές της επανάστασης. Είμαστε βαθιά πεισμένοι ότι η συνάντηση σε μια τέτια βάση είναι δυνατή για τους εκπροσώπους των αισθητικών, φιλοσοφικών και πολιτικών τάσεων, ακόμα κι αν αυτές διίστανται αρκετά μεταξύ τους. Οι μαρξιστές μπορούν εδώ να βαδίσουν χέρι χέρι με τους αναρχικούς, με την προϋπόθεση ότι και οι μεν και οι δε, θα διαχωρίσουν αδιάλλαχτα τη θέση τους από το αντιδραστικό αστυνομικό πνεύμα, είτε αυτό εκπροσωπείται από τον Ιωσήφ Στάλιν είτε από το τσιράκι του Γκαρθία Όλιβερ.

Χιλιάδες και χιλιάδες, απομονωμένοι διανοούμενοι και καλλιτέχνες, που η φωνή τους σκεπάστηκε από τον απεχθή θόρυβο οργανωμένων παραχαραχτών, είναι σήμερα διασκορπισμένοι στον κόσμο. Πολυάριθμα μικρά τοπικά περιοδικά προσπαθούν να συγκεντρώσουν γύρω τους νέες δυνάμεις, που ζητούν καινούργιους δρόμους και όχι επιχορηγήσεις. Κάθε προοδευτική καλλιτεχνική τάση στιγματίζεται από τον φασισμό σαν εκφυλισμός. Κάθε ελεύθερη δημιουργία ανακηρύσσεται φασιστική απομέρους των σταλινικών. Η επαναστατική ανεξάρτητη Τέχνη πρέπει να συνενωθεί στην πάλη κατά των αντιδραστικών διωγμών και να διακηρύξει ανοιχτά το δικαίωμα ύπαρξής της. Μια τέτια συνένωση είναι ο σκοπός της **Διεθνούς Ένωσης της Επαναστατικής Ανεξάρτητης Τέχνης (FIARI)** που κρίνουμε αναγκαίο να δημιουργηθεί.

Δεν έχουμε καθόλου την πρόθεση να επιβάλουμε κάθε μιά από τις ιδέες που περιλαμβάνονται σ' αυτή τη διακήρυξη, που εμείς την θεωρούμε μόνο σαν ένα πρώτο θήμα στον καινούργιο δρόμο. Από όλους τους εκπροσώπους της Τέχνης, από όλους τους φίλους και υπερασπιστές της, που δεν μπορούν να παραγνωρίζουν την ανάγκη αυτής της διακήρυξης, ζητάμε να υψώσουν αμέσως τη φωνή τους. Απευθύνουμε την ίδια έκκληση προς όλα τα ανεξάρτητα αριστερά έντυπα, που είναι πρόθυμα να συμμετάσχουν στη δημιουργία της Διεθνούς Ένωσης και στην εξέταση των καθηκόντων της και των μεθόδων δράσης της.

Όταν μια πρώτη διεθνής επαφή αποκατασταθεί διαμέσου του Τύπου και της αλληλογραφίας, θα προχωρήσουμε στην οργάνωση μικρότερων τοπικών και εθνικών συνεδρίων. Σε επόμενη φάση πρέπει να συγκληθεί ένα παγκόσμιο Συνέδριο που θα επικυρώσει επίσημα την ίδρυση της Διεθνούς Ένωσης.

Θέλουμε:

- Την ανεξαρτησία της Τέχνης – για την Επανάσταση.
- Την Επανάσταση – για την οριστική απελευθέρωση της Τέχνης.

Μεξικό, 25 Ιούλη 1938

Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ

του Λεόν Τρότσκι

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
Θ. ΘΩΜΑΔΑΚΗΣ

Το απόσπασμα αυτό είναι από μια ομιλία του Τρότσκι, με τίτλο «Κουλτούρα και Σοσιαλισμός», που έγινε σε μια λέσχη της Μόσχας στις 3 του Φλεβάρη 1926.

Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Νόβι Μιρ» το Γενάρη του 1927 και στον τόμο 21 των «Απάντων» του Τρότσκι, στην επίσημη σοβιετική έκδοση, την ίδια χρονιά.

Η πνευματική κουλτούρα είναι το ίδιο αντιφατική όπως και η υλική κουλτούρα. Και ακριβώς όπως από τα οπλοστάσια και τις αποθήκες της υλικής κουλτούρας παίρνουμε και χρησιμοποιούμε όχι βέλη και τόξα, ούτε πέτρινα εργαλεία ή εργαλεία της εποχής του χαλκού, αλλά τα πιο τελειοποιημένα εργαλεία της πιο σύγχρονης τεχνικής, με τον ίδιο τρόπο πρέπει επίσης να προσεγγίσουμε την πνευματική κουλτούρα.

Το θεμελιακό στοιχείο στην κουλτούρα της παλιάς κοινωνίας ήταν η θρησκεία. Είχε μια εξαιρετική σημασία σαν μια μορφή της ανθρώπινης γνώσης και της ενότητας των ανθρώπων. Αλλά σ' αυτή τη μορφή αντανακλούνταν κυρίως η αδυναμία του ανθρώπου μπροστά στη Φύση και η **ανημποριά του μέσα στην κοινωνία. Εμείς απορρίπτουμε ολοκληρωτικά τη θρησκεία, μαζί με όλα της τα υποκατάστατα.**

Με τη φιλοσοφία διαφέρει το πράγμα. Πρέπει από τη φιλοσοφία που δημιούργησε η ταξική κοινωνία να πάρουμε δυό πολύτιμα στοιχεία –τον υλισμό και τη διαλεκτική. Στην πραγματικότητα, από τον οργανικό συνδυασμό του υλισμού και της διαλεκτικής γεννήθηκε η μέθοδος του Μαρξ και αναδύθηκε το σύστημά του. Αυτή η μέθοδος βρίσκεται στη βάση του Λενινισμού.

Αν πάρουμε την επιστήμη με την αυστηρή έννοια του όρου, είναι απόλυτα φανερό ότι έχουμε να κάνουμε με ένα τεράστιο απόθεμα γνώσης και επιδεξιότητας που έχει συσσωρευθεί από το ανθρώπινο είδος στη διάρκεια ολόκληρης της μακρόχρονης ζωής του.

Πραγματικά, μπορεί κανείς να αποδείξει ότι στην επιστήμη, που σκοπός της είναι η γνώση της πραγματικότητας, υπάρχουν πολλές μονό-

πλευρες ταξικές νοθεύσεις. Αυτό είναι εντελώς αληθινό. Κι αν ακόμα οι σιδηρόδρομοι εκφράζουν την προνομιούχα θέση ορισμένων και την εξαθλίωση άλλων, αυτό ισχύει ακόμα περισσότερο για την επιστήμη, που το υλικό της είναι πολύ πιο εύπλαστο από το μέταλλο και το ξύλο από τα οποία φτιάχνονται τα βαγόνια του τρένου. Αλλά πρέπει να αντιμετωπίσουμε το γεγονός ότι η επιστημονική δουλιά τρέφεται βασικά από την ανάγκη της απόκτησης γνώσης για τη Φύση. Παρότι τα ταξικά συμφέροντα έχουν εισαγάγει, κι ακόμα εισάγουν, λαθεμένες τάσεις, ακόμα και στις φυσικές επιστήμες, ωστόσο αυτό το διαστρεβλωτικό προτσές περιορίζεται από τα όρια, πέρα από τα οποία αρχίζει άμεσα να εμποδίζει την πρόοδο της τεχνολογίας. Αν εξετάσετε τις φυσικές επιστήμες από τα κάτω προς τα πάνω, από το πεδίο της συσσώρευσης στοιχειωδών γεγονότων μέχρι τις υψηλότερες και πολυπλοκότερες γενικεύσεις, θα δείτε ότι όσο πιο εμπειρική είναι μια επιστημονική έρευνα, όσο πιο κοντά είναι στο υλικό της, στα γεγονότα, τόσο πιο αναμφίβολα είναι τα αποτελέσματα που δίνει. Όσο πιο ευρύ είναι το πεδίο της γενίκευσης, όσο περισσότερο η φυσική επιστήμη προσεγγίζει τα ζητήματα της φιλοσοφίας, τόσο περισσότερο υπόκειται στην επιρροή της ταξικής έμπνευσης.

Το ζήτημα γίνεται πιο πολύπλοκο και πιο άσχημο στην περίπτωση των κοινωνικών επιστημών και αυτών που αποκαλούμε «θεωρητικές» επιστήμες. Και σ' αυτή τη σφαίρα, βέβαια, εκείνο που είναι θεμελιώδες είναι η προσπάθεια να γνωρίσει κανείς αυτό που πραγματικά υπάρχει. Χάρη σ' αυτό το γεγονός έχουμε, με την ευκαιρία, την εξαιρετη σχολή των κλασικών αστών οικονομολόγων. Αλλά το ταξικό συμφέρον, που λέει πολλά, πιο άμεσα και πιο κατηγορηματικά στις κοινωνικές επιστήμες παρά στις φυσικές επιστήμες, ανάκοψε γρήγορα την ανάπτυξη της οικονομικής σκέψης της αστικής κοινωνίας. Σ' αυτό, όμως, το πεδίο, εμείς οι κομμουνιστές έχουμε πιο πολλά εφόδια από ότι σε οποιοδήποτε άλλο πεδίο. Σοσιαλιστές θεωρητικοί, που τους αφύπνισε η ταξική πάλη του προλεταριάτου, βασισμένοι στην αστική επιστήμη και ταυτόχρονα κριτικάροντάς την, κατάληξαν στη διδασκαλία του Μαρξ και του Έγκελς, την πανίσχυρη μέθοδο του ιστορικού υλισμού και την απaráμιλλη εφαρμογή αυτής της μεθόδου στο «Κεφάλαιο». Αυτό δε σημαίνει, βέβαια, ότι είμαστε εξασφαλισμένοι ενάντια στην επιρροή των αστικών ιδεών στο πεδίο της οικονομίας και της κοινωνιολογίας γενικά. Όχι, οι πιο χυδαίες, σοσιαλιστικές από καθέδρας, μικροαστικές - ναρόντικες* τάσεις ξεπηδάνε σε κάθε βήμα από τα παλιά «θησαυροφυλάκια» της γνώσης και γίνονται της μόδας ανάμεσά μας, βρίσκοντας

(*) Αναφέρεται στη «λαϊκιστική σχολή», την αντεπιστημονική και διατεθειμένη να εξιδανικεύει την αγροτιά, την οποία οι μαρξιστές έπρεπε να εκτοπίσουν από την ηγεσία του ρώσικου επαναστατικού κινήματος, στα τέλη του 19ου αιώνα. – Σ.τ.Μ.

πρόσφορο έδαφος στις ασχημάτιστες και αντιφατικές σχέσεις της μεταβατικής εποχής. Αλλά σ' αυτόν τον τομέα έχουμε τα απαραίτητα κριτήρια του μαρξισμού, επιβεβαιωμένα και πλουτισμένα στα έργα του Λένιν. Και θα αντικρούσουμε τόσο πιο θριαμβευτικά τους χυδαίους οικονομολόγους και κοινωνιολόγους, όσο λιγότερο κλεινόμαστε στην εμπειρία της μέρας που περνάει, όσο πιο πλατιά αγκαλιάζουμε την παγκόσμια εξέλιξη, σαν σύνολο. Ξεχωρίζοντάς τις βασικές της τάσεις πίσω από τις απλές συγκυριακές αλλαγές.

Σε ζητήματα νομικά, ηθικής και ιδεολογίας γενικά, η κατάσταση της αστικής επιστήμης είναι ακόμα πιο αξιοθρήνητη από ό,τι είναι στο πεδίο της οικονομολογίας. Ένα μαργαριτάρι γνήσιας γνώσης μπορεί να θρεθεί σ' αυτούς τους τομείς, μόνο αν σκάψει κανείς δεκάδες βουνά από επαγγελματική κοπριά.

Η διαλεκτική και ο υλισμός είναι τα βασικά στοιχεία στη μαρξιστική γνώση του κόσμου. Αλλά αυτό δε σημαίνει καθόλου ότι μπορούν να εφαρμοστούν σε κάθε σφαίρα της γνώσης, σαν ένα πανέτοιμο κλειδί για όλες τις κλειδαριές. Η διαλεκτική δεν μπορεί να επιβληθεί στα γεγονότα, πρέπει να βγει από τα γεγονότα, από τη φύση τους και την ανάπτυξή τους. Μόνο η επίπονη δουλιά πάνω σε μια τεράστια μάζα υλικού, έκανε τον Μαρξ ικανό να αναπτύξει το διαλεκτικό σύστημα για την οικονομία μέχρι την αντίληψη για την αξία σαν κοινωνική εργασία. Τα ιστορικά έργα του Μαρξ είχαν φτιαχτεί με τον ίδιο τρόπο, το ίδιο ακόμα και τα άρθρα του σε εφημερίδες. Ο διαλεκτικός υλισμός μπορεί να εφαρμοστεί σε νέους τομείς της γνώσης, μόνο κυριαρχώντας σ' αυτούς από τα μέσα. Η εκκαθάριση της αστικής επιστήμης, προϋποθέτει μια κυριαρχία πάνω στην αστική επιστήμη. Δεν θα φτάσετε πουθενά με την κριτική των πάντων ή με σκέτες εντολές. Η μάθηση και η εφαρμογή, εδώ, προχωρούν χέρι με χέρι με την κριτική επανεπεξεργασία. Έχουμε τη μέθοδο, αλλά υπάρχει αρκετή δουλιά για γενεές ολόκληρες.

Η μαρξιστική κριτική στην επιστήμη όχι μόνο πρέπει να επαγρυπνει, αλλά και να έχει φρόνηση, αλλιώς μπορεί να εκφυλιστεί σε απλή κολακεία, σε φαμουσοφισμό*. Πάρτε ακόμα και την ψυχολογία. Η μελέτη των αντανakλαστικών από τον Παβλόφ προχωρεί ολοκληρωτικά πάνω στο δρόμο του διαλεκτικού υλισμού. Γκρεμίζει τελειωτικά το τείχος

(*) Από τον Φαμουσόφ, έναν τύπο στο έργο του Γκριμπογιέντοφ «Η Απερισκεψία να Είναι Κανείς Σοφός» (1824), έναν ανώτερο αξιωματούχο που το μόνο του ενδιαφέρον είναι να φαίνεται έξυπνος του βαθμού του. Κατέχεται από φρίκη για κάποιον που μπορεί να προσβάλει την αυθεντία και έτσι να ταραξεί την άνετη κατάστασή του. Ο Τρότσκι εδώ χτυπάει εκείνους που απορίπτουν το έργο του Φρόιντ και των οπαδών του μ' έναν αδιάκριτο τρόπο απ' άκρη σ' άκρη, όχι σε μια επιστημονική βάση αλλά επειδή ήξεραν ότι είχε προκαλέσει τη δυσμένεια της κομματικής ηγεσίας. – Σ.τ.Μ.

ανάμεσα στη φυσιολογία και την ψυχολογία. Το απλούστερο αντανakλαστικό είναι φυσιολογικό, αλλά ένα σύστημα αντανakλαστικών μας δίνει «συνείδηση». Η συσώρευση φυσιολογικής ποσότητας δίνει μια νέα «ψυχολογική» ποιότητα. Η μέθοδος της σχολής του Παβλόφ είναι πειραματική και επίπονη. Οι γενικεύσεις καταχτώνται βήμα προς βήμα: από το σάλιο των σκύλων μέχρι την ποίηση –δηλαδή τη διανοητική μηχανική της ποίησης, όχι το κοινωνικό της περιεχόμενο– αν και οι δρόμοι που μας φέρνουν στην ποίηση δεν έχουν ακόμα αποκαλυφθεί.

Η σχολή του βιεννέζου ψυχαναλυτή, Φρόιντ, προχωρεί από έναν διαφορετικό δρόμο. Υποθέτει εκ των προτέρων ότι η κινητήρια δύναμη και του πιο σύνθετου και ευαίσθητου ψυχικού προτύπου είναι μια φυσιολογική ανάγκη. Μ' αυτή τη γενική έννοια είναι υλιστική, αν αφήσουμε καταμέρος το αν δίνει ή όχι μεγάλο ρόλο στον σεξουαλικό παράγοντα σε θάρος άλλων, γιατί αυτό είναι ήδη μια διαμάχη μέσα στα όρια του υλισμού. Αλλά, ο ψυχαναλυτής δεν προσεγγίζει τα προβλήματα της συνείδησης πειραματικά, πηγαίνοντας από τα χαμηλότερα φαινόμενα **στα υψηλότερα, από το απλό αντανakλαστικό στο σύνθετο αντανakλαστικό, αλλά, επιχειρεί να περάσει όλα αυτά τα ενδιάμεσα στάδια με ένα άλμα, από τα πάνω προς τα κάτω, από τον θρησκευτικό μύθο, το λυρικό ποίημα ή το όνειρο, κατευθείαν στη φυσιολογική βάση της ψυχής.**

Οι ιδεαλιστές μας λένε ότι η ψυχή είναι μια ανεξάρτητη οντότητα, ότι η «ψυχή» είναι ένα απύθμενο πηγάδι. Και ο Παβλόφ και ο Φρόιντ πιστεύουν ότι ο βυθός της «ψυχής» είναι η φυσιολογία. Αλλά ο Παβλόφ, σαν δύτες, κατεβαίνει στο βυθό και με ζήλο ερευνάει το πηγάδι από εκεί προς τα πάνω. Ενώ ο Φρόιντ στέκεται πάνω από το πηγάδι και με μια διεισδυτική ματιά προσπαθεί να διαπεράσει τα αεικίνητα και ταραγμένα νερά του και να διακρίνει ή να μαντέψει το σχήμα των πραγμάτων που βρίσκονται στο βάθος. Η μέθοδος του Παβλόφ είναι το πείραμα, του Φρόιντ η υπόθεση, μερικές φορές η φανταστική υπόθεση. Η προσπάθεια να κηρύξει κανείς την ψυχάνάλυση «ασυμβίβαστη» με το μαρξισμό και να στρέψει απλά την πλάτη του στον φροϊντισμό παραείναι απλή, ή, για την ακρίβεια, παραείναι απλοϊκή. Αλλά, όπως και να 'χει, δεν είμαστε υποχρεωμένοι να υιοθετήσουμε τον φροϊντισμό. Είναι μια υπόθεση εργασίας που μπορεί να παράγει, και αναμφίβολα παράγει, συμπεράσματα και υποθέσεις που προχωρούν πάνω στη γραμμή της υλιστικής ψυχολογίας. Η πειραματική διαδικασία θα ελέγχει, την κατάλληλη στιγμή, αυτές τις υποθέσεις. Αλλά δεν έχουμε καμιά βάση ή το δικαίωμα να απαγορεύσουμε την άλλη διαδικασία, που, αν και μπορεί να είναι λιγότερο αξιόπιστη, όμως προσπαθεί να προβλέψει τα συμπεράσματα προς τα οποία προχωρεί η πειραματική διαδικασία, αλλά πολύ

αργά*.

Μ' αυτά τα παραδείγματα ήθελα να δείξω, έστω και ως ένα μέρος, και την ετερογένεια της επιστημονικής μας κληρονομιάς και την πολυπλοκότητα των δρόμων από τους οποίους το προλεταριάτο μπορεί να προχωρήσει και να κυριαρχήσει πάνω της. Αν είναι αλήθεια ότι στην οικονομική ανοικοδόμηση τα προβλήματα δεν λύνονται με διατάγματα και πρέπει να **«μάθουμε να εμπορευόμαστε»**, το ίδιο και στην επιστήμη, η απλή έκδοση ξερών εντολών δεν μπορεί να πετύχει τίποτε άλλο πέρα από ζημιά και ντροπή. Σε αυτόν τον τομέα πρέπει να **«μάθουμε να μαθαίνουμε»**.

Η Τέχνη είναι ένας από τους τρόπους με τους οποίους ο άνθρωπος βρίσκει το στίγμα του στον κόσμο. Με αυτή την έννοια, η κληρονομιά της Τέχνης δεν ξεχωρίζει από την κληρονομιά της επιστήμης και της τεχνικής –και δεν είναι λιγότερο αντιφατική από αυτές. Όμως, αντίθετα από την επιστήμη, η Τέχνη είναι μια μορφή γνώσης του κόσμου όχι σαν ένα σύστημα από νόμους, αλλά σαν μια ομάδα από εικόνες και ταυτόχρονα είναι ένας τρόπος που εμπνέει ορισμένα συναισθήματα και διαθέσεις. Η Τέχνη των περασμένων αιώνων έχει κάνει τον άνθρωπο πιο σύνθετο και ευέλιχτο, έχει ανεβάσει την ψυχοσύνθεσή του σε ένα ανώτερο επίπεδο, την έχει εμπλουτίσει μ' έναν ολόπλευρο τρόπο. Αυτός ο εμπλουτισμός είναι ένα πολύτιμο επίτευγμα της κουλτούρας. Η κυριαρχία πάνω στην Τέχνη του παρελθόντος είναι, επομένως, μια αναγκαία προϋπόθεση όχι μόνο για τη δημιουργία νέας Τέχνης αλλά και για το χτίσιμο της νέας κοινωνίας, γιατί ο κομμουνισμός χρειάζεται ανθρώπους με πολύ αναπτυγμένο νου. Μπορεί, όμως, η Τέχνη του παρελθόντος να μας εμπλουτίσει με μια καλλιτεχνική γνώση του κόσμου; Ναι, μπορεί, ακριβώς επειδή είναι ικανή να δίνει τροφή στα συναισθήματά μας και να τα μορφώνει. Αν απαρνούμασταν, χωρίς βάση, την Τέχνη του παρελθόντος, θα γινόμασταν αμέσως φτωχότεροι πνευματικά.

Στις μέρες μας, επισημαίνει κανείς, εδώ και εκεί, μια τάση να προβληθεί η ιδέα ότι η Τέχνη έχει σαν σκοπό της να εμπνέει μόνο ορισμένες διαθέσεις, και καθόλου τη γνώση της πραγματικότητας. Το συμπέρασμα που βγαίνει από αυτό είναι: με τι είδους συναισθήματα μπορεί να μας μολύνει η Τέχνη των ευγενών ή της αστικής τάξης; Αυτό είναι ριζικά λάθος. Η σημασία της Τέχνης σαν μέσου γνώσης –μαζί και για τις λαϊκές μάζες, και ιδιαίτερα γι' αυτές– δεν είναι καθόλου μικρότερη από τη «συναισθηματική» της σημασία. Το αρχαίο έπος, ο μύθος,

(*) Αυτό το ζήτημα δεν έχει, φυσικά, τίποτε το κοινό με την καλλιέργεια ενός πλαστού φροίντισμου σαν παράδοσης στον ερωτισμό ή σαν ένα είδος «αταξίας». Τέτια τεχνάσματα δεν έχουν τίποτε να κάνουν με την επιστήμη και απλά εκφράζουν διαθέσεις παρακμής. Το κέντρο θέρους μετατοπίζεται από τη φαιά ουσία στο νωτιαίο μυελό. Σημ. του Τρότσκι.

το τραγούδι, η παραδοσιακή παροιμία, ο λαϊκός στίχος, προσφέρουν γνώση, σε γραφική μορφή, ρίχνουν φως στο παρελθόν, γενικεύουν τις εμπειρίες, πλαταίνουν τον ορίζοντα, και μόνο σε σύνδεση μαζί τους, και χάρη σ' αυτή τη σύνδεση, είναι δυνατός ο «συντονισμός». Αυτό ισχύει για όλη τη φιλολογία γενικά, όχι μόνο για την επική ποίηση, αλλά και για τη λυρική ποίηση. Ισχύει για τη ζωγραφική και τη γλυπτική. Η μόνη εξαίρεση, σ' ένα βαθμό, είναι η μουσική, που το αποτέλεσμα της είναι ισχυρό, αλλά μονόπλευρο! Και η μουσική, φυσικά, βασίζεται πάνω σε μια ιδιαίτερη γνώση της Φύσης, των ήχων και των ρυθμών τους. Αλλά εδώ η γνώση είναι τόσο βαθιά κρυμμένη, τα αποτελέσματα της έμπνευσης της Φύσης διαθλώνται σε τέτιο βαθμό μέσα από τα νεύρα ενός προσώπου, που η μουσική δρα σαν μια αυτάρκης «αποκάλυψη». Προσπάθειες να προσεγγίσει κανείς όλες τις μορφές της Τέχνης, της μουσικής, σαν Τέχνη «μετάδοσης»*, έχουν γίνει συχνά και πάντα σήμαιναν μια υποτίμηση του ρόλου της ευφυΐας στην Τέχνη για χάρη του άμορφου συναισθήματος, και μ' αυτή την έννοια είταν και είναι αντιδραστικές... Χειρότερα από όλα, φυσικά, είναι εκείνα τα έργα «Τέχνης» που δεν προσφέρουν ούτε γραφική γνώση, ούτε καλλιτεχνική «μετάδοση», αλλά, αντίθετα, προωθούν εξωφρενικές αξιώσεις. Στη χώρα μας δεν τυπώνονται λίγα τέτια έργα, και, δυστυχώς, όχι μόνο στα σπουδαστικά βιβλία των Σχολών Καλών Τεχνών αλλά σε πολλές χιλιάδες αντίτυπα...

Η κουλτούρα είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο. Ακριβώς γι' αυτό, η γλώσσα, σαν το όργανο επικοινωνίας των ανθρώπων, είναι το πιο σημαντικό της όργανο. Η καλλιέργεια της ίδιας της γλώσσας είναι ο πιο σημαντικός όρος για την ανάπτυξη όλων των κλάδων της κουλτούρας, ιδιαίτερα της επιστήμης και της Τέχνης. Όπως ακριβώς η τεχνική δεν ικανοποιείται με τα παλιά όργανα μέτρησης αλλά δημιουργεί νέα, μικρόμετρα, βολτόμετρα, κλπ., επιδιώκοντας και πετυχαίνοντας όλο και μεγαλύτερη ακρίβεια, έτσι και στο ζήτημα της γλώσσας, της επιδεξιότητας στην επιλογή των κατάλληλων λέξεων και στο συνδυασμό τους με τους κατάλληλους τρόπους, είναι αναγκαία, διαρκής, συστηματική, επίπονη δουριά για να επιτευχτεί ο ανώτατος βαθμός ακρίβειας, καθαρότητας και ζωντάνιας. Το θεμέλιο αυτής της δουριάς πρέπει να είναι η πάλη ενάντια στον αναλφαθητισμό, τον μισο-αναλφαθητισμό και τον σχεδόν αναλφαθητισμό. Το επόμενο στάδιο αυτής της δουριάς είναι η κατοχή της ρώσικης κλασικής φιλολογίας.

Ναι, η κουλτούρα είταν το κύριο όργανο της ταξικής καταπίεσης. Αλλά αυτή επίσης, και μόνο αυτή, μπορεί να γίνει το όργανο της σοσιαλιστικής απελευθέρωσης.

(*) Εδώ ο Τρότσκι υπαινίσσεται τις ιδέες του Τολστόι για την Τέχνη, και την αναβίωση τους από τον Μπουχάριν, στον «Ιστορικό Υλισμό» – Σ.τ.Μ.

ΤΑΞΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

**Προβλήματα Κουλτούρας κάτω από τη
Διχτατορία του Προλεταριάτου
του Λεόν Τρότσκι**

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
Α. ΤΣΑΚΙΡΟΓΛΟΥ
Β. ΜΠΟΜΠΟΛΗ

Το «Τάξη και Τέχνη» είναι η ομιλία του Λεόν Τρότσκι σε μια συζήτηση που οργάνωσε το Τμήμα Τύπου της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚ Ρωσίας, το Μάη του 1924, πάνω στα προβλήματα πολιτισμού που αντιμετώπιζε η διχτατορία του προλεταριάτου. Το κείμενο αυτό κυκλοφορεί για πρώτη φορά στα ελληνικά.

Μου φαίνεται πως είναι ο σύντροφος Ρασκόλνικοφ που έχει εκφράσει εδώ με τον πιο χαρακτηριστικό τρόπο την άποψη της ομάδας «**Να Πόστου**» («Στο Πόστο Μας») –δεν μπορείτε να το αποφύγετε αυτό, σύντροφοι της ομάδας «**Να Πόστου**»! Ύστερα από μια μακριά απουσία, ο Ρασκόλνικοφ μίλησε εδώ με όλη τη φρεσκάδα του Αφγανιστάν*, ενώ οι υπόλοιποι της «**Να Πόστου**», έχοντας δοκιμάσει λίγο από το δέντρο της γνώσης, προσπάθησαν να καλύψουν τη γύμνια τους –εκτός από τον σύντροφο Βαρντίν, που, οπωσδήποτε, εξακολουθεί να ζει όπως γεννήθηκε. (Βαρντίν: «Γιατί εσύ δεν άκουσες τι είπα εδώ!»). Είναι αλήθεια, έφτασα αργοπορημένος. Αλλά, πρώτα, διάβασα το άρθρο σου στην τελευταία έκδοση του «**Να Πόστου**», δεύτερο, μόλις κοίταξα τα πρακτικά σ' ότι αφορά το λόγο σου, και, τρίτο, πρέπει να πούμε ότι μπορεί κανείς να πει, από τα πριν, χωρίς να σε ακούσει, τι πρόκειται να πεις. (Γέλια).

Αλλά ας γυρίσουμε, όμως, στον σύντροφο Ρασκόλνικοφ. Λέει: μας παρουσιάζουν τους «συνοδοιπόρους», αλλά η προπολεμική «**Πράβδα**» ή η «**Σβεζντά**» δημοσίευαν τα λόγια του Αρτσιμπάσεφ, του Λεονίντ Αντρέγιεφ και άλλων, που τώρα, βέβαια, θα τους αποκαλούσαν «συνοδοιπόρους»; Να μια φρέσκια προσέγγιση στο ζήτημα, που, βέβαια, δεν την μπερδεύουν τέτιου είδους λόγια. Τι ζητούν εδώ ο Αρτσιμπάσεφ κι ο Αντρέγιεφ; Απ' όσο ξέρω, κανείς δεν τους αποκάλεσε «συνοδοιπόρους». Ο Λεονίντ Αντρέγιεφ πέθανε σε μια κατάσταση επιληπτικού μίσους για τη Σοβιετική Ρωσία. Ο Αρτσιμπάσεφ μόλις πριν λίγο καιρό τον πέταξαν έξω από τα σύνορα. Δεν μπορεί κανείς να συγχύζει τα πράγματα έτσι ξεδιάντροπα! Τι είναι ο «συνοδοιπόρος»; Στη λογοτεχνία, όπως και στην πολιτική, αποκαλούμε έτσι κάποιον που, σκοντάφτοντας και ταλαντευόμενος, φτάνει σ' ένα ορισμένο σημείο στον

(*) Ο Ρασκόλνικοφ θρискόταν σε διπλωματική αποστολή στο Αφγανιστάν, και, έτσι, μακριά από τις πρώτες φάσεις αυτής της συζήτησης.

ίδιο δρόμο στον οποίο εμείς θα τραβήξουμε πολύ μακρύτερα. Όποιος πηγαίνει **ενάντιά** μας δεν είναι ένας «συνοδοιπόρος», αλλά ένας εχθρός, που, αν είναι αναγκαίο, θα τον εξορίσουμε, γιατί η διαφύλαξη της επανάστασης είναι ο ύψιστος νόμος μας.

Πώς μπορείς να ανακατεύεις τον Λεονίντ Αντρέγιεφ με το ζήτημα των «συνοδοιπόρων»; (Ρασκόλνικοφ: «Καλά, αλλά τι λες για τον Πιλνιάκ;»). Αν, μιλώντας για τον Αρτσιμπάσεφ, εννοείς τον Πιλνιάκ, δεν υπάρχει διαφωνία μαζί σου. (Γέλια. Μια φωνή: «Μα δεν είναι το ίδιο πράγμα;»). Τι σημαίνει: δεν είναι το ίδιο πράγμα; Αν αναφέρεσαι σε ονόματα πρέπει να μένεις σ' αυτά. Ο Πιλνιάκ μπορεί να είναι καλός ή κακός, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο μπορεί να είναι καλός ή κακός –αλλά ο Πιλνιάκ είναι ο Πιλνιάκ, και πρέπει να μιλάς γι' αυτόν σαν Πιλνιάκ κι όχι σαν Λεονίντ Αντρέγιεφ. Η γνώση γενικά ξεκινά με τη διάκριση ανάμεσα στα πράγματα και στα φαινόμενα, κι όχι με χαοτική σύγχυση... Ο Ρασκόλνικοφ λέει: «Δεν καλέσαμε «συνοδοιπόρους» στις σελίδες της **«Σβεζντά»** ή της **«Πράβδα»**, αλλά ψάξαμε και βρήκαμε ποιητές και συγγραφείς στα βάθη του προλεταριάτου». Ψάξαμε και βρήκαμε! Στα βάθη του προλεταριάτου! Αλλά τι κάνατε μ' αυτούς; Γιατί τους κρύψατε από μας; (Ρασκόλνικοφ: «Υπάρχει, για παράδειγμα, ο Ντέμιαν Μπιέντνι»). Ω, καλά τώρα, πρέπει να ομολογήσω ότι δεν ήξερα –πως ανακαλύψαμε τον Ντέμιαν Μπιέντνι στα βάθη του προλεταριάτου. (Παρατεταμένα γέλια). Βλέπεις με τι μέθοδες προσεγγίζουμε το πρόβλημα της λογοτεχνίας: μιλάμε για το Λεονίντ Αντρέγιεφ, και εννοούμε τον Πιλνιάκ, καυχιόμαστε ότι έχουμε βρει συγγραφείς και ποιητές στα βάθη του προλεταριάτου, κι ύστερα όταν φωνάζουμε τον κατάλογο, μέσα από αυτά τα «βάθη» απαντά μόνο ο Ντέμιαν Μπιέντνι. (Γέλια). Αυτό δε λέει τίποτε. Είναι ελαφρότητα. Απαιτείται πολύ περισσότερη σοβαρότητα στη θεώρηση αυτού του θέματος.

Ας προσπαθήσουμε, πραγματικά, να δούμε πιο σοβαρά αυτές τις προεπαναστατικές εργατικές εκδόσεις, τις εφημερίδες και τα περιοδικά, που αναφέρθηκαν εδώ. Θυμόμαστε όλοι πως κάποτε χρησιμοποιούσαν μερικούς στίχους αφιερωμένους στον αγώνα, στην Πρωτομαγιά, κλπ. Όλοι αυτοί οι στίχοι, τέτσιοι που είχαν, αποτελούσαν πολύ σπουδαία και σημαντικά ντοκουμέντα στην ιστορία της κουλτούρας. Έκφραζαν την επαναστατική αφύπνιση και την πολιτική ανάπτυξη της εργατικής τάξης. Μ' αυτή την πολιτιστικό - ιστορική έννοια, δεν είχαν λιγότερη σπουδαιότητα απ' αυτήν που είχαν τα έργα όλων των Σαίξπηρ, των Μολιέρων και των Πούσκιν παγκόσμια. Σ' αυτούς τους αδύνατους στίχους βρισκόταν η υπόσχεση μιας νέας και υψηλότερης ανθρώπινης κουλτούρας που οι αφυπνισμένες μάζες θα δημιουργήσουν

Πριν δέκα, κι ακόμα πριν έξι ή επτά χρόνια, οι υπερασπιστές της ρώσικης, υποκειμενικής σχολής της κοινωνιολογίας (οι «Σοσιαλεπαναστάτες») μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν με επιτυχία για τους στόχους τους, το τελευταίο φυλλάδιο του αυστριακού φιλόσοφου Μαξ Άντλερ*. Τα τελευταία, όμως, πέντε ή έξι χρόνια, έχουμε περάσει μέσα από μια τόσο βαθιά, αντικειμενική «σχολή κοινωνιολογίας», και τα μαθήματά της είναι γραμμένα πάνω στα κορμιά μας με τόσο εκφραστικά σημάδια, που και η πιο εύγλωττη αποθέωση των διανοούμενων, ακόμα κι αν προερχόταν από τη «Μαρξιστική» πέννα του Μαξ Άντλερ, δε θα μπορούσε να δώσει καμιά βοήθεια στο ρώσικο υποκειμενισμό. Αντίθετα, η μοίρα των ρώσων υποκειμενιστών μας αποτελεί το πιο σοβαρό επιχείρημα ενάντια στους ισχυρισμούς και τα συμπεράσματα του Μαξ Άντλερ.

Το αντικείμενο αυτού του φυλλάδιου είναι η σχέση ανάμεσα στους διανοούμενους και το σοσιαλισμό. Για τον Άντλερ αυτό δεν είναι μόνο ένα αντικείμενο για θεωρητική ανάλυση, αλλά και ένα ζήτημα συνείδησης. Ψελλίζει να πείσει. Το φυλλάδιο του Άντλερ, βασισμένο σε μια ομιλία του σ' ένα ακροατήριο σοσιαλιστών σπουδαστών, είναι γεμάτο από φλογερή πεποίθηση. Το πνεύμα του προσηλυτισμού περνάει αυτή τη μικρή εργασία, δίνοντας μια ειδική απόχρωση σε ιδέες που δεν διεκδικούν κανένα νεωτερισμό. Να κερδίσει τους διανοούμενους στα δικά του ιδανικά, να κατακτήσει την υποστήριξή τους με οποιοδήποτε κόστος, αυτή η πολιτική επιθυμία επικρατεί απόλυτα πάνω στην κοινωνική ανάλυση στο φυλλάδιο του Άντλερ, δίνοντάς του τον ιδιαίτερο τόνο

(*) Εκδότης (αρχισυντάκτης) της «Wiener Arbeiterzeitung», όργανο του Αυστριακού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος – Σ.τ.Μ.

πάντα θα βρίσκεται σε καθυστέρηση. Τα πολιτικά κείμενα μιας τάξης ορμούν μπροστά, πάνω σε ξυλοπόδαρα, όταν η καλλιτεχνική δημιουργικότητα χωλαίνει πίσω με δεκανίκια. Ο Μαρξ και ο Έγκελς ήταν μεγάλοι πολιτικοί συγγραφείς του προλεταριάτου στην περίοδο που η τάξη δεν είχε ακόμα πραγματικά αφυπνιστεί. (Από τη συγκέντρωση: «Ναι, κι εσύ βρίσκεσαι ακριβώς εκεί!>). Σου είμαι πολύ ευγνώμων! (Γέλια). Αλλά μπες στον κόπο να βγάλεις τα αναγκαία συμπεράσματα από αυτό, και να καταλάβεις γιατί δεν υπάρχει αυτή η μονολιθικότητα ανάμεσα στα πολιτικά κείμενα και την ποίηση, κι αυτό με τη σειρά του θα σε βοηθήσει να καταλάβεις γιατί στα παλιά νόμιμα Μαρξιστικά περιοδικά βρίσκουμε τους εαυτούς μας σε ένα μπλοκ, ή μισο-μπλοκ, με τους καλλιτεχνικούς «συνοδοιπόρους», μερικές φορές πολύ αμφίβολους κι ακόμα εντελώς ψεύτικους. Θυμάσαι, βέβαια, το «**Νόθογιε Σλόθο**» («Νέος Λόγος»), το καλύτερο από τα παλιά νόμιμα μαρξιστικά περιοδικά, στο οποίο πολλοί Μαρξιστές της παλιότερης γενιάς συνεργάζονταν, μαζί και ο Βλαντιμίρ Ιλίτς. Αυτό το περιοδικό, όπως ξέρουν όλοι, ήταν φιλικό με τους Ντεκαντάν. Ποιός ήταν ο λόγος γι' αυτό; Αυτό συνέβαινε γιατί οι Ντεκαντάν ήταν μια νέα και κυνηγημένη τάση στην αστική λογοτεχνία. Κι αυτή η κατάσταση καταδίωξής τους, τους ώθησε να σταθούν δίπλα στη δική μας αντιπολιτευτική στάση. Αν και η τελευταία ήταν, φυσικά, διαφορετική σε χαρακτήρα, παρόλ' αυτά, οι Ντεκαντάν υπήρξαν προσωρινά «συνοδοιπόροι» με μας. Και τα μεταγενέστερα μαρξιστικά περιοδικά (και τα μισομαρξιστικά, εννοείται), μέχρι και το «**Προσβεσένιε**», δεν είχαν κανένα είδος μονολιθικού μύθου, αλλά διατηρούσαν αρκετό χώρο για τους «συνοδοιπόρους». Κάποιος μπορεί να ήταν περισσότερο αυστηρός ή περισσότερο επιεικής απέναντι σ' αυτή την εχτίμηση, όμως, ήταν αδύνατο να διεξάγει κανείς μια «μονολιθική» πολιτική στον τομέα της Τέχνης, γιατί τα αναγκαία καλλιτεχνικά στοιχεία για μια τέτια πολιτική έλλειπαν.

Αλλά ο Ρασκόλνικοφ στο βάθος δεν το χρειάζεται αυτό. Στα έργα Τέχνης αγνοεί εκείνο που τα κάνει έργα Τέχνης. Αυτό φάνηκε πολύ ζωντανά στην αξιόσημειωτη κριτική του πάνω στη «Θεία Κωμωδία» του Δάντη, που κατά τη γνώμη του είναι πολύτιμη για μας, επειδή ακριβώς μας κάνει ικανούς να κατανοήσουμε την ψυχολογία μιας ορισμένης τάξης, σε μια ορισμένη εποχή. Το να θέτουμε το πρόβλημα μ' ένα τέτιο τρόπο, σημαίνει απλά να εξωθελίζουμε τη «Θεία Κωμωδία» από το βασίλειο της Τέχνης. Ίσως να έχει έρθει ο καιρός να το κάνουμε, αλλά αν είναι έτσι, πρέπει να κατανοήσουμε την ουσία του ζητήματος κι όχι να δειλιάζουμε μπροστά στα συμπεράσματα. Αν λέω πως η σημασία της «Θείας Κωμωδίας» βρίσκεται στο γεγονός ότι μου προσφέρει τη δυνατότητα να κατανοήσω τη διανοητική κατάσταση ορισμένων τά-

Ξεων σε μια ορισμένη εποχή, αυτό σημαίνει ότι την μετατρέπω σ' ένα απλό ιστορικό ντοκουμέντο, γιατί, σαν ένα έργο Τέχνης, η «Θεία Κωμωδία» πρέπει να μιλήσει με κάποιον τρόπο στα αισθήματα και τις διαθέσεις μου. Το έργο του Δάντη μπορεί να ενεργήσει πάνω μου με ένα καταπιεστικό τρόπο, αναπτύσσοντάς μου τον πεσιμισμό και την αποθάρρυνση, ή, αντίθετα, μπορεί να με διεγείρει, να με εμπνεύσει και να με ενθαρρύνει... Αυτή είναι η θεμελιώδης σχέση ανάμεσα στον αναγνώστη και σ' ένα έργο Τέχνης. Κανείς, φυσικά, δεν απαγορεύει σε έναν αναγνώστη να αναλάβει το ρόλο ενός ερευνητή και να προσεγγίσει τη «Θεία Κωμωδία» απλά σαν ένα ιστορικό ντοκουμέντο. Είναι καθαρό σ' όλη του την έκταση ότι αυτές οι δύο προσεγγίσεις βρίσκονται σε δυό διαφορετικά επίπεδα, που αν και συνδέονται μεταξύ τους δεν αλληλοεπικαλύπτονται.

Πώς κατανοούμε το ότι δεν πρέπει να υπάρχει μια ιστορική αλλά μια άμεση αισθητική σχέση ανάμεσα σε μας και σ' ένα μεσαιωνικό ιταλικό βιβλίο; Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι στην ταξική κοινωνία, παρόλο που είναι ευμετάβλητη, υπάρχουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά. Τα έργα Τέχνης που δημιουργήθηκαν σε μια ιταλική μεσαιωνική πόλη, βρίσκουμε, πως κι αυτά μπορούν να μας επηρεάσουν. Τι απαιτεί αυτό; Ένα μικρό πράγμα: απαιτεί αυτά τα αισθήματα κι αυτές οι διαθέσεις να έχουν πάρει τέτια πλατιά, έντονη, δυνατή έκφραση που να τα έχει ανυψώσει πάνω από τους περιορισμούς της ζωής εκείνων των ημερών. Ο Δάντης είταν, βέβαια, το προϊόν ενός ορισμένου κοινωνικού περιβάλλοντος. Αλλά ο Δάντης είταν μια μεγαλοφυΐα. Ύψωσε την εμπειρία της εποχής του σε τρομερά καλλιτεχνικά ύψη. Και αν εμείς, ενώ προσεγγίζουμε σήμερα άλλα έργα μεσαιωνικής λογοτεχνίας απλά σαν αντικείμενα μελέτης, προσεγγίζουμε τη «Θεία Κωμωδία» σαν μια πηγή καλλιτεχνικής αντίληψης, αυτό συμβαίνει όχι επειδή ο Δάντης είταν ένας φλωρεντινός μικροαστός του 13ου αιώνα, αλλά, ως ένα μεγάλο βαθμό, ενάντια σ' αυτό. Ας πάρουμε, για παράδειγμα, ένα τέτιο πρωταρχικό ψυχολογικό αίσθημα όπως ο φόβος του θανάτου. Αυτό το αίσθημα είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα όχι μόνο του ανθρώπου, αλλά και των ζώων. Στον άνθρωπο βρήκε πρώτα μια απλή έναρθη έκφραση, και αργότερα μια καλλιτεχνική έκφραση. Σε διαφορετικές εποχές, σε διαφορετικά κοινωνικά περιβάλλοντα, αυτή η έκφραση έχει αλλάξει, πράγμα που σημαίνει, ότι οι άνθρωποι έχουν φοβηθεί το θάνατο με διαφορετικούς τρόπους. Κι οπωσδήποτε, ό,τι ειπώθηκε οσοναφορά αυτό το θέμα, όχι μόνο από τον Σαίξπηρ, τον Μπάυρον, τον Γκαίτε, αλλά ακόμη κι απ' αυτόν που γράφει ψαλμωδίες, μπορεί να μας κινήσει. (Μια κραυγή από τον σύντροφο Λιμπεντίνσκι). Ναι, ναι, μπήκα ακριβώς τη στιγμή που εσύ, σύντροφε Λιμπεντίνσκι,

εξηγούσες στον σύντροφο Βορόνσκι με όρους στοιχειώδους πολιτικής διδασκαλίας (εσύ ο ίδιος το έθεσες έτσι) σχετικά με την ποικιλία στα αισθήματα και τις διανοητικές καταστάσεις στις διάφορες τάξεις. Σ' αυτή τη γενική μορφή αυτό είναι αναμφισβήτητο. Οπωσδήποτε, για όλα αυτά, δεν θα αρνηθείς πως ο Σαίξπηρ κι ο Μπάυρον κατά κάποιον τρόπο μιλούν στην ψυχή σου και στη δική μου. (Λιμπεντίσνκι: «Σύντομα θα πάψουν να μιλούν»). Δεν ξέρω αν θα είναι σύντομα, αλλά αναμφίβολα θα έρθει μια εποχή που οι άνθρωποι θα προσεγγίζουν τα έργα του Σαίξπηρ και του Μπάυρον με τον ίδιο τρόπο που εμείς προσεγγίζουμε τους περισσότερους ποιητές του Μεσαίωνα, δηλαδή, αποκλειστικά από τη σκοπιά της επιστημονικο-ιστορικής ανάλυσης. Οπωσδήποτε, ακόμη νωρίτερα θα έρθει ο καιρός που οι άνθρωποι θα σταματήσουν να ψάχνουν στο «Κεφάλαιο» του Μαρξ για εντολές στην πρακτική τους δράση, και το «Κεφάλαιο» θα έχει γίνει απλά ένα ιστορικό ντοκουμέντο, μαζί με το πρόγραμμα του Κόμματός μας. Αλλά, προς το παρόν, δεν σκοπεύουμε ακόμα ναβάλουμε τον Σαίξπηρ, τον Μπάυρον και τον Πούσκιν στα αρχεία, και θα συνεχίσουμε να τους συνιστούμε στους εργάτες. Ο σύντροφος Σοσνόθσκι, για παράδειγμα, συνιστά με σθένος τον Πούσκιν, δηλώνοντας πως αναμφίβολα θα κρατήσει ακόμη 50 χρόνια. Ας μη μιλήσουμε για χρονικές περιόδους. Όμως, με ποιά έννοια μπορούμε να συνιστούμε Πούσκιν σ' έναν εργάτη; Δεν υπάρχει προλεταριακή ταξική άποψη πάνω στον Πούσκιν, για να μη μιλήσουμε για μονολιθική έκφραση κομμουνιστικών αισθημάτων. Φυσικά, η γλώσσα του Πούσκιν είναι περίφημη –αυτό δεν μπορεί να το αρνηθεί κανείς– αλλά, όπως και να έχει, αυτή η γλώσσα χρησιμοποιείται απ' αυτόν για να εκφράσει την κοσμοαντίληψη της αριστοκρατίας. Θα πούμε στον εργάτη: διάβασε Πούσκιν για να καταλάβεις πώς ένας ευγενής, ένας φεουδάρχης κι ένας τζέντλεμαν της κρεβατοκάμαρας αντιμετώπισαν την Άνοιξη και τι εμπειρίες είχαν από το Φθινόπωρο; Αυτό το στοιχείο υπάρχει, φυσικά, στον Πούσκιν, επειδή ο Πούσκιν μεγάλωσε πάνω σε μια ιδιαίτερη κοινωνική βάση. Αλλά η έκφραση που ο Πούσκιν έδωσε στα αισθήματά του είναι τόσο διαποτισμένη από την καλλιτεχνική, και, γενικά, από την ψυχολογική εμπειρία αιώνων, είναι τόσο αποκρυσταλλωμένη, που έχει κρατήσει μέχρι τις μέρες μας και, σύμφωνα με τον σύντροφο Σοσνόθσκι, θα κρατήσει άλλα 50 χρόνια. Κι όταν οι άνθρωποι μου λένε πως η καλλιτεχνική σπουδαιότητα του Δάντη για μας συνίσταται στο ότι εκφράζει τον τρόπο ζωής μιας ορισμένης εποχής, αυτό δεν μπορεί παρά να κάνει κανένα να σηκώνει τα χέρια από απελπισία. Είμαι σίγουρος πως πολλοί, σαν και μένα, αφού διάβασαν Δάντη, θα πίεζαν τη μνήμη τους να θυμηθούν τη χρονολογία και τον τόπο γέννησής του, κι όμως, παρ' αυτά, αυτό δεν

θα μας εμποδίζει να αποκομίσουμε καλλιτεχνική ευχαρίστηση, αν όχι από ολόκληρη τη «Θεία Κωμωδία», τουλάχιστον από μερικά κομμάτια της. Μιά και δεν είμαι ιστορικός του Μεσαίωνα, η στάση μου προς τον Δάντη είναι κυρίως καλλιτεχνική. (Ριαζάνοφ: «Αυτό είναι μια υπερβολή. «Το να διαβάσεις Δάντη σημαίνει να κάνεις λουτρό στη θάλασσα», είπε ο Σεβίριεφ, που ήταν κι αυτός ενάντια στην ιστορία, απαντώντας στον Μπιελίνσκι»). Δεν αμφιβάλλω πως ο Σεβίριεφ πράγματι εκφράστηκε όπως λέει ο σύντροφος Ριαζάνοφ, αλλά εγώ δεν είμαι ενάντια στην ιστορία —αυτό είναι άστοχο. Βέβαια, η ιστορική προσέγγιση στον Δάντη είναι νόμιμη και αναγκαία κι επηρεάζει την αισθητική μας στάση απέναντί του, αλλά δεν μπορεί κανείς να υποκαταστήσει το ένα με το άλλο. Θυμάμαι τι έγραψε ο Καρέγιεφ πάνω σ' αυτό, σε μια πολεμική με τους Μαρξιστές: ας μας πουν αυτοί, οι Μαρξίντες (με τον ειρωνικό αυτό τρόπο μιλούσαν τότε για τους Μαρξιστές), για παράδειγμα, τι ταξικά συμφέροντα υπαγορεύει η «Θεία Κωμωδία». Από την άλλη, ο ιταλός Μαρξιστής, ο γερο Αντόνιο Λαμπριόλα, έγραψε το εξής: «Μόνο ανόητοι θα προσπαθούσαν να ερμηνεύσουν το κείμενο της «Θείας Κωμωδίας» σα να ήταν φτιαγμένο από το ύφασμα που οι φλωρεντινοί έμποροι προσέφεραν στους πελάτες τους». Θυμάμαι αυτή την έκφραση σχεδόν λέξη προς λέξη γιατί στην πολεμική με τους υποκειμενιστές είχαν την ευκαιρία να αναφέρω αυτές τις λέξεις περισσότερο από μια φορά εκείνη την εποχή. Νομίζω πως η στάση του σύντροφου Ρασκόλνικοφ όχι μόνο απέναντι στον Δάντη, αλλά απέναντι στην Τέχνη γενικά, ξεκινάει όχι από το Μαρξιστικό κριτήριο, αλλά από εκείνο του μακαρίτη Σουλιάτικοφ, που παρουσίασε μια καρικατούρα Μαρξισμού σ' αυτή τη σχέση. Ο Αντόνιο Λαμπριόλα επίσης έκανε το σθεναρό του σχόλιο πάνω σ' αυτό το είδος καρικατούρας*.

(*) Ας παραθέσουμε εδώ κατά λέξη την οξεία επίπληξη του Αντόνιο Λαμπριόλα προς εκείνους τους απλουστευτές που μετατρέπουν τη θεωρία του Μαρξ σε ένα είδος μεμβράνης πολυγράφου και «χρυσό - κλειδί» για το κάθετι: «Τα τεμπέλικα μυαλά, έγραψε ο καλύτερος ιταλός μαρξιστής φιλόσοφος, πρόθυμα ικανοποιούνται με τέτοιες ωμές δηλώσεις. Τι σχόλη και τι ευχαρίστηση για όλους τους πεφωτισμένους και ευκολόπιστους ανθρώπους: να αποχτούν, επιτέλους, σε μια μικρή περίληψη, που αποτελείται από μερικές προτάσεις, ολόκληρη τη γνώση και να είναι ικανοί να εισχωρήσουν με τη χρήση ενός και μόνον κλειδιού σ' όλα τα μυστικά της ζωής! Να υποβιβάζουν όλα τα προβλήματα της ηθικής, της αισθητικής, της φιλολογίας, της ιστορικής κριτικής και της φιλοσοφίας, σε ένα απλό πρόβλημα, και μ' αυτό τον τρόπο να παρακάμπτουν όλες τις δυσκολίες. Μ' αυτή τη μέθοδο οι ανόητοι θα μπορούσαν να υποβιβάσουν ολόκληρη την ιστορία στο επίπεδο της αριθμητικής του έμπορα και, τελικά, μια νέα, αυθεντική ερμηνεία

«Με τον όρο προλεταριακή λογοτεχνία, εγώ καταλαβαίνω τη λογοτεχνία που βλέπει τον κόσμο με τα μάτια της πρωτοπορίας», κλπ., κλπ. Αυτή είναι η γνώμη του σύντροφου Λελέβιτς. Περίφημα! Είμαστε έτοιμοι να δεχτούμε τον ορισμό του. Δόσε μας, όμως, όχι μόνο τον ορισμό, αλλά και τη λογοτεχνία. Πού είναι; Δείξε την και σε μας! (Λελέβιτς: «Η «Κομσομόλια» —αυτή είναι η καλύτερη της τελευταίας περιόδου»). Ποιάς περιόδου; (Μια φωνή: «Τον τελευταίο χρόνο»). Λοιπόν, εντάξει, τον τελευταίο χρόνο. Δε θέλω να ασκήσω πολεμική. Η στάση μου απέναντι στο Μπεζιμένσκι δεν περιέχει τίποτε το αρνητικό, ελπίζω.

Επαίνεσα πολύ την «Κομσομόλια» όταν την διάβασα σε χειρόγραφο. Αλλά ανεξάρτητα από το αν μπορούμε για χάρη της να διακηρύξουμε την εμφάνιση της προλεταριακής λογοτεχνίας, μπορώ να πω ότι ο Μπεζιμένσκι δε θα υπήρχε σαν καλλιτέχνης αν δεν είχαμε τον Μαγιακόβσκι, τον Πάστερνak κι ακόμη τον Πιλνιάκ. (Μια φωνή: «Αυτό δεν αποδειχνει τίποτα!»). Αυτό αποδειχνει, τουλάχιστον, πως η καλλιτεχνική δημιουργικότητα μιας δοσμένης εποχής είναι ένας πολύπλοκος ιστός που δεν υφάνθηκε αυτόματα, από συζητητικές ομάδες και σεμινάρια, αλλά ήρθε σε ύπαρξη μέσα από σύνθετες εσωτερικές σχέσεις, στο πρώτο μέρος με τις διάφορες ομάδες των «συνοδοιπόρων». Αυτό δεν μπορείτε να το παρακάμψετε. Ο Μπεζιμένσκι δεν προσπαθεί να το κάνει, και καλά κάνει. Σε μερικά από τα έργα του, η επιρροή των «συνοδοιπόρων» είναι ιδιαίτερα αξιοσημείωτη. Αλλά αυτό είναι ένα αναπόφευχτο φαινόμενο της νεότητας και της ανάπτυξης. Κι εδώ έχουμε το σύντροφο Λιμπεντίνσκι, τον εχθρό των «συνοδοιπόρων», και μιμητή του Πιλνιάκ και του Μπιέλι. Ναι, ναι, ο σύντροφος Άλβερμπαχ πρέπει να με συγχωρήσει. Τον βλέπω να κούνά το κεφάλι του, αν κι όχι με πολλή πεποίθηση. Το τελευταίο διήγημα του Λιμπεντίνσκι, «**Ζάβτρα**» (Αύριο) είναι σαν τη διαγώνιο ενός παραλληλόγραμμου, που η μια πλευρά του είναι ο Πιλνιάκ και η άλλη ο Αντρέι Μπιέλι. Από μόνο του αυτό δεν είναι ατυχία —ο Λιμπεντίνσκι δεν μπορεί να γεννηθεί στη χώρα του «**Να Πόστου**» σαν ήδη έτοιμος συγγραφέας. (Μια φωνή: «είναι πολύ Άγονη* χώρα»). Έχω ήδη μιλήσει για τον Λιμπεντίνσκι, ύστερα από την πρώτη εμφάνιση της δικής του «**Νεντέλια**» (Η Εβδομάδα). Ύστερα ο Μπουχάριν, όπως θα θυμάστε την

του έργου του Δάντη μπορούσε να μας δείξει τη «Θεία Κωμωδία» στο φώς υπολογισμών που αφορούν κομμάτια από ύφασμα, τα οποία με επιδεξιότητα οι φλωρεντινοί έμποροι πούλησαν για το μέγιστο κέρδος τους». Κάποιος έχειβάλει κάποιον στο μάτι!

(*) Αναφέρεται σε ένα λογοπαίγνιο που υπάρχει στη Ρωσία με τις λέξεις Ποστναγια (Άγονη) και Να Πόστου (Στο Πόστο Μας).

επαίνεσε θερμά, πέρα από την τολμηρότητα κι ευγένεια της φύσης του, κι αυτός ο έπαινος με έβαλε σε συναγερμό. Στο μεταξύ, ώφειλα να παρατηρήσω την άκρα εξάρτηση του συντρόφου Λιμπεντίνσκι από αυτούς ακριβώς τους συγγραφείς –τους «συνοδοιπόρους» και τους μισο-«συνοδοιπόρους»– που όλοι τους, αυτός κι οι ομοϊδεάτες του, τους βρίζουν στο «**Να Πόστου**». Βλέπετε, για μια ακόμα φορά πως η Τέχνη και τα πολιτικά κείμενα δεν είναι πάντοτε μονολιθικά. Δε σκοπεύω να χαρακτηρίσω το σύντροφο Λιμπεντίνσκι ότι κάνει κακή δουλιά πάνω σ' αυτό. Νομίζω πως είναι ξεκάθαρο σ' όλους μας πως το κοινό μας καθήκον είναι να δείξουμε το μεγαλύτερο ενδιαφέρον για κάθε νέο καλλιτεχνικό ταλέντο που ιδεολογικά πρόσκειται σε μας, κι ακόμα περισσότερο όταν είναι ένα ζήτημα κάποιου που είναι αδερφός μας στα όπλα. Ο πρώτος όρος για μια τέτια προσεχτική και διακριτική στάση είναι να μη φτάσουμε πρόωρα στα εγκώμια, καταστρέφοντας την αυτοκριτική του νέου συγγραφέα. Ο δεύτερος όρος είναι να μην «νίψουμε τας χείρας» αμέσως μόλις σκοντάψει. Ο σύντροφος Λιμπεντίνσκι είναι ακόμα πολύ νέος. Χρειάζεται να μάθει και να μεγαλώσει. Και αυτή η σύνδεση αποδειχνει ότι ο Πιλνιάκ εκπληρώνει μιαν ανάγκη. (Μια φωνή: «Για τον Λιμπεντίνσκι ή για μας;»). Πρώτα απ' όλα για τον Λιμπεντίνσκι. (Λιμπεντίνσκι: «*Μα αυτό σημαίνει πως έχω δηλητηριαστεί από τον Πιλνιάκ*»). Αλλοίμονο!, ο ανθρώπινος οργανισμός μπορεί να τραφεί μόνο παίρνοντας δηλητήριο και παράγοντας εσωτερικά μέσα που καταπολεμούν το δηλητήριο. Αυτή είναι η ζωή. Αν αφήσεις τον εαυτό σου να στεγνώσει, σαν το ασπρόψαρο της Κασπίας, αυτό δε θα σημαίνει ότι δηλητηριάστηκες, αλλά ούτε και θα έχεις τραφεί. Πραγματικά, αυτό θα σημαίνει πως τίποτε απολύτως δε θα συμβεί. (Γέλια).

Ο σύντροφος Πλέτνεφ, μιλώντας εδώ στην υπεράσπιση των αφαιρέσεων του για την προλεταριακή κουλτούρα και το συστατικό της μέρος, την προλεταριακή λογοτεχνία, παράθεσε τον Βλαντιμίρ Ιλίτς ενάντιά μου. Τώρα υπάρχει κάτι πραγματικά πάνω στο θέμα! Πρέπει να δόσουμε σ' αυτό ιδιαίτερη σπουδαιότητα. Πριν λίγο καιρό ένα ολόκληρο βιβλίο εμφανίστηκε, γραμμένο από τους Πλέτνεφ, Τρετιάκοφ και Σίζοφ, όπου υπεράσπιζαν την προλεταριακή λογοτεχνία με τσιτάτα από τον Λένιν ενάντια στον Τρότσκι. Αυτή η μέθοδος είναι πολύ της μόδας στις μέρες μας. Ο Βαρντίν θα μπορούσε να γράψει μια ολόκληρη θέση πάνω σ' αυτό το θέμα. Αλλά το γεγονός είναι, σύντροφε Πλέτνεφ, ότι εσύ ξέρεις πολύ καλά πώς είχαν τα θέματα, γιατί εσύ ο ίδιος με παρακάλεσες να σε σώσω από τα χερια του Βλαντιμίρ Ιλίτς, ο οποίος σκόπευε, έτσι νόμισες, εξαιτίας της «προλεταριακής κουλτού-

ρας» σου, να κλείσει την «**Πρόλετκουλτ**» (Προλεταριακή Κουλτούρα). Και σου υποσχέθηκα πως εγώ θα υπεράσπιζα την ύπαρξη και τη συνέχιση της «**Προλετκούλτ**» πάνω σε ορισμένες βάσεις, αλλά όσοναφορά τις αφαιρέσεις του Μπογκντάνοφ για την προλεταριακή κουλτούρα είμουν ολοκληρωτικά αντίθετος προς εσένα και τον προστάτη σου, Μπουχάριν, και ολοκληρωτικά σε συμφωνία με τον Βλαντιμίρ Ιλίτς.

Ο σύντροφος Βαρντίν, που μιλά εδώ σαν τίποτα λιγότερο από τη ζωντανή ενσάρκωση της παράδοσης του Κόμματος, δεν διστάζει να ποδοπατήσει με τον πιό ωμό τρόπο όσα έγραψε ο Λένιν για την προλεταριακή κουλτούρα. Όπως ξέρουμε, υπάρχει πάρα πολύ άδεια ευσέβεια τριγύρω: άνθρωποι «*συμφωνούν σταθερά*» με τον Λένιν και μετά κηρύσσουν το εντελώς αντίθετο με τις απόψεις του. Τελικά, αυτό δεν αφήνει κανένα περιθώριο για άλλη ερμηνεία, ο Λένιν καταδίκασε χωρίς οίκτο «*τη φλυαρία για την προλεταριακή κουλτούρα*». Οπωσδήποτε, δεν υπάρχει τίποτε το απλούστερο από το να αποφύγεις αυτό το γεγονός: γιατί, φυσικά, ο Λένιν καταδίκασε τη φλυαρία για την προλεταριακή κουλτούρα, αλλά, δεν το βλέπετε, είχαν μόνο τη φλυαρία που καταδίκασε, και εμείς δεν φλυαρούμε, αλλά σοβαρά ριχνόμαστε στη δουλιά κι ακόμη στεκόμαστε με τα χέρια στη μέση... Το μόνο που ξεχνούν είναι ότι η οξεία καταδίκη του Λένιν σκόπευε ακριβώς εκείνους που τώρα αναφέρονται σ' αυτόν. Άδεια ευσέβεια, επαναλαμβάνω, υπάρχει άφθονη: αναφέρονται στον Λένιν και κάνουν το αντίθετο.

Οι σύντροφοι που έχουν μιλήσει εδώ κάτω από το σήμα της προλεταριακής κουλτούρας, προσεγγίζουν τις διάφορες ιδέες ανάλογα με τη στάση των συγγραφέων αυτών των ιδεών απέναντι στην ομάδα τους: «**Πρόλετκουλτ**». Το έλεγξα αυτό και το βρήκα αληθινό σ' ότι αφορά τη δική μου μοίρα.

Το βιβλίο μου για τη λογοτεχνία, που έφερε τόση αναστάτωση ανάμεσα σε ορισμένους συντρόφους, εμφανίστηκε αρχικά, όπως μερικοί από σας μπορεί να θυμούνται, με τη μορφή άρθρων στην «**Πράβδα**». Έγραψα αυτό το βιβλίο σε μια περίοδο δύο χρόνων, στη διάρκεια δύο καλοκαιρινών διακοπών. Αυτό το γεγονός, όπως βλέπουμε σήμερα, έχει μεγάλη σημασία σε σχέση με το ερώτημα που μας ενδιαφέρει. Όταν εμφανίστηκε, με τη μορφή άρθρων στην εφημερίδα, το πρώτο μέρος του βιβλίου, που καταπιανόταν με την «Μη-Οχτωβριανή» λογοτεχνία, με τους «*συνοδοιπόρους*», μ' αυτούς που «*τραγουδούν τον μουζικό*», και έκθετε τους περιορισμούς και τις αντιφάσεις της ιδεολογικο - καλλιτεχνικής θέσης των «*συνοδοιπόρων*», οι σύντροφοι της «**Να Πόστου**» με επευφήμισαν με ενθουσιασμό

—όπου και αν κοιτάζεις έθρισκες αποσπάσματα από τα άρθρα μου για τους «συνοδοιπόρους». Σ' ένα στάδιο μου είχε δημιουργήσει κατάθλιψη. (Γέλια).

Η εκτίμησή μου για τους «συνοδοιπόρους», το ξαναλέω, θεωρήθηκε σαν ουσιαστικά άψογη. Ακόμα και ο Βαρντίν δεν έφερε καμιά αντίρρηση σ' αυτό. (Βαρντίν: «*Ούτε και τώρα έχω καμιά αντίρρηση*»). Αυτό ακριβώς είναι που λέω. Τότε γιατί τώρα συζητάς πλάγια και με υπαινιγμούς ενάντιά μου σχετικά με τους «συνοδοιπόρους»; Τι γίνεται εδώ; Από πρώτη ματιά, αυτό είναι τελείως ακατανόητο. Αλλά η λύση είναι απλή: το έγκλημά μου δεν είναι ότι καθόρισα λάθος την κοινωνική φύση των «συνοδοιπόρων» ή την καλλιτεχνική τους σπουδαιότητα—όχι, ο σύντροφος Βαρντίν ακόμα και τώρα, όπως ακούσαμε «*δεν έχει αντίρρηση*» σ' αυτό— το έγκλημά μου είναι ότι δεν υποκλήθηκα στα μανιφέστα της «**Οκτιάμπρ**» ή της «**Κουζνίτσα**», ότι δεν αναγνώρισα αυτές τις ομάδες σαν τους μονοπωλιακούς εκπροσώπους των καλλιτεχνικών ενδιαφερόντων του προλεταριάτου—με δυό λόγια, ότι δεν ταύτισα τα πολιτιστικά-ιστορικά ενδιαφέροντα και καθήκοντα της τάξης, με τις προθέσεις, τα σχέδια και τις αξιώσεις ορισμένων λογοτεχνικών ομάδων. Σ' αυτό είταν που έκανα λάθος. Και όταν αυτό έγινε καθαρό, τότε ακούστηκε το ουρλιαχτό, απροσδόκητα λόγω της αργοπορίας του: Ο Τρότσκι είναι στο πλευρό των μικροαστών «συνοδοιπόρων»!

Είμαι υπέρ των «συνοδοιπόρων» ή ενάντιά τους; Με ποιά έννοια είμαι ενάντιά τους; Το ξέρετε αυτό πριν από δυό περίπου χρόνια, από τα άρθρα μου για τους «συνοδοιπόρους». Αλλά τότε συμφωνήσατε, εγκωμιάσατε, παραθέσατε αποσπάσματα, δόσατε την έγκρισή σας. Και όταν, ένα χρόνο αργότερα, αποδείχτηκε ότι η κριτική μου στους «συνοδοιπόρους» δεν ήταν καθόλου απλά μια προσέγγιση στην εξύμνηση της μιας ή της άλλης ερασιτεχνικής λογοτεχνικής ομάδας, τότε οι συγγραφείς και οι υποστηρικτές αυτής της ομάδας ή μάλλον αυτών των ομάδων, άρχισαν να φέρνουν μπροστά φιλοσοφικά επιχειρήματα ενάντια στην υποτιθέμενη λαθεμένη στάση μου στους «συνοδοιπόρους». Α, μάλιστα της στρατηγικής! Το παράπτωμά μου δεν ήταν ότι αξιολόγησα λαθεμένα τον Πιλνιάκ ή τον Μαγιακόφσκι—η ομάδα «**Να Πόστου**» δεν πρόσθεσε τίποτα σ' αυτά που είχα πει, αλλά απλά τα επανέλαβε σε μια εκχυδαϊσμένη μορφή—το παράπτωμά μου ήταν ότι χτύπησα το δικό τους λογοτεχνικό εργοστάσιο! Σε ολόκληρη την ευέξαπτη κριτική τους δεν υπάρχει ίχνος ταξικής προσέγγισης. Αυτό που βρίσκουμε είναι η στάση μιας λογοτεχνικής ομάδας δεσμευμένης στον ανταγωνισμό με άλλες, και αυτό είναι όλο.

Ανάφερα αυτούς που «τραγουδούν το μουζικό» και ακούσαμε εδώ ότι ειδικά η ομάδα «**Να Πόστου**» επιδοκίμασε αυτό το κεφάλαιο. Δεν είναι αρκετό να επιδοκιμάζεις, πρέπει να καταλαβαίνεις. Ποιό είναι το σημείο εδώ σχετικά με τους συνοδοιπόρους που «τραγουδούν το μουζικό»; Είναι ότι αυτό είναι ένα φαινόμενο που δεν είναι συμπτωματικό, δεν είναι μικρής σπουδαιότητας και δεν είναι εφήμερο. Στη χώρα μας, παρακαλώ μην το ξεχνάτε, έχουμε τη διχτατορία του προλεταριάτου, σε μια χώρα που κατοικείται κυρίως από αγρότες.

Οι διανοούμενοι είναι τοποθετημένοι ανάμεσα στις δύο αυτές τάξεις, ανάμεσα σε δυό μυλόπετρες, συντρίβονται λίγο λίγο και θγαίνουν ξανά και δεν μπορούν να συντριβούν τελείως, δηλαδή θα παραμείνουν σαν «διανοούμενοι» για πολύ καιρό ακόμα, μέχρι την πλήρη ανάπτυξη του σοσιαλισμού και μια πολύ σημαντική άνοδο στο πολιτιστικό επίπεδο όλου του πληθυσμού της χώρας. Οι διανοούμενοι εξυπηρετούν το κράτος των εργατών και των αγροτών και υποτάσσονται στο προλεταριάτο, ως ένα μέρος από φόβο και ως ένα μέρος από πεποίθηση. Ταλαντεύονται και θα συνεχίσουν να ταλαντεύονται ανάλογα με την πορεία των γεγονότων, και θα αναζητούν ιδεολογική υποστήριξη για τις ταλαντεύσεις τους στην αγροτιά—αυτή είναι η πηγή της σοβιετικής λογοτεχνίας, αυτών που «τραγουδούν τον μουζικό». Ποιές είναι οι προοπτικές αυτής της σχολής; Είναι βασικά εχθρική σε μας; Ο δρόμος της οδηγεί σε μας ή μακριά από μας; Και αυτό εξαρτάται από τη γενική πορεία των γεγονότων. Το καθήκον του προλεταριάτου συνίσταται στη διατήρηση μιας ολόπλευρης ηγεμονίας πάνω στην αγροτιά και να την οδηγήσει στο σοσιαλισμό. Αν επρόκειτο να υποστούμε μια υποχώρηση σ' αυτό το δρόμο, δηλαδή αν επρόκειτο να γίνει ένα σπάσιμο ανάμεσα στο προλεταριάτο και την αγροτιά, τότε οι διανοούμενοι που «τραγουδούν τον μουζικό», ή πιά σωστά, το 99% όλων των διανοούμενων θα στρεφόταν ενάντια στο προλεταριάτο. Αλλά αυτή η πιθανότητα δεν είναι καθόλου αναπόφευκτη. Αντίθετα ακολουθούμε μια πορεία που έχει σκοπό να φέρει την αγροτιά, κάτω από την ηγεσία του προλεταριάτου, στο σοσιαλισμό.

Αυτός είναι ένας πολύ μακρύς δρόμος. Στην πορεία αυτού του προτσές και το προλεταριάτο και η αγροτιά θα φέρουν μπροστά τους δικούς τους διανοούμενους. Δεν είναι ανάγκη να υποθέσουμε ότι οι αναδυόμενοι από το προλεταριάτο διανοούμενοι θα είναι 100% προλετάριοι διανοούμενοι. Το γεγονός και μόνο ότι το προλεταριάτο είναι αναγκασμένο να προωθήσει από τις γραμμές του ένα ειδικό στρώμα «πολιτιστικών εργατών» σημαίνει αναπόφευχτα μια περισσότερο ή λιγότερο σημαντική πολιτιστική αποσύνδεση ανάμεσα στο υπόλοιπο

της τάξης σαν όλο και τους προλετάριους που προάγονται απ' αυτήν. Αυτό ισχύει ακόμα περισσότερο στην περίπτωση των αγροτών διανοουμένων. Ο δρόμος των αγροτών προς το σοσιαλισμό δεν είναι καθόλου ο ίδιος με το δρόμο του προλεταριάτου. Και όσο οι διανοούμενοι ακόμα και οι αρχι-σοβιετικοί διανοούμενοι, είναι ανίκανοι να συγχωνεύσουν το δρόμο τους με το δρόμο της προλεταριακής πρωτοπορίας τόσο και προσπαθούν να βρουν μια πολιτική, ιδεολογική και καλλιτεχνική υποστήριξη για τον εαυτό τους στον αγρότη, είτε πραγματική, είτε φανταστική. Αυτό φαίνεται ακόμα περισσότερο στη σφαίρα του μυθιστορήματος όπου έχουμε μια παλιά λαϊκή παράδοση. Αυτό είναι υπέρ ή ενάντιά μας; Επαναλαμβάνω: η απάντηση εξαρτάται ολοκληρωτικά από όλη τη μελλοντική πορεία ανάπτυξης. Αν τραθήξουμε τον αγρότη, ρυμουλκούμενο από το προλεταριάτο στο σοσιαλισμό –και πιστεύουμε με αυτοπεποίθηση πως θα τόν τραθήξουμε– τότε το δημιουργικό έργο αυτών που «τραγουδούν το μουζικό» θα αναπτυχθεί μέσα από πολύπλοκα και ελικοειδή μονοπάτια στη σοσιαλιστική Τέχνη του μέλλοντος*. Αυτή η πολυπλοκότητα των προβλημάτων για τα οποία μιλάμε και, ταυτόχρονα, η πραγματικότητα και ο συγκεκριμένος τους χαρακτήρας, είναι ολοκληρωτικά πέρα από την κατανόηση της ομάδας «**Να Πόστου**», και όχι μόνο αυτών. Αυτό είναι το θεμελιώδες λάθος τους. Το να μιλάς για τους «συνοδοιπόρους», πέρα και ξέχωρα από την κοινωνική αυτή βάση και προοπτική, είναι απλά σα να κουνάς τη γλώσσα σου.

Επιτρέψτε μου, σύντροφοι, να πω και λίγα παραπάνω για την τακτική του συντροφου Βαρντίν στο πεδίο της λογοτεχνίας, σε σχέση με το τελευταίο του άρθρο στο «**Να Πόστου**». Από τη σκοπιά μου, δεν πρόκειται για τακτική, αλλά για ατιμία! Ένας εκπληκτικός υπεροπτικός τόνος, και μία θανάσιμα μικρή γνώση ή κατανόηση. Καμιά κατανόηση της Τέχνης σαν Τέχνη, δηλαδή σαν ένα ιδιαίτερο, ειδικό πεδίο της

(*) Εκτός από τη βασική ταξική αλληλοσχέτιση έχουμε τώρα σε σύνδεση με την αύξηση της μπουρζουαζίας στη βάση της ΝΕΡ, την επανεμφάνιση, διαμέσου παλιών, καλοστρωμένων δρόμων της αστικής ιδεολογίας που φυσικά υπερχειλίζει σαν καλλιτεχνική δημιουργία. Είταν μ' αυτή ακριβώς την έννοια που εγραψα στο βιβλίο μου ότι, παράλληλα με μια εύκαμπτη και μακροπρόθεσμη πολιτική στον τομέα της Τέχνης χρειαζόμαστε μια αποφασιστική και αυστηρή, αλλά φυσικά καθόλου μικροπρεπή, λογοκρισία. Αυτό σημαίνει ότι, πέρα από την διαρκή ιδεολογική πάλη για επιρροή πάνω στα καλύτερα δημιουργικά στοιχεία της μικροαστικής αγροτικής διάνοησης, των διανοουμένων που «τραγουδάνε το μουζικό», χρειαζόμαστε μια αυστηρή πολιτική πάλη ενάντια σ' όλες τις απόπειρες απόμέρους των παλινορθωτικών (restorationists) να φέρουν τη νέα σοβιετική Τέχνη κάτω από την αστική επιρροή.

ανθρώπινης δημιουργικότητας, καμιά μαρξιστική κατανόηση των συνθηκών και των δρόμων ανάπτυξης της Τέχνης. Αντίθετα, μια ευτελής ταχυδαχτυλουργία αποσπασμάτων από τα δημοσιεύματα των Λευκοφρουρών του εξωτερικού, που, βλέπετε, έχουν παينέσει το σύντροφο Βορόνσκι για την έκδοση των έργων του Πιλνιάκ, ή θα έπρεπε να τον έχουν παινέσει, ή να έχουν πει κάτι ενάντια στον Βαρντίν και, ίσως, υπέρ του Βορόνσκι, κτλ. κτλ. –μ' αυτό το πνεύμα των «περιστασιακών μαρτυριών» έρχεται να καλύψει την έλλειψη γνώσης και κατανόησης. Το τελευταίο άρθρο του σύντροφου Βαρντίν είναι κτισμένο στην ιδέα ότι μια λευκοφρουρίτικη εφημερίδα υποστήριξε τον Βορόνσκι ενάντια στον Βαρντίν, γράφοντας ότι όλη η διαφωνία αναγόταν στο ότι ο Βορόνσκι πλησίαζε την λογοτεχνία από τη λογοτεχνική σκοπιά.

«Ο σύντροφος Βορόνσκι, με την πολιτική του συμπεριφορά, λέει ο Βαρντίν, πήρε με την αξία του αυτό το φιλί των Λευκοφρουρών». Αλλά αυτό είναι ένας υπαινιγμός, και όχι μια ανάλυση του ζητήματος! Αν ο Βαρντίν διαφωνεί με την προπαγάνδα, ενώ ο Βορόνσκι βρίσκει σ' αυτό το ζήτημα τον εαυτό του στην ίδια πλευρά μ' έναν Λευκοφρουρό που γνωρίζει αριθμητική, η πολιτική φήμη του Βορόνσκι δεν έχει να φοβηθεί τίποτε απ' αυτό.

Ναι, η Τέχνη πρέπει να προσεγγίζεται σαν Τέχνη, η λογοτεχνία σαν λογοτεχνία, δηλαδή σαν ένα αρκετά ειδικό πεδίο της ανθρώπινης προσπάθειας. Βέβαια, έχουμε ένα ταξικό κριτήριο και στην Τέχνη, αλλά αυτό το ταξικό κριτήριο πρέπει να διαθλάται καλλιτεχνικά, δηλαδή σε συμφωνία με τις αρκετά ιδιαίτερες ιδιορρυθμίες αυτού του πεδίου δημιουργικότητας στο οποίο εφαρμόζουμε το κριτήριό μας. Η μπουρζουαζία το γνωρίζει αυτό πολύ καλά, πλησιάζει κι αυτή την Τέχνη από την ταξική της άποψη, ξέρει πώς να παίρνει από την Τέχνη αυτό που χρειάζεται, αλλά μόνο επειδή προσεγγίζει την Τέχνη σαν Τέχνη. Σε τι να απορρήσουμε αν ένας καλλιτεχνικά - μορφωμένος αστός έχει μια αναιδή στάση απέναντι στον Βαρντίν που πλησιάζει την Τέχνη από την άποψη της πολιτικής «περιστασιακών μαρτυριών», και όχι με ένα ταξικό - καλλιτεχνικό κριτήριο; Και αν υπάρχει κάτι που με κάνει να αισθάνομαι ντροπή, δεν είναι ότι σ' αυτή τη διαμάχη μπορεί τυπικά να βρεθώ στο ίδιο πλοίο με κάποιον Λευκοφρουρό που καταλαβαίνει την Τέχνη, αλλά ότι, μπροστά στα μάτια αυτού του Λευκοφρουρού είμαι υποχρεωμένος να εξηγήσω τα πρώτα γράμματα του αλφάβητου της Τέχνης σ' ένα δημοσιολόγο του Κόμματος που γράφει άρθρα για την Τέχνη. Τι εξεφτελισμός του Μαρξισμού είναι αυτό: αντί να γίνεται μια μαρξιστική ανάλυση του ζητήματος, βρίσκει κανείς μια παράθεση από το «**Ριλ**» ή το «**Ντιέν**», και γύρω απ' αυτήν στοιβάζονται βρισιές και υπαινιγμοί!

Δεν μπορεί να προσεγγίσει κανείς την Τέχνη όπως το κάνει στην πολιτική, όχι επειδή η καλλιτεχνική δημιουργία είναι «μια θρησκευτική τελετουργία» ή κάτι μυστικιστικό, όπως κάποιος εδώ είπε ειρωνικά, αλλά γιατί έχει τους δικούς της νόμους ανάπτυξης, και πάνω απ' όλα, γιατί στην καλλιτεχνική δημιουργία παίζουν έναν τεράστιο ρόλο τα υποσυνείδητα προτσές, –πιό αργά, πιό σκληρά και λιγότερο υποτασσόμενα στη διεύθυνση και την καθοδήγηση ακριβώς γιατί είναι υποσυνείδητα. Έχει ειπωθεί εδώ ότι τα κείμενα αυτά του Πιλνιάκ, που είναι πιό κοντά στον κομμουνισμό, είναι πιό αδύναμα απ' αυτά που είναι πολιτικά πιό μακριά από μας. Ποιά είναι η εξήγηση; Μα είναι, βέβαια, ότι στο ορθολογιστικό επίπεδο, ο Πιλνιάκ έχει ξεπεράσει τον εαυτό του σαν καλλιτέχνης. Το να περιστραφεί συνειδητά πάνω στο δικό του άξονα, έστω και μόνο λίγες μοίρες, είναι ένα πολύ δύσκολο καθήκον για έναν καλλιτέχνη, που συχνά συνδέεται με μια βαθιά, μερικές φορές μοιραία κρίση. Και αυτό που μελετάμε δεν είναι μια ατομική ή ομαδική αλλαγή στην καλλιτεχνική προσπάθεια, αλλά μια τέτια αλλαγή σε ταξική κοινωνική κλίμακα. Αυτό είναι ένα αργό και πολύ πολύπλοκο προτσές.

Όταν μιλάμε για προλεταριακή λογοτεχνία όχι με την έννοια ιδιαίτερων, λίγο ή πολύ πετυχημένων στίχων ή διηγημάτων, αλλά με την ασύγκριτα βαρύτερη έννοια με την οποία μιλάμε για την αστική λογοτεχνία, δεν έχουμε το δικαίωμα να ξεχνάμε, ούτε για μια στιγμή, την εξαιρετική πολιτιστική καθυστέρηση της συντριπτικής πλειοψηφίας του προλεταριάτου.

Η Τέχνη δημιουργείται στη βάση μιας συνεχούς, καθημερινής, πολιτιστικής ιδεολογικής αλληλοσυσχέτισης ανάμεσα σε μια τάξη και τους καλλιτέχνες της. Ανάμεσα στην αριστοκρατία ή τη μπουρζουαζία και τους καλλιτέχνες τους δεν υπήρχε κανένα ρήγμα στην καθημερινή ζωή. Οι καλλιτέχνες ζούσαν, και ακόμα ζουν, σ' ένα αστικό περιβάλλον, αναπνέοντας τον αέρα των αστικών σαλονιών, δέχτηκαν και δέχονται υποδερμικές εμπνεύσεις από την τάξη τους. Αυτό τρέφει το υποσυνείδητο προτσές της δημιουργικότητάς τους. Προσφέρει το προλεταριάτο σήμερα ένα τέτιο πολιτιστικό - ιδεολογικό περιβάλλον, στο οποίο ο νέος καλλιτέχνης μπορεί να πετυχαίνει, χωρίς να το αφήνει στην καθημερινή του ύπαρξη, όλη την έμπνευση που χρειάζεται ενώ την ίδια στιγμή, να είναι κύριος των διαδικασιών της Τέχνης του; Όχι, οι εργαζόμενες μάζες, πολιτιστικά, είναι υπερβολικά καθυστερημένες. Ο αναλφαριθμητισμός ή το χαμηλό επίπεδο μόρφωσης της πλειοψηφίας των εργαζομένων αποτελούν από μόνα τους, ένα πολύ μεγάλο εμπόδιο γι' αυτό. Και πάνω απ' όλα, το προλεταριάτο, στο βαθμό που

παραμένει προλεταριάτο, είναι αναγκασμένο να ξεδεύει τις καλύτερες δυνάμεις του στην πολιτική πάλη, στην ανοικοδόμηση της οικονομίας, και στην ικανοποίηση στοιχειωδών πολιτιστικών αναγκών, παλεύοντας ενάντια στον αναλφαβητισμό, την ψείρα, τη σύφιλη κλπ. Βέβαια, οι πολιτικές μέθοδοι και οι επαναστατικές συνήθειες του προλεταριάτου μπορούν επίσης να χαρακτηριστούν σαν η κουλτούρα του. Αλλά, αυτά, έτσι κι αλλιώς, είναι ένα είδος κουλτούρας που είναι προορισμένη να πεθάνει, καθώς μια νέα, πραγματική κουλτούρα θα αναπτύσσεται. Και αυτή η νέα κουλτούρα θα είναι τόσο πιά πολύ κουλτούρα, όσο πιά πολύ το προλεταριάτο θα έχει πάψει να είναι προλεταριάτο, δηλαδή, στο βαθμό της επιτυχίας και της ολοκλήρωσης της ανάπτυξης της σοσιαλιστικής κοινωνίας.

Ο Μαγιακόφσκι έγραψε ένα πολύ δυνατό κομμάτι, **«Οι Δεκατρείς Απόστολοι»**, που η επαναστατικότητά του είναι ακόμα μάλλον νεφελώδης και ασχημάτιστη. Και όταν αυτός ο ίδιος ο Μαγιακόφσκι αποφάσισε να κάνει μια στροφή προς την προλεταριακή γραμμή και έγραψε το **«Εκατόν Πενήντα Εκατομμύρια»**, έπαθε μια τρομακτική ορθολογιστική καταστροφή. Αυτό σημαίνει ότι στη λογική του είχε υπερβεί την πραγματική του δημιουργική κατάσταση. Στον Πιλνιάκ, όπως ήδη έχουμε πει, μπορεί να διαπιστωθεί μια παρόμοια ασυμφωνία ανάμεσα στη συνειδητή του προσπάθεια και το ασυνείδητο προτσές της δημιουργίας. Σ' αυτά πρέπει να προσθέσουμε μόνο το εξής: και τα αρχιπρολεταριακά έργα από μόνα τους, δεν παρέχουν στον συγγραφέα, μέσα στις σημερινές συνθήκες, καμιά εγγύηση ότι η δημιουργικότητά του θα αποδειχθεί οργανικά συνδεδεμένη με την τάξη. Ούτε οι ομαδοποιήσεις των προλεταρίων συγγραφέων μπορούν να δώσουν αυτή την εγγύηση, ακριβώς επειδή ο συγγραφέας, για να αφιερώσει τον εαυτό του στην καλλιτεχνική εργασία, είναι αναγκασμένος, στις σημερινές συνθήκες, να ξεχωρίζει τον εαυτό του από το περιβάλλον της ίδιας της τάξης του, και να αναπνέει μια ατμόσφαιρα που, στο κάτω-κάτω, είναι η ίδια μ' αυτήν που αναπνέουν οι «συνοδοιπόροι». Είναι ακριβώς ένας φιλολογικός κύκλος ανάμεσα σε άλλους φιλολογικούς κύκλους.

Και οσοναφορά για τις μελλοντικές προοπτικές, όπως αποκαλούνται, ήθελα να πω κάτι, αλλά ο χρόνος μου έχει ήδη ξεπεραστεί. (Φωνές: *«Έλα συνέχισε»!*). *«Δόσε μας, τουλάχιστον κάποια ιδέα του δρόμου μπροστά»*, μου ζητάνε οι σύντροφοι. Τι σημαίνει αυτό; Οι σύντροφοι της **«Να Πόστου»** και οι συμμαχικές τους ομάδες οδηγούνται προς μια προλεταριακή λογοτεχνία, που δημιουργείται από τη μέθοδο του κύκλου, σ' ένα εργαστήριο, σα να λέμε. Αυτό το δρόμο μπροστά εγώ τον απορρίπτω απόλυτα. Επαναλαμβάνω και πάλι, ότι δεν είναι δυνατόν να

ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΤΟΝ ΛΕΟΝ ΤΡΟΤΣΚΙ

του Αντρέ Μπρετόν

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
Κ. ΜΑΤΣΑ
Γ. ΣΑΡΑΝΤΟΓΛΟΥ

Το άρθρο αυτό, που αναδημοσιεύεται από την ΕΜΕ Νο 39, είναι η ομιλία του Αντρέ Μπρετόν, που μόλις είχε επιστρέψει από το Μεξικό, στη συγκέντρωση που είχε οργανώσει το Εργατικό Διεθνιστικό Κόμμα στο Παρίσι, το 1938, για την Επέτειο της Οχτωβριανής Επανάστασης.

ειπωθεί: όταν ακούγεται ο ήχος των όπλων, οι Μούσες σωπαίνουν. Μια ανάπαυλα είταν αναγκαία για να ξαναζωντανέψει η λογοτεχνία. Και άρχισε να ξαναζωντανεύει στη χώρα μας τον ίδιο καιρό που άρχισε η ΝΕΠ. Στο ξαναζωντάνεμά της, πήρε αμέσως τη χροιά των «συνοδοιπόρων». Είναι αδύνατον να μην υπολογίσουμε σύμφωνα με τα γεγονότα. Οι πιό τεταμένες στιγμές, δηλαδή οι στιγμές που η επαναστατική μας εποχή βρίσκει την υψηλότερή της έκφραση, δεν είναι ευνοϊκές για λογοτεχνική και γενικά για καλλιτεχνική δημιουργία. Αν αύριο η επανάσταση αρχίσει στη Γερμανία ή σ' όλη την Ευρώπη, αυτό θα φέρει μια άμεση άνθηση της προλεταριακής λογοτεχνίας; Ασφαλώς όχι. Θα εξασθενήσει και θα καταστρέψει, δε θα επεχτείνει, την καλλιτεχνική δημιουργία, γιατί θα πρέπει πάλι να κινητοποιήσουμε και να οπλίσουμε τον καθένα και όλους. Και μέσα στην κλαγγή των όπλων, οι Μούσες είναι άφωνες. (Κραυγές: «Ο Ντεμιάν δεν είταν άφωνος»). Ναι, συνέχεια χρησιμοποιείτε τον Ντεμιάν, αλλά δεν κάνει. Ξεκινάτε προκηρύσσοντας μια νέα περίοδο προλεταριακής λογοτεχνίας, δημιουργείτε κύκλους, συλλόγους, ομάδες, γι' αυτή τη λογοτεχνία και ξανά και ξανά αναφέρεστε στον Ντεμιάν. Αλλά ο Ντεμιάν είναι προϊόν της παλιάς, προ-Οχτωβριανής λογοτεχνίας. Δεν ίδρυσε καμιά σχολή, και ούτε θα ιδρύσει καμιά. Ανατράφηκε με τον Κρίλοφ, τον Γκόγκολ και τον Νεκράσοφ. Μ' αυτή την έννοια, είναι το επαναστατικό στερνοπαίδι της παλιάς μας λογοτεχνίας. Το γεγονός και μόνο της αναφοράς σας σ' αυτόν, είναι μια αναίρεση της δικής σας θεωρίας.

Ποιός είναι ο δρόμος μπροστά; Βασικά, είναι η ανάπτυξη της μόρφωσης, της εκπαίδευσης, των ειδικών σχολείων για τους εργάτες, ο κινηματογράφος, η βαθμιαία αποκατάσταση της καθημερινής ζωής, η παραπέρα ανάπτυξη του επιπέδου της κουλτούρας. Αυτό είναι το βασικό προτσές, που διασταυρώνεται με νέες εντατικοποιήσεις του εμφυλίου πολέμου, σε πανευρωπαϊκή και παγκόσμια κλίμακα.

Σ' αυτή τη βάση, η γραμμή της καθαρά λογοτεχνικής δημιουργίας θα είναι μια γραμμή με απότομα ζικ ζακ. Η «**Κουζνίτσα**», η «**Οκτιάμπρ**» και οι άλλες παρόμοιες ομάδες, δεν είναι με καμιά έννοια ορόσημα στο δρόμο της πολιτιστικής ταξικής δημιουργικότητας του προλεταριάτου, αλλά απλά επεισόδια επιπόλαιης φύσης. Αν από αυτές τις ομάδες αναδυθούν μερικοί καλοί νέοι ποιητές ή συγγραφείς, αυτό δε θα μας δώσει μια προλεταριακή λογοτεχνία, αλλά θα είναι χρήσιμο. Αλλά, αν δοκιμάσετε να μετατρέψετε το ΜΑΡΡ και το VAPP σε εργοστάσια προλεταριακής λογοτεχνίας, σίγουρα θα αποτύχετε, όπως έχετε αποτύχει μέχρι τώρα. Ένα μέλος αυτών των συλλόγων θεωρεί τον εαυτό του, από τη μια μεριά, σαν εκπρόσωπο του προλεταριάτου στον κόσμο

της Τέχνης, και, από την άλλη, σαν εκπρόσωπο της Τέχνης στον κόσμο του προλεταριάτου. Το να είσαι μέλος στο VAPP είναι σαν να έχεις έναν τίτλο. Υπάρχει η αντίρρηση, ότι το VAPP δεν είναι παρά ένας κομμουνιστικός κύκλος, στον οποίο ένας νεαρός ποιητής αποχτά την αναγκαία έμπνευση, κλπ. Ωραία, και με το Κόμμα τι γίνεται; Αν είναι πραγματικός ποιητής και ένας γνήσιος κομμουνιστής, το Κόμμα σ' όλη του τη δουλιά θα του δώσει ασύγκριτα περισσότερη έμπνευση από το MAPP και το VAPP. Βέβαια, το Κόμμα πρέπει και θα δώσει πολύ μεγάλη προσοχή σε κάθε νεαρό καλλιτεχνικό ταλέντο που είναι συγγενικό ή ιδεολογικά κοντά του. Αλλά το θεμελιώδες καθήκον του σε σχέση με τη λογοτεχνία και την κουλτούρα, είναι να ανεβάσει το επίπεδο της μόρφωσης – απλή μόρφωση, πολιτική μόρφωση, επιστημονική μόρφωση – των εργατικών μαζών, και, έτσι, θα ρίξει τα θεμέλια για μια νέα Τέχνη.

Ξέρω πως αυτή η προοπτική δεν σας ικανοποιεί. Φαίνεται ανεπαρκώς καθορισμένη. Γιατί; Γιατί αντιμετωπίζετε την παραπέρα ανάπτυξη της κουλτούρας μ' έναν υπερβολικά συνηθισμένο και εξελιχτικό τρόπο: τα τωρινά θλαστήρια της προλεταριακής λογοτεχνίας, νομίζετε, θα μεγαλώσουν και θα αναπτυχθούν, θα γίνουνται συνέχεια πιο πλούσια και έτσι θα δημιουργηθεί η γνήσια προλεταριακή λογοτεχνία, που αργότερα θα αλλάξει σε σοσιαλιστική λογοτεχνία. Όχι, τα πράγματα δεν θα εξελιχθούν έτσι. Μετά την τωρινή ανάπαυλα, όταν μια λογοτεχνία, ισχυρά χρωματισμένη από τους «συνοδοιπόρους», θα βρίσκεται στη δημιουργία της – όχι από το Κόμμα, όχι από το Κράτος – θα έρθει μια περίοδος νέων, τρομερών σπασμών εμφυλίου πολέμου. Και θα μας τραθήξει αναπόφευχτα. Είναι πολύ πιθανό οι επαναστάτες αυτοί ποιητές να μας δώσουν πολεμικούς στίχους, αλλά η συνεχότητα της λογοτεχνικής ανάπτυξης, παρ' όλα αυτά, θα διακοπεί απότομα. Όλες οι δυνάμεις θα συγκεντρωθούν στην άμεση πάλη. Θα έχουμε τότε μια δεύτερη ανάπαυλα; Δεν ξέρω. Αλλά το αποτέλεσμα αυτής της νέας, πολύ μεγαλύτερης περιόδου εμφυλίου πολέμου, αν είναι νικηφόρος, θα είναι η ολοκληρωτική εξασφάλιση και σταθεροποίηση της σοσιαλιστικής βάσης της οικονομίας μας. Θα πάρουμε φρέσκια τεχνική και οργανωτική βοήθεια. Η ανάπτυξή μας θα προχωρήσει μπροστά με διαφορετικό ρυθμό. Και σ' αυτή τη βάση, μετά τα ζικ-ζακ και τα ξεσπάσματα του εμφυλίου πολέμου, μόνο τότε θα αρχίσει μια αληθινή οικοδόμηση της κουλτούρας, και, κατά συνέπεια, η δημιουργία επίσης μιας νέας λογοτεχνίας. Αλλά αυτή θα είναι σοσιαλιστική κουλτούρα, οικοδομημένη ολόκληρη στη διαρκή επικοινωνία ανάμεσα στον καλλιτέχνη και τις μάζες που θα έχουν ενηλικιωθεί πολιτιστικά, δεμένοι με δεσμούς αλληλεγγύης. Η σκέψη σας δεν ξεκινάει από αυτό το όραμα

του μέλλοντος: έχετε το δικό σας όραμα – το όραμα μιας ομάδας. Θέλετε το Κόμμα μας, στο όνομα του προλεταριάτου, να υιοθετήσει επίσημα το μικρό σας καλλιτεχνικό εργαστήριο. Έχοντας φυτέψει ένα φασόλι σε μια γλάστρα, νομίζετε ότι είστε ικανοί να μεγαλώσετε το δέντρο της προλεταριακής λογοτεχνίας. Δεν είναι αυτός ο τρόπος. Κανένα δέντρο δεν μπορεί να φυτρώσει από ένα φασόλι.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

16 ΙΟΥΝΗ 1933

Μια Απάντηση στους Αμερικάνους
Συντρόφους

Μάρτιν Γκλι, Χάρι Ρος και Μ. Μόρις

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
Θ. ΘΩΜΑΔΑΚΗΣ

Αγαπητοί σύντροφοι,

Το γράμμα σας θάζει πολύ σημαντικά προβλήματα, που, όμως, δεν επιδέχονται, κατά τη γνώμη μου, μια γενική και κατηγορηματική λύση, κατάλληλη για όλες τις περιπτώσεις.

Σαν οργάνωση, έχουμε σαν αφετηρία όχι μόνο καθορισμένες πολιτικές ιδέες, αλλά και ορισμένες φιλοσοφικές και επιστημονικές μέθοδες. Βασίζομαστε στο διαλεκτικό υλισμό, από τον οποίο βγαίνουν συμπεράσματα όχι μόνο σχετικά με την πολιτική και την επιστήμη, αλλά και σχετικά με την Τέχνη. Όμως, υπάρχει τεράστια διαφορά στη στάση μας απέναντι σ' αυτά τα συμπεράσματα. Από την ίδια τη φύση αυτής της δραστηριότητας, δεν μπορούμε να ασκήσουμε, σε παρόμοιο βαθμό, αυστηρό έλεγχο πάνω στην Τέχνη, όπως κάνουμε στην πολιτική. Το Κόμμα είναι υποχρεωμένο να επιτρέπει μια πολύ πλατιά ελευθερία στο πεδίο της Τέχνης, εξαλείφοντας ανελέητα μόνο αυτό που κατευθύνεται ενάντια στα επαναστατικά καθήκοντα του προλεταριάτου. Από την άλλη, το Κόμμα δεν μπορεί να αναλάβει μια άμεση ευθύνη για τις διακηρύξεις των διαφόρων μελών του στο πεδίο της Τέχνης, ακόμα και όταν τους διαθέτει το θήμα του.

Η τήρηση αυτών των δύο κανόνων –η διαφύλαξη της αναγκαίας ελευθερίας για την ατομική δημιουργία, και η μη απόδοση στο Κόμμα της ευθύνης για όλους τους δρόμους που ακολουθεί η Τέχνη– είναι ιδιαίτερα υποχρεωτική σε κείνες τις περιπτώσεις όπου δεν πρόκειται για θεωρητικούς στο πεδίο της Τέχνης, αλλά για τους ίδιους τους καλλιτέχνες: ζωγράφους, ανθρώπους των γραμμάτων, κλπ.

Επιπλέον, το Κόμμα πρέπει να μπορεί να διακρίνει καθαρά το σημείο που η γενίκευση στο πεδίο της Τέχνης περνάει άμεσα στο πεδίο της πολιτικής. Χωρίς να κάνει εδώ καμιά παραχώρηση σε αρχές, το Κόμμα πρέπει, ωστόσο, να περιορίζεται στην περίπτωση των καλλιτεχνών στην διόρθωση, σταθερή αλλά με τακτ, οποιωνδήποτε λαθεμένων πολιτικών συμπερασμάτων που βγαίνουν από τις καλλιτεχνικές τους απόψεις. Ο Μαρξ έκφρασε αυτή την ιδέα σ' ένα αστείο για τον Φράιλιγκραντ: «Οι ποιητές είναι παράξενα ψάρια», (Die Dichter sind sonderbare Kauze). Ο Λένιν εφάρμοζε άλλα κριτήρια για τον θεωρητικό και επαγγελματία **πολιτικό, Μπογκντάνοφ**, και άλλα για τον καλλιτέχνη Γκόρκι, παρά το γεγονός ότι για μια ορισμένη περίοδο, ο Μπογκντάνοφ και ο Γκόρκι συνδεδόνταν στενά στην πολιτική. Ο Λένιν ξεκινούσε από την άποψη ότι με την καλλιτεχνική του δραστηριότητα και τη δημοφιλία του, ο Γκόρκι μπορούσε να προσφέρει στην υπόθεση της επανάστασης πλεονεκτήματα που ξεπερνούσαν πολύ τη ζημιά που έκαναν οι λαθεμένες διακηρύξεις και πράξεις του, τις οποίες, επιπλέον, το Κόμμα μπορούσε πάντα να διορθώνει με τακτ έγκαιρα.

Απ' αυτή την άποψη, η φιλοσοφική δραστηριότητα, βρίσκεται, μεταξύ Τέχνης και πολιτικής, πιο κοντά στην πολιτική παρά στην Τέχνη. Στη φιλοσοφία, το ίδιο το Κόμμα κατέχει μια ξεχωριστή μαχητική θέση, πράγμα που δεν συμβαίνει –τουλάχιστον στον ίδιο βαθμό– στο πεδίο της Τέχνης. Οι αντιρρήσεις ότι με τη «δογματικοποίηση» και την «κανονικοποίηση» του διαλεκτικού υλισμού, το Κόμμα εμποδίζει την ελεύθερη ανάπτυξη της φιλοσοφικής και επιστημονικής σκέψης, δεν αξίζουν σοβαρή προσοχή. Κανένα εργοστάσιο δεν μπορεί να δουλέψει χωρίς να βασίζεται σε μια ορισμένη τεχνολογική διδασκαλία. Κανένα νοσοκομείο δεν μπορεί να κάνει θεραπεία στους ασθενείς του, αν οι γιατροί δε βασίζονται στην εγκαθιδρυμένη διδασκαλία της παθολογίας. Θα είταν σκέτη ανοησία να επιτραπεί σε ερασιτέχνες να πειραματίζονται αυθαίρετα στο εργοστάσιο ή στο νοσοκομείο, με το πρόσχημα ότι θεωρούν τους εαυτούς τους «ανανεωτές». Οι ανανεωτές πρέπει πρώτα να αποδείξουν το δικαίωμά τους να επηρεάζουν την πραχτική τεχνολογία και την ιατρική. Το Κόμμα πρέπει να επαγρυπνεί ιδιαίτερα απέναντι σε εκείνους τους «ανανεωτές» που δεν κάνουν παρά να ξαναζεσταίνουν παλιές σούπες κριτικής, ή εκείνους που βρίσκονται ακόμα στην περίοδο της έρευνας, με αβέβαια αποτελέσματα.

Αλλά αυτό, λιγότερο από όλα, σημαίνει ότι στη σφαίρα της φιλοσοφίας, το Κόμμα μπορεί να ενεργεί σαν να έχουν λυθεί όλα τα ζητήματα πάνω σ' αυτό, και ότι δεν έχει τίποτε να περιμένει από την παραπέρα ανάπτυξη της επιστημονικής σκέψης. Δεν είναι εύκολο πράγμα να βρει κανείς τη σωστή πολιτική γραμμή σ' αυτό το πεδίο. Αυτό επιτυγχάνεται

μόνο με την πείρα και με μια ευέλικτη ηγεσία. Όπως ακριβώς στο πυροβολικό, ο στόχος πετυχαίνεται συνήθως με μια σειρά βολές που στην αρχή πέφτουν μακριά, και μετά όλο και πιο κοντά. Δεν χρειάζεται να τονίσουμε ότι το ερώτημα: «Πώς οι φιλοσοφικές απόψεις ενός ορισμένου ατόμου ή μιας ορισμένης ομάδας διαθλώνται στο πεδίο της πολιτικής και της οργάνωσης;», έχει πάντα μια τρομερή σημασία για την επεξεργασία ενός σωστού ελέγχου από το Κόμμα. Έτσι, ο Λένιν πάλεψε ανελέητα ενάντια στον Γκόρκι, το 1917, όταν πάνω από κάθετι άλλο βρισκόταν η αναγκαιότητα μιας επαναστατικής ανατροπής. Από την άλλη, πρέπει να θεωρηθεί σαν η μεγαλύτερη ντροπή, το ότι η σταλινική γραφειοκρατία μεταμορφώνει τον **μυθιστοριογράφο** Μπαρμπίς σε μια ηγετική **πολιτική** φυσιογνωμία, παρά το γεγονός ότι είναι ακριβώς στην πολιτική που ο Μπαρμπίς προχωρεί χέρι με χέρι με τον Ρένερ, τον Βαντερβέλντε, τον Μονέ και τον Πολ Λουί.

Φοβάμαι πολύ ότι δεν σας έχω δώσει μια ικανοποιητική απάντηση στα πρακτικά ερωτήματα που μου βάλατε. Αλλά αυτό που ειπώθηκε εξηγεί, ελπίζω, γιατί δε θα μπορούσα να δώσω μια τέτια απάντηση, που απαιτεί μια συγκεκριμένη γνώση της κατάστασης και των προσωπικών συνθηκών. Όπως και να 'χει, ίσως αυτές οι σύντομες σκέψεις βοηθήσουν, τουλάχιστον ενμέρει, στην επεξεργασία μιας σωστής πολιτικής σ' αυτόν τον πολύπλοκο και υπεύθυνο τομέα.

Με κομμουνιστικούς χαιρετισμούς,

ΛΕΟΝ ΤΡΟΤΣΚΙ

ΟΙ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΟΙ ΚΑΙ Ο ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

του Λεόν Τρότσκι

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
Θ. ΘΩΜΑΔΑΚΗΣ

Το άρθρο αυτό του Λεόν Τρότσκι δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα του St. Petesburg «Souremenny Mir» το 1910, και κριτικάρει την μπροσούρα του Μαξ Άντλερ «Ο Σοσιαλισμός και οι Διανοούμενοι» (Der Sozialismus und die Intellektuellen) που εκδόθηκε στη Βιέννη την ίδια χρονιά.

Πριν δέκα, κι ακόμα πριν έξι ή επτά χρόνια, οι υπερασπιστές της ρώσικης, υποκειμενικής σχολής της κοινωνιολογίας (οι «Σοσιαλεπαναστάτες») μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν με επιτυχία για τους στόχους τους, το τελευταίο φυλλάδιο του αυστριακού φιλόσοφου Μαξ Άντλερ*. Τα τελευταία, όμως, πέντε ή έξι χρόνια, έχουμε περάσει μέσα από μια τόσο βαθιά, αντικειμενική «σχολή κοινωνιολογίας», και τα μαθήματά της είναι γραμμένα πάνω στα κορμιά μας με τόσο εκφραστικά σημάδια, που και η πιο εύγλωττη αποθέωση των διανοούμενων, ακόμα κι αν προερχόταν από τη «Μαρξιστική» πέννα του Μαξ Άντλερ, δε θα μπορούσε να δώσει καμιά βοήθεια στο ρώσικο υποκειμενισμό. Αντίθετα, η μοίρα των ρώσων υποκειμενιστών μας αποτελεί το πιο σοβαρό επιχείρημα ενάντια στους ισχυρισμούς και τα συμπεράσματα του Μαξ Άντλερ.

Το αντικείμενο αυτού του φυλλάδιου είναι η σχέση ανάμεσα στους διανοούμενους και το σοσιαλισμό. Για τον Άντλερ αυτό δεν είναι μόνο ένα αντικείμενο για θεωρητική ανάλυση, αλλά και ένα ζήτημα συνείδησης. Ψελλίζει να πείσει. Το φυλλάδιο του Άντλερ, βασισμένο σε μια ομιλία του σ' ένα ακροατήριο σοσιαλιστών σπουδαστών, είναι γεμάτο από φλογερή πεποίθηση. Το πνεύμα του προσηλυτισμού περνάει αυτή τη μικρή εργασία, δίνοντας μια ειδική απόχρωση σε ιδέες που δεν διεκδικούν κανένα νεωτερισμό. Να κερδίσει τους διανοούμενους στα δικά του ιδανικά, να κατακτήσει την υποστήριξή τους με οποιοδήποτε κόστος, αυτή η πολιτική επιθυμία επικρατεί απόλυτα πάνω στην κοινωνική ανάλυση στο φυλλάδιο του Άντλερ, δίνοντάς του τον ιδιαίτερο τόνο

(*) Εκδότης (αρχισυντάκτης) της «Wiener Arbeiterzeitung», όργανο του Αυστριακού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος – Σ.τ.Μ.

που έχει, και καθορίζοντας τις αδυναμίες του.

Τι είναι οι διανοούμενοι; Ο Άντλερ δίνει, φυσικά, στην έννοια αυτή όχι έναν ηθικό αλλά έναν κοινωνικό ορισμό: οι διανοούμενοι δεν είναι ένα θρησκευτικό τάγμα δεμένο μ' έναν ιστορικό όρκο, αλλά το κοινωνικό στρώμα που αγκαλιάζει κάθε είδους απασχόληση με την «εγκεφαλκή εργασία». Όσο κι αν είναι δύσκολο να τραβηχτεί μια διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στη «χειρονακτική» και την «εγκεφαλκή» εργασία, τα γενικά κοινωνικά χαρακτηριστικά των διανοούμενων είναι αρκετά καθαρά, χωρίς να χρειάζεται να μπει κανείς σε περισσότερες λεπτομέρειες. Οι διανοούμενοι είναι μια ολόκληρη τάξη—ο Άντλερ τους χαρακτηρίζει σαν ενδοταξική ομάδα, αλλά ουσιαστικά δεν υπάρχει εδώ διαφορά—που υπάρχει μέσα στα πλαίσια της αστικής κοινωνίας. Και για τον Άντλερ το ζήτημα είναι: ποιος ή τι κατέχει την καλύτερη θέση στην καρδιά αυτής της τάξης; Ποιά ιδεολογία είναι εσωτερικά υποχρεωτική γι' αυτήν, σαν αποτέλεσμα της ίδιας της φύσης, των κοινωνικών της λειτουργιών; Ο Άντλερ απαντάει: η ιδεολογία του κολεχτιβισμού. Ο Άντλερ δεν κλείνει τα μάτια του μπροστά στο γεγονός ότι οι ευρωπαίοι διανοούμενοι, όσοι δεν είναι ανοιχτά εχθρικοί στις ιδέες του κολεχτιβισμού, στην καλύτερη περίπτωση στέκονται μακριά από τη ζωή και τους αγώνες των εργαζόμενων μαζών, χωρίς να τους κάνει ούτε κρύο ούτε ζέση. Αλλά, δε θα έπρεπε, λέει, να είναι έτσι, δεν υπάρχει επαρκής αντικειμενική βάση για κάτι τέτοιο. Ο Άντλερ είναι αποφασιστικά αντίθετος με κείνους τους Μαρξιστές που αρνούνται την ύπαρξη των γενικών προϋποθέσεων που θα μπορούσαν να δημιουργήσουν ένα μαζικό κίνημα των διανοούμενων προς τον σοσιαλισμό.

«Υπάρχουν, δηλώνει στον πρόλογό του, αρκετοί παράγοντες—αν και όχι καθαρά οικονομικοί, αλλά προερχόμενοι από μια άλλη σφαίρα—που μπορούν να επηρεάσουν ολόκληρη τη μάζα των διανοούμενων, ακόμα και ξέχωρα από την προλεταριακή κατάσταση που ζουν, σαν επαρκή κίνητρα γι' αυτούς, για να ενωθούν με το σοσιαλιστικό εργατικό κίνημα. Εκείνο που χρειάζεται είναι να αποχτήσουν οι διανοούμενοι συνείδηση της ουσιαστικής φύσης αυτού του κινήματος και της δικής τους κοινωνικής θέσης».

Ποιοί είναι αυτοί οι παράγοντες;

«Μια και το απαραβίαστο, και πάνω απ' όλα, η δυνατότητα της ελεύθερης ανάπτυξης των πνευματικών ενδιαφερόντων, λέει ο Άντλερ, συγκαταλέγονται ανάμεσα στους πιο ουσιαστικούς όρους της ζωής των διανοούμενων, το θεωρητικό ενδιαφέρον είναι, επομένως, σε πλήρη ισότητα με το οικονομικό ενδιαφέρον σ' ό,τι αφορά τους διανοούμενους. Έτσι, αν οι λόγοι της ένταξης των διανοούμενων στο σοσιαλιστικό κίνημα πρέπει να αναζητηθούν κυρίως έξω από την οικονομική σφαίρα,

αυτό δεν εξηγείται λιγότερο από τις ιδιόμορφες ιδεολογικές συνθήκες ύπαρξης της πνευματικής εργασίας απ' ό,τι από το πολιτιστικό περιεχόμενο του σοσιαλισμού» (σελ. 7).

Ανεξάρτητα από την ταξική φύση ολόκληρου του κινήματος (στο κάτω κάτω αυτό δεν είναι παρά ένας δρόμος!), ανεξάρτητα από την καθημερινή κομματική - πολιτική του εικόνα (στο κάτω κάτω αυτό δεν είναι παρά ένα μέσο!), ο σοσιαλισμός από την ίδια του την ουσία, σαν ένα παγκόσμιο κοινωνικό ιδανικό, σημαίνει την απελευθέρωση όλων των μορφών της πνευματικής εργασίας από κάθε είδους κοινωνικό - ιστορικά δεσμά και περιορισμούς. Η προϋπόθεση αυτή, το όραμα αυτό προσφέρει την ιδεολογική γέφυρα από όπου οι διανοούμενοι της Ευρώπης μπορούν και πρέπει να περάσουν στο στρατόπεδο της σοσιαλδημοκρατίας*.

Αυτή είναι η βασική άποψη του Άντλερ, που στην ανάπτυξή της αφιερώνει ολόκληρο το φυλλάδιό του. Το βασικό λάθος της, που χτυπάει αμέσως στο μάτι, είναι η **μη-ιστορική** φύση της. Η κοινωνική βάση για να μπουν οι διανοούμενοι στο στρατόπεδο του κολεχτιβισμού, πάνω στην οποία στηρίζεται ο Άντλερ, υπάρχει πράγματι σ' αυτό, εδώ και πολύ καιρό. Κι όμως δεν υπάρχει ούτε ίχνος, έστω και σε μια ευρωπαϊκή χώρα, οποιασδήποτε μαζικής κίνησης των διανοούμενων προς τη σοσιαλδημοκρατία. Ο Άντλερ, βέβαια, το βλέπει αυτό, και τόσο καλά όσο το βλέπουμε και εμείς. Αλλά προτιμάει να βλέπει την αιτία της αποξένωσης των διανοούμενων από το κίνημα της εργατικής τάξης στο γεγονός ότι οι διανοούμενοι **δεν καταλαβαίνουν** το σοσιαλισμό. Με μια ορισμένη έννοια, αυτό είναι αλήθεια. Αλλά, στην περίπτωση αυτή, πώς εξηγείται η επίμονη αυτή έλλειψη κατανόησης, που υπάρχει πλάι πλάι στην κατανόησή τους πολλών άλλων εξαιρετικά πολύπλοκων ζητημάτων; Είναι ολοφάνερο, δεν πρόκειται για την αδυναμία της θεωρητικής λογικής τους, αλλά για τη δύναμη των μη λογικών στοιχείων της ταξικής τους ψυχολογίας. Ο ίδιος ο Άντλερ μιλάει γι' αυτό στο κεφάλαιό του «Bürgerliche Schranken des Verstandnisses» (Τα Αστικά Όρια στην Κατανόηση), που είναι ένα από τα καλύτερα του φυλλάδιου. Αλλά νομίζει, ελπίζει, είναι βέβαιος –και δώ ο ιεροκήρυκας βάζει κάτω τον καλύτερο θεωρητικό– ότι η ευρωπαϊκή σοσιαλδημοκρατία θα ξεπεράσει τα ανορθολογικά στοιχεία της ψυχосύνθεσης των διανοητικά εργαζόμενων μόνο αν ξαναοικοδομήσει τη λογική των σχέσεών της μ' αυτούς. Οι διανοούμενοι δεν κατανοούν το σοσιαλισμό γιατί αυτός τους εμφανίζεται από μέρα σε μέρα με τη ρουτινιάρικη μορφή του σαν ένα πολιτικό κόμμα, ένα από τα πολλά, που είναι ακριβώς όπως τα άλλα. Αν,

---

(*) Σ' αυτή την περίοδο, η λέξη σοσιαλδημοκρατία αναφέρεται στο σοσιαλιστικό πολιτικό κίνημα, χωρίς να εννοεί αυτούς που πήραν το δρόμο της προδοσίας στη διάρκεια και μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο – Στ.τ.Μ.

όμως, οι διανοούμενοι μπορέσουν να δουν το αληθινό πρόσωπο του σοσιαλισμού, σαν ένα παγκόσμιο πολιτιστικό κίνημα, δεν μπορεί παρά να αναγνωρίσουν σ' αυτό τις καλύτερες ελπίδες και εμπνεύσεις τους. Έτσι σκέπτεται ο Άντλερ.

Φτάσαμε μέχρι εδώ χωρίς να εξετάσουμε αν στην πραγματικότητα οι καθαρά πολιτιστικές απαιτήσεις (ανάπτυξη της τεχνικής, της επιστήμης, της Τέχνης) είναι πραγματικά πιο δυνατές, σ' ό,τι αφορά τους διανοούμενους σαν τάξη, από τις ταξικές επιρροές που ακτινοβολούνται από την οικογένεια, το σχολείο, την εκκλησία και το κράτος, ή τη φωνή των υλικών συμφερόντων. Αλλά ακόμα κι αν το δεχτούμε αυτό για χάρη της συζήτησης, αν συμφωνήσουμε να δούμε τους διανοούμενους, πάνω απ' όλα, σαν μια ένωση ιερέων του πολιτισμού που μέχρι τώρα έχουν απλά αποτύχει να συλλάβουν ότι η σοσιαλιστική ρήξη με την αστική κοινωνία είναι ο καλύτερος τρόπος να υπηρετήσουν τα συμφέροντα του πολιτισμού, και πάλι το ερώτημα παραμένει σ' όλη του την έκταση: μπορεί η Δυτικο-Ευρωπαϊκή σοσιαλδημοκρατία να προσφέρει στους διανοούμενους, θεωρητικά και ηθικά, κάτι πιο πειστικό ή πιο ελκυστικό απ' ό,τι τους έχει προσφέρει μέχρι τώρα;

Ο κολληχτιβισμός έχει γεμίσει τον κόσμο με τον απόηχο του αγώνα του τώρα και κάμποσες δεκαετίες. Εκατομμύρια εργάτες έχουν ενωθεί σ' αυτή την περίοδο σε πολιτικές, συνδικαλιστικές, συνεταιριστικές, μορφωτικές και άλλες οργανώσεις. Μια ολόκληρη τάξη έχει ανυψώσει τον εαυτό της από τα βάθη της ζωής και έχει ανοίξει το βίαιο δρόμο της στα ιερά άδυτα της πολιτικής, που μέχρι τώρα θεωρούνταν σαν ιδιαίτερο προνόμιο των ιδιοκτητριών τάξεων. Μέρα με τη μέρα, ο σοσιαλιστικός Τύπος –θεωρητικός, πολιτικός, συνδικαλιστικός– επανεχτιμάει τις αστικές αξίες, μεγάλες και μικρές, από τη σκοπιά ενός καινούργιου κόσμου. Δεν υπάρχει ούτε ένα ζήτημα της κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής (ο γάμος, η οικογένεια, η ανατροφή, το σχολείο, η εκκλησία, ο στρατός, ο πατριωτισμός, η κοινωνική υγεία, η πορνεία) πάνω στο οποίο ο σοσιαλισμός να μην έχει αντιπαραθέσει την άποψή του στην άποψη της αστικής κοινωνίας. Μιλάει σ' όλες τις γλώσσες της πολιτισμένης ανθρωπότητας. Μέσα στις γραμμές του σοσιαλιστικού κινήματος δουλεύουν και παλεύουν άνθρωποι με διαφορετικά μυαλά και διάφορα ταμπεραμέντα, με διαφορετικό παρελθόν, κοινωνικούς δεσμούς και συνήθειες ζωής. Και αν, παρόλα αυτά, οι διανοούμενοι «δεν καταλαβαίνουν» το σοσιαλισμό, αν όλα αυτά μαζί δεν είναι αρκετά να τους κάνουν ικανούς να τους αναγκάσουν να συλλάβουν την πολιτιστικο - ιστορική σημασία του παγκόσμιου αυτού κινήματος, τότε δε θα έπρεπε να θγάλει κανείς το συμπέρασμα ότι τα αίτια της μοιραίας αυτής έλλειψης κατανόησης πρέπει να είναι πολύ βαθιά και ότι οι προσπάθειες να ξεπεραστούν με φιλολογικά και θεωρητικά μέσα είναι από τη φύση

τους χωρίς ελπίδα;

Η ιδέα αυτή εμφανίζεται ακόμα πιο χτυπητά στο φως της ιστορίας. Το μεγαλύτερο κύμα διανοούμενων προς το σοσιαλιστικό κίνημα –κι αυτό ισχύει για όλες τις χώρες της Ευρώπης– εμφανίστηκε στην πρώτη περίοδο της ύπαρξης του κόμματος, όταν ακόμα είχαν στην παιδική του ηλικία. Το πρώτο αυτό κύμα έφερε μαζί του τους πιο εξέχοντες θεωρητικούς και πολιτικούς της Διεθνούς. Όσο μεγάλωνε η Ευρωπαϊκή σοσιαλδημοκρατία, όσο μεγαλύτερη μάζα εργατών ενώνονταν γύρω της, τόσο εξασθενούσε (όχι μονάχα σχετικά αλλά και απόλυτα) η εισροή φρέσκων στοιχείων από τη διανόηση. Μάταια η «*Leipziger Volkszeitung*»* ζητούσε για καιρό, μέσα από αγγελίες στις εφημερίδες, ένα δημοσιογράφο με πανεπιστημιακή μόρφωση. Εδώ μας επιβάλλεται ένα συμπέρασμα –ένα συμπέρασμα που βρίσκεται σε απόλυτη αντίθεση με τον Άντλερ: όσο πιο αμετάκλητα ο σοσιαλισμός αποκάλυπτε το περιεχόμενό του, όσο πιο ευκολότερο γινόταν για τον καθέναν και για όλους να κατανοήσουν την ιστορική αποστολή του, τόσο πιο αμετάκλητα η διανόηση απομακρυνόταν απ' αυτόν. Αν κι αυτό δε σημαίνει ότι φοβούνταν τον ίδιο το σοσιαλισμό, είναι παρόλ' αυτά σαφές ότι στις καπιταλιστικές χώρες της Ευρώπης πρέπει να έχουν συμβεί μερικές βαθιές κοινωνικές αλλαγές που έχουν εμποδίσει τη συναδέλφωση των ανθρώπων του πανεπιστημίου με τους εργάτες, την ίδια στιγμή που διευκόλυναν το πέρασμα των εργατών στο σοσιαλιστικό κίνημα.

Τι είδους αλλαγές ήταν αυτές; Τα πιο ευφυή άτομα, ομάδες και στρώματα από το προλεταριάτο έχουν μπει και μπαίνουν στη σοσιαλδημοκρατία. Η ανάπτυξη και η συγκεντροποίηση της βιομηχανίας και των μεταφορών, απλά επιταχύνει αυτό το προτσές. Πρόκειται για ένα εντελώς διαφορετικού είδους προτσές αυτό που αφορά τους διανοούμενους. Η καταπληχτική καπιταλιστική ανάπτυξη των δύο τελευταίων δεκαετιών έχει αναμφισβήτητα αρπάξει την αφρόκρεμα αυτής της τάξης. Οι πιο ταλαντούχες δυναμεις της διανόησης, εκείνες που διαθέτουν πρωτοβουλία και δύναμη σκέψης, έχουν αμετάκλητα απορροφηθεί από την καπιταλιστική βιομηχανία, από τα τραπεζοεπιχειρήματα, τις εταιρίες σιδηροδρόμων και τις τράπεζες και πληρώνουν με φανταστικούς μισθούς τις οργανωτικές τους ικανότητες. Μόνο οι διανοούμενοι δεύτερης σειράς μένουν για τις κρατικές υπηρεσίες και τις κυβερνητικές θέσεις, και παραπονούνται, όχι λιγότερο από τους εκδότες των εφημερίδων όλων των τάσεων, για την έλλειψη «ανθρώπων». Όσο για τους εκπροσώπους της όλο και αυξανόμενης μισοπρολεταριακής διανόησης –που δεν μπορούν να ξεφύγουν από τον αιώνια εξαρτημένο και υλικά ανασφαλή τρόπο της ζωής τους– γι' αυτούς που επιτελούν αποσπασματι-

---

(*) Εφημερίδα του γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος – Σ.τ.Μ.

κές, δεύτερης σειράς και όχι πολύ ελκυστικές λειτουργίες στον μεγάλο μηχανισμό της κουλτούρας, που τα πολιτιστικά τους ενδιαφέροντα επικαλείται ο Άντλερ, δεν μπορούν να είναι αρκετά δυνατοί, ώστε να κατευθύνουν ανεξάρτητα τις πολιτικές τους συμπάθειες προς το σοσιαλιστικό κίνημα.

Σ' αυτό προστίθεται το γεγονός ότι κάθε ευρωπαίος διανοούμενος για τον οποίο το πέρασμα στο στρατόπεδο του κολεχτιβισμού δεν αποκλείεται ψυχολογικά, πραχτικά δεν έχει ελπίδα να κερδίσει μια θέση προσωπικής επιρροής στις γραμμές των προλεταριακών κομμάτων. Κι αυτό το ζήτημα έχει αποφασιστική σημασία. Ένας εργάτης έρχεται στο σοσιαλισμό σαν τμήμα ενός συνόλου, μαζί με την τάξη του, από την οποία δεν έχει προοπτική να ξεφύγει. Ευχαριστιέται ακόμα και με το αίσθημα της ηθικής του ενότητας με τη μάζα, που του δίνει μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση και δύναμη. Ο διανοούμενος, όμως, έρχεται στο σοσιαλισμό κόβοντας τον ταξικό ομφάλιο λώρο του, σαν άτομο, σαν προσωπικότητα και αναπόφευχτα επιδιώκει να ασκήσει επιρροή σαν άτομο. Αλλά εδώ ακριβώς συναντάει εμπόδια –και καθώς περνάει ο καιρός τα εμπόδια αυτά γίνονται μεγαλύτερα. Στις αρχές του σοσιαλδημοκρατικού κινήματος, ο κάθε διανοούμενος που προσχωρούσε, ακόμα κι αν δεν ξεπερνούσε τον μέσο όρο, κέρδιζε μια θέση στο κίνημα της εργατικής τάξης. Σήμερα, κάθε καινουργιοφερμένος, βρίσκει, στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες, την κολοσιαία δομή της εργατικής δημοκρατίας να υπάρχει ήδη. Χιλιάδες εργατικοί ηγέτες, που έχουν αυτόματα προωθηθεί από την τάξη τους, αποτελούν ένα συμπαγή μηχανισμό, που επικεφαλής του βρίσκονται τιμημένοι θετεράνοι, αναγνωρισμένου κύρους, φυσιογνωμίες που έχουν ήδη γίνει ιστορικές. Μόνο ένας άνθρωπος με εξαιρετικό ταλέντο θα μπορούσε, μέσα σ' αυτές τις συνθήκες, να ελπίζει ότι θα κερδίσει μια ηγετική θέση –αλλά ένας τέτοιος άνθρωπος, αντί να πηδήσει πάνω από την άβυσσο προς ένα στρατόπεδο ξено γι' αυτόν, προτιμάει, βέβαια, να ακολουθήσει το δρόμο της μικρότερης αντίστασης μέσα στο βασίλειο της βιομηχανίας ή των κρατικών υπηρεσιών. Έτσι, ανάμεσα στους διανοούμενους και το σοσιαλισμό, εκτός από όλα τα άλλα, υπάρχει επίσης, σαν χαράδρα, ο οργανωτικός μηχανισμός της σοσιαλδημοκρατίας. Αυτός προκαλεί μια δυσaréσκεια ανάμεσα στα μέλη των διανοούμενων που συμπαθούν το σοσιαλισμό, απαιτώντας απ' αυτούς πειθαρχία και αυτοσυγκράτηση –μερικές φορές, σε σχέση με τον «οπορτουνισμό» τους και μερικές φορές, αντίθετα, σε σχέση με τον υπερβολικό «ριζοσπαστισμό» τους– και τους καταδικάζει στο ρόλο μεμψίμοιρων παρατηρητών που οι συμπάθειές τους ταλαντεύονται ανάμεσα στον αναρχισμό και τον εθνικό φιλελευθερισμό. Το «Σιμπλισίσιμους»* είναι το πιό υψηλό ιδεολογικό λάβαρό τους. Με διάφορες

(*) Σατιρικό περιοδικό που εκδιδόταν στο Μόναχο – Σ.Τ.Μ.

της οπισθοδρόμησης και του σκότους που πήραν την ευθύνη του ξεσπάσμάτος της, διακηρύξαμε την ακλόνητη ελπίδα μας στο πρώτο σκίρτημα της εργατικής Ισπανίας, ένα πήδημα προς τα εμπρός που έτεινε στην πραγματοποίηση, σφυρηλατημένη μέσα στον κίνδυνο, του μόνου πραγματικά ανίκητου μπλοκ, πήδημα που έτεινε επίσης στην ολοκληρωτική εκμηδένιση κάθε θρησκευτικού απαράτ και πάνω απ' όλα στη δημιουργία μιας δραστικής, επαναστατικής ιδεολογίας, σχηματισμένης μέσα στη δοκιμασία των γεγονότων, που να μην ενδιαφέρεται να αναπαράγει αυτή την ιδεολογία που υπάρχει ή σαπίζει αλλά να συμφιλιώσει τις θεμελιακές φιλοδοξίες των συντρόφων μας του FAI, του CNT, του POUM και, θα μπορούσαμε να προσθέσουμε, του PSUC, στο μέτρο που αυτοί οι τελευταίοι θα σταματούσαν τις επιθέσεις τους ενάντια στους προηγούμενους. Δεν είναι αυτό αρκετά σαφές; Σε κάθε περίπτωση, σταθήκαμε ασυμβίβαστα αντίθετοι στην πολιτική της μη επέμβασης. Υπάρχουν αποδείξεις για όλα αυτά, τυπωμένες, με ημερομηνίες αναμφισβήτητες. Αλλά αυτό που δε μας συγχωρούν, αυτό που δε μου συγχωρούν εμένα προσωπικά, είναι ότι στη διάρκεια των γεγονότων, διαπίστωνα ότι η ΕΣΣΔ σήμερα συνιστά ένα από τα κύρια εμπόδια στη νίκη του ισπανικού προλεταριάτου, είναι ότι είπα, για παράδειγμα, το Γενάρη του 1937: *«Οι Δίκες της Μόσχας είναι η άμεση συνέπεια της πάλης που διεξάγεται τώρα στην Ισπανία: Το ζήτημα για τον Στάλιν είναι να εμποδίσει με κάθε θυσία να αναπτυχθεί ένα νέο επαναστατικό κύμα στον κόσμο. Το ζήτημα είναι να προκαλέσει τη βίαιη διακοπή της Ισπανικής Επανάστασης, όπως έγινε με τη Γερμανική Επανάσταση, με την Κινέζικη Επανάσταση. Μας αντικρούουν με το επιχείρημα ότι η ΕΣΣΔ προμηθεύει όπλα και αεροπλάνα; Ναι, πρώτα γιατί της είναι απαραίτητο να κρατήσει τα προσχήματα, και μετά γιατί αυτά τα όπλα με τη διπλή κόψη, καλούνται να συντρίψουν κάθετι που γίνεται στην Ισπανία όχι για την παλινόρθωση της αστικής δημοκρατίας, αλλά για την εγκαθίδρυση ενός καλύτερου κόσμου, γιατί καλούνται να καταστρέψουν κάθετι που αγωνίζεται για την προλεταριακή επανάσταση»*.

Αυτό που δεν μπορούν να παραβλέψουν σε μένα είναι ότι είπα: *«Ας μην απατώμαστε, οι σφαίρες της σκάλας της Μόσχας, τον Γενάρη του 1937, έχουν στόχο τους συντρόφους μας του POUM. Μετά απ' αυτούς θα επιτεθούν στους αναρχικούς συντρόφους μας, με την ελπίδα ότι θα εξολοθρεύσουν κάθετι ζωντανό, κάθετι που φέρ'ει μέσα του μια υπόσχεση για το μέλλον στον ισπανικό αντιφασιστικό αγώνα»*.

Το Νοέμβρη του 1938 –ας μη χάνουμε το θάρρος μας, σύντροφοι– ο Στάλιν έχασε τη δίκη του POUM: μπροστά στις αποδείξεις που έφερε η υπεράσπιση, υποχρεώθηκε να αποσύρει την κατηγορία της κατασκοπίας που απεύθυνε στους συντρόφους μας, υποχρεώθηκε να παραιτη-

οι μηχανικοί με διοικητικές υπευθυνότητες αναγκαστικά βρίσκονται σ' έναν διαρκή ανταγωνισμό με τους εργάτες, ενάντια στους οποίους είναι υποχρεωμένοι να στηρίζουν τα συμφέροντα του κεφάλαιου. Είναι αυταπόδειχτο ότι η λειτουργία που επιτελούν πρέπει, σε τελευταία ανάλυση, να προσαρμόζει τον τρόπο σκέψης τους και τις απόψεις τους στον εαυτό της. Οι γιατροί και οι δικηγόροι, παρόλη την πίο ανεξάρτητη φύση της δουλιάς τους, πρέπει αναγκαστικά να είναι σε ψυχολογική επαφή με τους πελάτες τους.

Ενώ ένας ηλεκτρολόγος μπορεί, κάθε μέρα, να τοποθετεί ηλεκτρικά σύρματα στα γραφεία των υπουργών, των τραπεζιτών και των ερωμένων τους, και παρόλα αυτά να παραμένει ο ίδιος, το ζήτημα είναι διαφορετικό για έναν γιατρό που είναι υποχρεωμένος να βρει μέσα στην ψυχή και στη φωνή του την κατάλληλη μουσική για τα συναισθήματα και τις συνήθειες αυτών των προσώπων. Ακόμα περισσότερο, η επαφή αυτού του είδους, αναπόφευχτα δεν συμβαίνει μονάχα στην κορυφή της αστικής κοινωνίας. Οι σουφραζέτες του Λονδίνου πήραν ένα δικηγόρο που είταν υπέρ του δικαιώματός τους να ψηφίζουν, για να τις υπερασπιστεί. Ένας γιατρός που κουράει τις συζύγους των δημάρχων στο Βερολίνο ή τις συζύγους των «Χριστιανοσοσιαλιστών» καταστηματαρχών στη Βιέννη, ένας δικηγόρος που χειρίζεται τις υποθέσεις των γονιών, των αδερφών και των συζύγων τους, δύσκολα μπορεί να επιτρέψει στον εαυτό του την πολυτέλεια του ενθουσιασμού για τις πολιτιστικές προοπτικές του κολεχτιβισμού. Με τον ίδιο τρόπο, όλα αυτά ισχύουν για τους συγγραφείς, για τους καλλιτέχνες, για τους γλύπτες, για τους ανθρώπους του θεάματος –όχι τόσο άμεσα και κατευθείαν, αλλά όχι λιγότερο αδυσώπητα. Προσφέρουν στο κοινό τη δουλιά τους ή την προσωπικότητά τους, εξαρτιούνται από την επιδοκimasία και τα λεφτά του, και έτσι, είτε μ' έναν ανοιχτό είτε μ' έναν καλυμένο τρόπο, υποτάσουν τα δημιουργικά τους επιτεύγματα σ' αυτό το «μεγάλο τέρας» που τόσο περιφρονούν: τον αστικό συρφετό. Οι μοίρα της γερμανικής σχολής «νέων» συγγραφέων –που ήδη, ας το πούμε παρεκβατικά, αποψιλώνονται οι κορυφές της– δείχνει ότι αυτό αληθεύει περισσότερο από ο,τιδήποτε άλλο. Το παράδειγμα του Γκόρκι, που εξηγείται από τις συνθήκες της εποχής στην οποία μεγάλωσε, είναι μια εξαίρεση που απλά αποδείχνει τον κανόνα: η αδυναμία του να προσαρμοστεί στον αντεπαναστατικό εκφυλισμό των διανοούμενων, του στέρησε πολύ γρήγορα τη «δημοτικότητα» του.

Εδώ αποκαλύπτεται, για μια ακόμα φορά, η βαθιά κοινωνική διαφορά ανάμεσα στις συνθήκες της πνευματικής και της χειρωναχτικής εργασίας. Παρόλο που υποδουλώνει τους μυς και εξαντλεί το σώμα, η δουλιά στο εργοστάσιο είναι ανίσχυρη να υποτάξει στον εαυτό της το μυαλό του εργάτη. Όλα τα μέτρα με τα οποία επιχειρήθηκε να ελεγ-

χθεί αυτό, τόσο στην Ελβετία όσο και στη Ρωσία, αποδείχτηκαν στο σύνολό τους άκαρπα. Από φυσική άποψη, το μυαλό του εργάτη είναι ασύγκριτα πιό ελεύθερο. Ο συγγραφέας δεν είναι υποχρεωμένος να σηκώνεται όταν χτυπάει η σειρήνα, πίσω από την πλάτη του γιατρού δεν στέκεται ο επιστάτης και δεν κάνουν έρευνα στις τσέπες του δικηγόρου όταν φεύγει από το δικαστήριο. Αλλά, σε αντάλλαγμα, είναι υποχρεωμένοι όχι απλά να πουλούν την εργατική τους δύναμη, όχι απλά να πουλούν την ένταση των μυών τους, αλλά ολόκληρη την προσωπικότητά τους σαν ανθρώπινα όντα –και όχι από φόβο, αλλά συνειδητά. Σαν αποτέλεσμα, οι άνθρωποι αυτοί δε θέλουν να δουν και δεν μπορούν να δουν ότι η επαγγελματική τους ρεντιγκότα δεν είναι τίποτε άλλο από τη στολή του φυλακισμένου, που είναι ωστόσο, πιό κομψή από τις συνηθισμένες.

* * *

Τελικά, ο ίδιος ο Άντλερ φαίνεται να μην είναι ικανοποιημένος με την αφηρημένη και ουσιαστικά ιδεαλιστική του φόρμουλα, πάνω στον αλληλοσυσχετισμό ανάμεσα στους διανοούμενους και το σοσιαλισμό. Στην ίδια του την προπαγάνδα, στην πραγματικότητα, απευθύνεται όχι στην τάξη των πνευματικά εργαζόμενων που επιτελούν καθορισμένες λειτουργίες, μέσα στην καπιταλιστική κοινωνία, αλλά στη νέα τους γενιά, που βρίσκεται ακόμα στο στάδιο της προετοιμασίας για τον μελλοντικό τους ρόλο –στους φοιτητές. Μια απόδειξη αυτού του γεγονότος μας δίνει όχι μόνο η αφιέρωση «Στην Ένωση των Ελεύθερων Φοιτητών της Βιέννης», αλλά και η ίδια η φύση αυτού του φυλλάδιου – λόγου, ο παθιασμένος, αγκιτατόρικός και παπαδίστικος τονος του. Θα ήταν αδιανόητο να εκφραστεί κανείς μ' αυτό τον τρόπο μπροστά σε ένα ακροατήριο καθηγητών, συγγραφέων, δικηγόρων, γιατρών. Ένας τέτοιος λόγος θα του καθόταν στο λαιμό, ύστερα από τις πρώτες λίγες λέξεις. Έτσι, ο Άντλερ περιορίζει το καθήκον του σε άμεση εξάρτηση με το ανθρώπινο υλικό με το οποίο βρέθηκε να δουλεύει. Ο πολιτικός διορθώνει τη φόρμουλα του θεωρητικού. Στο τέλος είναι ένα ζήτημα πάλης για επιρροή πάνω στους φοιτητές.

Το Πανεπιστήμιο είναι το τελευταίο στάδιο της οργανωμένης από το κράτος εκπαίδευσης των παιδιών των ιδιοκτητριών και κυρίαρχων τάξεων, όπως ακριβώς οι στρατώνες είναι το τελευταίο εκπαιδευτικό ίδρυμα για τη νέα γενιά των εργατών και των αγροτών. Οι στρατώνες σφυρηλατούν την ψυχολογική συνήθεια της υπακοής και της πειθαρχίας που ταιριάζουν στις υποτελείς κοινωνικές λειτουργίες που πρόκειται να επιτελεσθούν στη συνέχεια. Το Πανεπιστήμιο, καταρχήν, εκπαιδεύει για τη διοίκηση, για την ηγεσία, για την κυβέρνηση. Απ' αυτή τη σκοπιά ακόμα και οι φοιτητικές ενώσεις της Γερμανίας είναι χρήσι-

μοι ταξικοί θεσμοί, μιά που δημιουργούν παραδόσεις που ενώνουν τους πατεράδες με τους γιούς, δυναμώνουν τον εθνικό αυτοσεβασμό, δημιουργούν τις συνήθειες που είναι αναγκαίες για ένα αστικό περιβάλλον, και, τέλος, προσφέρουν τις ουλές πάνω στη μύτη ή κάτω από το αυτί που θα χρησιμεύουν σαν η σφραγίδα για το ότι κάποιος ανήκει στην άρχουσα τάξη. Το ανθρώπινο υλικό που περνάει από τους στρατώνες, είναι, βέβαια, ασύγκριτα πιο σημαντικό για το κόμμα του Άντλερ απ' ό,τι είναι αυτό που περνάει από το Πανεπιστήμιο. Αλλά σε ορισμένες ιστορικές συνθήκες –όταν, δηλαδή, με τη γοργή βιομηχανική ανάπτυξη, ο στρατός στην κοινωνική του σύνθεση είναι προλεταριακός, όπως στην περίπτωση της Γερμανίας –το κόμμα μπορεί παρόλα αυτά να πει: «Δε θα μπω σε φασαρίες να τρέχω στους στρατώνες. Μου αρκεί να ξεπροβοδίσω το νέο εργάτη μέχρι το κατώφλι τους και (το κυριότερο) να τον συναντήσω όταν ξαναβγεί. Δεν θα με αφήσει, θα μείνει δικός μου»*. Αλλά, το κόμμα, αν θέλει κάπως να διεξάγει μια ανεξάρτητη πάλη για επιροή πάνω στους διανοούμενους, πρέπει να πει ακριβώς το αντίθετο σ' ό,τι αφορά το Πανεπιστήμιο: «Μόνο εδώ και μόνο τώρα, που ο νέος άνθρωπος έχει σ' ένα βαθμό απελευθερωθεί από την οικογένειά του και που δεν έχει ακόμα γίνει δέσμιος της θέσης του στην κοινωνία, μπορώ να υπολογίζω να τον τραβήξω στις γραμμές μας. Ή τώρα, ή ποτέ».

Στους εργάτες, η διαφορά ανάμεσα σε «πατεράδες» και «γιους» είναι καθαρά διαφορά ηλικίας. Στους διανοούμενους, δεν είναι μόνο διαφορά ηλικίας, αλλά και κοινωνική διαφορά. Ο φοιτητής, σε αντίθεση με το νέο εργάτη και με τον ίδιο του τον πατέρα, δεν εκπληρώνει κοινωνική λειτουργία, δεν αισθάνεται άμεση εξάρτηση από το κεφάλαιο ή το κράτος, δε δεσμεύεται από ευθύνες και –τουλάχιστον αντικειμενικά, αν όχι υποκειμενικά– είναι ελεύθερος στην κρίση του για το δίκαιο και το άδικο. Σ' αυτή την περίοδο, κάθετι μέσα του βρίσκεται σε ζύμωση, οι ταξικές του προκαταλήψεις είναι τόσο αδιαμόρφωτες όσο και τα ιδεολογικά του ενδιαφέροντα, τα ζητήματα συνείδησης έχουν μεγάλη σημασία γι' αυτόν, ο νους του είναι ανοιχτός για πρώτη φορά σε μεγάλες επιστημονικές γενικεύσεις, το έκτακτο είναι σχεδόν φυσιολογική ανάγκη γι' αυτόν. Αν ο κολλητιβισμός είναι ικανός να κυριαρχήσει στο νου του, είναι τώρα η στιγμή, και θα το κάνει, πραγματικά, μέσω του υπέροχου επιστημονικού χαρακτήρα των θάσεών του και του περιεκτικού πολιτιστικού περιεχόμενου των σκοπών του, κι όχι σαν ένα πεζό ζήτημα «μαχαιοπήρουνου». Στο τελευταίο αυτό σημείο, ο Άντλερ έχει απόλυτα δίκιο.

(*) Αυτή ήταν η στάση του γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος και ήταν, φυσικά εντελώς ανεπαρκής από επαναστατική άποψη (Λ.Τ.)

Αλλά, εδώ είμαστε πάλι υποχρεωμένοι να σταματήσουμε μπροστά σ' ένα ψυχρό γεγονός. Δεν είναι μόνο η ευρωπαϊκή διανόηση, σαν όλο, αλλά και τα θλαστάρια της, οι φοιτητές, που δε δείχνουν καμιά απολύτως έλξη προς το σοσιαλισμό. Υπάρχει ένα τείχος ανάμεσα στο εργατικό κόμμα και τη μάζα των φοιτητών. Το να εξηγεί κανείς αυτό το γεγονός απλά με την ανεπάρκεια της αγκιτάτσιας, που δεν μπόρεσε να πλησιάσει τους διανοούμενους από τη σωστή σκοπιά, όπως προσπαθεί να κάνει ο Άντλερ, σημαίνει να παραβλέπει όλη την ιστορία των σχέσεων ανάμεσα στους φοιτητές και το «λαό», σημαίνει να βλέπει τους φοιτητές περισσότερο σαν διανοητική και ηθική κατηγορία παρά σαν προϊόν κοινωνικής ιστορίας. Είναι αλήθεια ότι η υλική τους εξάρτηση από την αστική κοινωνία επηρεάζει τους φοιτητές μόνο έμμεσα, μέσω των οικογενειών τους, και επομένως αδύναμα. Αλλά, γι' αυτό, τα γενικά κοινωνικά συμφέροντα και οι ανάγκες των τάξεων από τις οποίες στρατολογούνται οι φοιτητές, αντανakλούνται στα αισθήματα και στις απόψεις των φοιτητών μ' όλη τους τη δύναμη, σαν σε ηχείο. Σ' όλη τους την ιστορία –στις καλύτερες, στις πιο ηρωικές στιγμές τους, όπως και σε περιόδους τέλειης ηθικής παρακμής– οι φοιτητές της Ευρώπης υπήρξαν απλά το ευαίσθητο βαρόμετρο των αστικών τάξεων. Έγιναν υπερεπαναστάτες, συναδελφωνόμενοι ειλικρινά και έντιμα με το λαό, όταν η αστική κοινωνία δεν είχε άλλη διέξοδο από την επανάσταση. Πήραν ντε φάκτο τη θέση των αστικών δημοκρατικών δυνάμεων, όταν η πολιτική μηδαμινότητα των τελευταίων τους εμπόδισε να μπουn επiκεφαλής της επανάστασης, όπως έγινε στη Βιέννη το 1848. Αλλά επίσης πυροβόλησαν τους εργάτες τον Ιούνιο του ίδιου χρόνου, στο Παρίσι, όταν η αστική τάξη και οι εργάτες βρέθηκαν αντιμέτωποι στις δυό πλευρές του οδοφράγματος. Όταν οι πόλεμοι του Μπίσμαρκ είχαν ενώσει τη Γερμανία και είχαν καθησυχάσει τις αστικές τάξεις, ο γερμανός φοιτητής έσπευσε να γίνει εκείνη η φιγούρα, η φουσκωμένη με μπίρα και ξιπασιά, που, μαζί με τον πρώσο υπολοχαγό, εμφανίζεται πάντα στις σατιρικές εφημερίδες. Στην Αυστρία, ο φοιτητής έγινε ο σημαιοφόρος της εθνικής αποκλειστικότητας και του μαχητικού σωβινισμού, στο βαθμό που οξυνόταν η σύγκρουση ανάμεσα στις διαφορετικές εθνότητες εκείνης της χώρας για επιρροή στην κυβέρνηση. Και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι μέσα σ' όλες αυτές τις ιστορικές μεταμορφώσεις, ακόμα και στις πιο αποκρουστικές, οι φοιτητές έδειξαν πολιτική οξυδέρκεια, διάθεση για αυτοθυσία και μαχητικό ιδεαλισμό –τις ιδιότητες στις οποίες τόσο πολύ βασίζεται ο Άντλερ. Αν και ο κοινός φιλιςταίος των 30 ή 40 χρόνων δεν θα διακινδυνεύσει να του σπάσουν τα μούτρα για μια υποτιθέμενη έννοια «τιμής», ο γιός του θα το κάνει, με ζήλο. Οι ουκρανοί και πολωνοί φοιτητές στο Πανεπιστήμιο του Λβοφ μας έδειξαν πάλι τελευταία ότι όχι μόνο ξέρουν πώς να φέρνουν μια εθνική ή πολιτική τάση μέχρι το τέλος, αλλά και να προτάσουν το

στήθος τους στις κάνες των περιστροφών. Πέρυσι, οι γερμανοί φοιτητές της Πράγας είχαν έτοιμοι να αντιμετωπίσουν όλη τη βία του όχλου για να διαδηλώσουν στους δρόμους το δικαίωμά τους να υπάρχουν σαν γερμανική κοινωνία. Εδώ έχουμε έναν μαχητικό ιδεαλισμό –μερικές φορές ακριβώς σαν του κόκορα στις κοκορομαχίες– που χαρακτηρίζει όχι μια τάξη ή μια ιδέα, αλλά μια ηλικία. Από την άλλη, το πολιτικό περιεχόμενο αυτού του ιδεαλισμού καθορίζεται ολοκληρωτικά από το ιστορικό πνεύμα εκείνων των τάξεων από τις οποίες προέρχονται οι φοιτητές και στις οποίες γυρίζουν: Και αυτό είναι φυσικό και αναπόφευχτο.

Σε τελευταία ανάλυση, όλες οι κατέχουσες τάξεις στέλνουν τους γιούς τους στο Πανεπιστήμιο, και αν οι φοιτητές επρόκειτο να είναι για πολύ στο Πανεπιστήμιο μια *tabula rasa* (άγραφο χαρτί) που πάνω του ο σοσιαλισμός θα μπορούσε να γράψει το μήνυμά του, τότε τί θα γινόταν η ταξική κληρονομικότητά και ο φτωχός, ο παλιός ιστορικός ντετερμινισμός;

* * *

Αυτό που απομένει, σαν συμπέρασμα, είναι να ξεκαθαρίσουμε μια άλλη πλευρά του ζητήματος, που είναι και υπέρ και εναντίον του Άντλερ.

Σύμφωνα με τον Άντλερ, ο μόνος τρόπος για να τραβήξουμε τους διανοούμενους στο σοσιαλισμό, είναι να προβάλουμε σ' όλη του την έχταση, τον τελικό σκοπό του κινήματος. Αλλά ο Άντλερ αναγνωρίζει, βέβαια, ότι ο τελικός αυτός σκοπός εμφανίζεται καθαρότερα και πληρέστερα, στο ποσοστό που προοδεύει η συγκεντροποίηση της βιομηχανίας, η προλεταριοποίηση των μεσαίων στρωμάτων και η εντατικοποίηση των ταξικών ανταγωνισμών. Ανεξάρτητα από τη θέληση των πολιτικών ηγετών και τις διαφορές σ' ό,τι αφορά την εθνική ταχτική, στη Γερμανία, ο «τελικός σκοπός» προβάλει με ασύγκριτα μεγαλύτερη καθαρότητα και αμεσότητα από ότι στην Αυστρία ή την Ιταλία. Αλλά αυτό το ίδιο κοινωνικό προτσές, η εντατικοποίηση της πάλης ανάμεσα σε εργασία και κεφάλαιο, εμποδίζει τους διανοούμενους να περάσουν στο στρατόπεδο του κόμματος της εργασίας. Οι γέφυρες ανάμεσα στις τάξεις γκρεμίζονται, και για να τις διασχίσει κανείς πρέπει να πηδήσει πάνω από μια άβυσσο που βαθαίνει κάθε μέρα που περνάει. Έτσι, παράλληλα με τις συνθήκες που αντικειμενικά διευκολύνουν τους διανοούμενους να συλλάβουν θεωρητικά την ουσία του κολλεχτιβισμού, τα κοινωνικά εμπόδια μεγαλώνουν το δρόμο της πολιτικής κατάταξης των διανοούμενων στο σοσιαλιστικό στρατό. Το να μπει κανείς στο σοσιαλιστικό κίνημα σε μια οποιαδήποτε αναπτυγμένη χώρα, όπου

υπάρχει κοινωνική ζωή, δεν είναι μια καιροσκοπική, αλλά μια πολιτική πράξη, και δω η κοινωνική θέληση κυριαρχεί ολοκληρωτικά πάνω στη θεωρητικολόγα λογική. Κι αυτό τελικά σημαίνει ότι είναι δυσκολότερο να κερδηθεί η διανόηση σήμερα από ότι είταν χτες, και ότι αύριο θα είναι δυσκολότερο από σήμερα.

Όμως, σ' αυτό το προτσές υπάρχει επίσης ένα «σπάσιμο στο βαθμιαίο». Η στάση των διανοούμενων προς το σοσιαλισμό, που περιγράψαμε σαν μια στάση αποξένωσης που αυξάνει με την ίδια την ανάπτυξη του σοσιαλιστικού κινήματος, μπορεί και πρέπει να αλλάξει αποφασιστικά σαν αποτέλεσμα μιας αντικειμενικής πολιτικής αλλαγής που θα μεταβάλει το συσχετισμό των κοινωνικών δυνάμεων με αποφασιστικό τρόπο. Από τους ισχυρισμούς του Άντλερ, αυτό που είναι αλήθεια, δε είναι ότι οι διανοούμενοι ενδιαφέρονται για τη διατήρηση της καπιταλιστικής εκμετάλευσης· όχι άμεσα και όχι χωρίς όρους, αλλά μόνο πλάγια, μέσω των αστικών τάξεων, στο βαθμό που οι διανοούμενοι εξαρτιούνται υλικά απ' αυτές. Οι διανοούμενοι θα μπορούσαν να περάσουν στον κολληχτιβισμό αν τους δινόταν η δυνατότητα να δουν σαν πιθανή την άμεση νίκη του κολληχτιβισμού, αν ο κολληχτιβισμός παρουσιαζόταν μπροστά τους, όχι σαν το ιδανικό μιας διαφορετικής, απόμακρης και ξένης τάξης, αλλά σα μια κοντινή και απτή πραγματικότητα, και, τέλος, αν –και αυτός δεν είναι ο λιγότερο σημαντικός όρος– ένα πολιτικό σπάσιμο από την μπουρζουαζία δεν απειλούσε κάθε εργάτη του πνεύματος χωριστά, με σοβαρές υλικές και ηθικές συνέπειες. Τέτιοι όροι μπορούν να εγκαθιδρυθούν για την ευρωπαϊκή διανόηση μόνο με την πολιτική κυριαρχία μιας νέας κοινωνικής τάξης, και ως ένα βαθμό, σε μια περίοδο κατευθείαν και άμεσης πάλης γι' αυτή την κυριαρχία. Όποια και να είταν η αποξένωση της ευρωπαϊκής διανόησης από τις εργατικές μάζες –και αυτή η αποξένωση θα αυξηθεί ακόμα περισσότερο, ιδιαίτερα στις νεότερες καπιταλιστικές χώρες, σαν την Αυστρία, την Ιταλία, τις Βαλκανικές χώρες– σε μια εποχή, ωστόσο, μεγάλης κοινωνικής ανοικοδόμησης, η διανόηση –ίσως νωρίτερα από τις άλλες ενδιάμεσες τάξεις– θα περάσει με το μέρος των υπερασπιστών της νέας κοινωνίας. Ένα μεγάλο ρόλο σε σχέση μ' αυτό θα παίξουν οι κοινωνικές ιδιότητες των διανοούμενων, που τους ξεχωρίζουν από την εμπορική και βιομηχανική μικροαστική τάξη και αγροτιά: οι επαγγελματικοί τους δεσμοί με τους πολιτιστικούς κλάδους της κοινωνικής εργασίας, η ικανότητά τους για θεωρητικές γενικεύσεις, η ευελιξία και ευκινησία της σκέψης τους, με λίγα λόγια, το ότι είναι διανοούμενοι. Αντιμέτωποι με το αναπόφευγο γεγονός της μεταφοράς όλου του μηχανισμού της κοινωνίας σε νέα χέρια, οι διανοούμενοι της Ευρώπης θα μπορέσουν να πείσουν τον εαυτό τους ότι οι συνθήκες που έτοι εγκαθιδρύθηκαν, όχι μόνο δε θα τους ρίξουν στην

άβυσσο, αλλά αντίθετα, θα ανοίξουν μπροστά τους απεριόριστες δυνατότητες για την εφαρμογή τεχνικών, οργανωτικών και επιστημονικών δυνάμεων. Και θα μπορέσουν να προμηθεύσουν αυτές τις δυνάμεις από τις γραμμές τους, ακόμα και στην πρώτη, την πιο κρίσιμη περίοδο, όταν το νέο καθεστώς θα πρέπει να ξεπεράσει τεράστιες τεχνικές, κοινωνικές και πολιτικές δυσκολίες.

Αλλά, αν η πραγματική κατάκτηση του μηχανισμού της κοινωνίας εξαρτιόταν από το αν προηγούμενα έρχονταν οι διανοούμενοι στο κόμμα του ευρωπαϊκού προλεταριάτου, τότε οι προοπτικές του κολλητισμού θα ήταν πραγματικά άθλιες –γιατί, όπως προσπαθήσαμε να δείξουμε παραπάνω, η προσχώρηση των διανοούμενων στη σοσιαλδημοκρατία μέσα στα πλαίσια του αστικού καθεστώτος γίνεται, αντίθετα με όλες τις προσδοκίες του Μαξ Άντλερ, όλο και λιγότερο πιθανή με το πέρασμα του χρόνου.

ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΤΟΝ ΛΕΟΝ ΤΡΟΤΣΚΙ

του Αντρέ Μπρετόν

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
Κ. ΜΑΤΣΑ
Γ. ΣΑΡΑΝΤΟΓΛΟΥ

Το άρθρο αυτό, που αναδημοσιεύεται από την ΕΜΕ Νο 39, είναι η ομιλία του Αντρέ Μπρετόν, που μόλις είχε επιστρέψει από το Μεξικό, στη συγκέντρωση που είχε οργανώσει το Εργατικό Διεθνιστικό Κόμμα στο Παρίσι, το 1938, για την Επέτειο της Οχτωβριανής Επανάστασης.

Σύντροφοι,

Δεν θα περιμένετε από μένα έναν πολιτικό λόγο. Έχουν περάσει σχεδόν τρεις μήνες από την επιστροφή μου από το Μεξικό –τρεις μήνες κατά τους οποίους ακούσαμε πολλές φορές τη φωνή του συντρόφου Τρότσκι. Τρεις μήνες κατά τους οποίους, η σκέψη του συντρόφου Τρότσκι, τόσο εξαίσια γρήγορη στο να συλλαμβάνει κάθε νέα σκοπιά του πολιτικού και του κοινωνικού προβλήματος, τόσο εξαίσια εξασκημένη στο να φέρνει στην επιφάνεια το καινούργιο, έχει γίνει ικανή να γεφυρώνει τη μεγάλη απόσταση που τον χωρίζει από μας, και να εκπληρώνει μέσα από τα περιοδικά της Τέταρτης Διεθνούς, το ρόλο του σαν καθοδηγητική μεγαλοφυΐα, σαν ο πιο δοκιμασμένος καθοδηγητής του επαναστατικού κινήματος. Τα γεγονότα που έχουν ξετυλίχτει τους τελευταίους τρεις μήνες έχουν προκαλέσει μια τέτια αναταραχή, που η ανάλυσή μας της διεθνούς κατάστασης, που μπόρεσα να τον ακούσω να την κάνει μ' έναν μοναδικά αυθεντικό τρόπο, χρειάζεται να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα. Θα ήταν πολύ εύκολο να αποδειχτεί ότι, στις προβλέψεις του τότε, ο Τρότσκι ήταν πιο κοντά από οποιονδήποτε άλλον σ' αυτό που έχει γίνει συγκεκριμένη πραγματικότητα σήμερα. Αλλά εσείς, σύντροφοι, που οι πόθοι σας ταυτίζονται με τους δικούς του, είστε τόσο ικανοί να το αποδείξετε αυτό, όσο κι εγώ. Θα αφήσω, επομένως, κατά μέρος οτιδήποτε μπορεί να επικαλύψει τα ραπόρτα των συντρόφων μας και θα περιορίσω τη μαρτυρία μου στο καθαρά ανθρώπινο επίπεδο.

Από μαρξιστική σκοπιά δεν είναι δύσκολο να καταλάβουμε ότι είναι αδύνατο στην εποχή μας να ζήσεις σαν ανεξάρτητος συγγραφέας,

πολύ περισσότερο που ένας τέτιος συγγραφέας έχει σαν στόχο να εκφραστεί τίμια σε μια σειρά ζητήματα, έτσι που να δείξει την πλήρη ασυμφωνία του με την αστική κοινωνία. Οι μόνοι δρόμοι που ανοίγονται μπροστά του είναι, είτε να αμβλύνει βαθμιαία την κριτική του με τέτιο τρόπο που η κοινωνία να προετοιμάζεται να τον καλωσορίσει κάποτε σαν τον άσωτο γιό της. Ή, αλλιώς, να δοθεί ολόκληρος σε μια μορφή αντιπολίτευσης που τουλάχιστον προς στιγμή προσφέρει στο διανοούμενο τη μεγαλύτερη ξεκούραση και το μεγαλύτερο οικονομικό κέρδος: δηλαδή τη σταλινική αντιπολίτευση. Ο σταλινισμός πραγματικά θέτει στη διάθεση ενός τέτιου συγγραφέα, αν συναινέσει να δώσει κάλυμμα στην τρομερή ιστορική του απάτη, σχεδόν απεριόριστες δυνατότητες επιλογής θέσεων και εργασιών, με τέτια οικονομικά οφέλη, που δεν ξέρουν ποιά να πρωτοδιαλέξουν. Μια και δεν συγκατατέθηκα εγώ ούτε στον πρώτο ούτε στο δεύτερο δρόμο αυτής της παραίτησης και της προδοσίας, αναγκάστηκα πριν δυό χρόνια, λόγω της ακραία επισφαλούς οικονομικής μου κατάστασης, να ψάξω για μια θέση δασκάλου στο εξωτερικό. Η υποτιθέμενη δραστήρια υπηρεσία του υπουργείου Εξωτερικών, στην οποία έπρεπε αναγκαστικά να κάνω την αίτησή μου, αφού εξέτασε προσεχτικά την ιδεολογική μου θέση, όπως συνάγονταν από την προηγούμενη δραστηριότητά μου, κατέληξε στο ότι δε θα έπρεπε να με στείλει σε μια χώρα που έχει απολυταρχικό καθεστώς, ή που πρόκειται ενδεχομένως στο άμεσο μέλλον να αποχτήσει τέτιο καθεστώς.

Μ' αυτούς τους όρους, οι πιθανότητες περιορίστηκαν σε τέτιο βαθμό –είναι ερεθιστικό να το αναφέρεις σήμερα– που το μόνο που μπορούσαν να μου προσφέρουν ήταν να διαλέξω ανάμεσα στην Τσεχοσλοβακία και το Μεξικό. Διάλεξα το Μεξικό, και από τότε για πολύ καιρό δεν άκουσα να λέγεται πια τίποτα. Μόνο προς το τέλος της περυσινής χρονιάς, όταν αποφάσισα να ερευνήσω τους λόγους αυτής της σιωπής, τότε μου πρότειναν, σαν αποζημίωση, να με στείλουν στο Μεξικό για να δώσω μια σειρά διαλέξεων στο Πανεπιστήμιο με θέμα την κατάσταση της ποίησης και της ζωγραφικής στην Ευρώπη.

Θα αναρωτιέστε, σύντροφοι, γιατί νοιώθω την ανάγκη να σας παρουσιάσω με τόσες λεπτομέρειες τους όρους αυτού του ταξιδιού. Αυτό, όπως είναι ευνόητο, οφείλεται στο ότι ορισμένοι από τους εχθρούς μας είναι εφευρετικοί στο να το διαστρεβλώνουν και να επιζητούν ακόμα να επωφεληθούν απ' αυτό, με τον πιο χυδαίο τρόπο. Ακόμα πριν φύγω, ένα μέλος του «Οίκου της Κουλτούρας»*, ένας αρκετά επικίνδυνος βλάκας

(*) Η Ένωση των Οίκων της Κουλτούρας (Association des Maisons de la Culture) ιδρύθηκε την άνοιξη του 1935 σαν μια οργάνωση διανοούμενων που ελεγχόταν από τους σταλινικούς. Γενικός γραμματέας την εποχή της ομιλίας αυτής του Μπρετον ήταν ο σταλινικός συγγραφέας Λουί Αραγκόν.

που ακούει στο όνομα Τριστάν Τζαρά, βρήκε πρόθυμα αυτιά στα οποία διηγήθηκε ότι επιφορτίστηκα από το υπουργείο των Εξωτερικών με την αποστολή μιας συνάντησής μου με τον Τρότσκι! Εξάλλου, μαζί με μένα έφυγαν από το Παρίσι πολλά γράμματα, που στάλθηκαν από τη Νέα Υόρκη στο Μεξικό αεροπορικώς, έτσι ώστε έφτασαν εκεί πριν από μένα, γράμματα που απευθύνονταν στους κυριότερους μεξικανούς συγγραφείς και καλλιτέχνες, γράμματα στα οποία ξεχείλιζε η πιο αναίσχυνη συκοφαντία. Πολλοί από τους παραλήπτες αυτών των γραμμάτων ήξεραν ευτυχώς πώς είχαν τα πράγματα, τόσο σε σχέση με μένα όσο και σε σχέση με τα αχρεία μέσα στα οποία καταφεύγουν συνήθως οι σταλινικοί κύκλοι: Χάρη σ' έναν απ' αυτούς τους παραλήπτες, μπορώ να σας διαβάσω ένα τέτιο ντοκουμέντο:

«Αγαπητέ σύντροφε και φίλε,

Θέλουμε να σε πληροφορήσουμε, και να σου ζητήσουμε αν έχεις την καλοσύνη να το γνωστοποιήσεις στους φίλους μας στο Μεξικό, για τη θέση του Αντρέ Μπρετόν που πρόκειται να επισκεφθεί τη χώρα σας για να δώσει εκεί ορισμένες διαλέξεις.

Απεσταλμένος των υπηρεσιών προπαγάνδας του υπουργείου των Εξωτερικών, γνωστών ακόμα και σήμερα για την αντιδραστική τους πολιτική, ο κ. Αντρέ Μπρετόν πήρε πάντα θέση ενάντια στο Λαϊκό Μέτωπο και μ' αυτό το σκοπό έχει συμμαχήσει με τα πιο ύποπτα πολιτικά στοιχεία. Η δράση του ενάντια στην Ισπανική Δημοκρατία πήρε τις πιο ύπουλες μορφές, έστω κι αν διεκδικούσε έναν επαναστατισμό στα λόγια.

Δηλωμένος θαυμαστής του Τρότσκι, στάθηκε πάντα αντίθετος σ' όλες τις πράξεις της Διεθνούς Ένωσης Συγγραφέων, και γι' αυτό δεν του δόθηκε ο λόγος στο Πρώτο Συνέδριο των συγγραφέων.

Φοβούμενοι ότι μπορούν να γίνουν παρανοήσεις, θελήσαμε να σας ενημερώσουμε για την πραγματική κατάσταση της λογοτεχνίας στη Γαλλία.

Με τους πιο θερμούς χαιρετισμούς μας ...κλπ.

*Για τη Διεθνή Γραμματεία
Υπογραφή: Rene Blech»*

Για κείνους ανάμεσά σας που μπορεί να μην ξέρουν, πρέπει να υπενθυμίσω, σύντροφοι, ότι η στάση μου και η στάση των υπερρεαλιστών φίλων μου απέναντι στον πόλεμο της Ισπανίας, δε θα μπορούσε να δώσει λαθή ούτε για την παραμικρότερη παρανόηση. Από την πρώτη στιγμή της σύγκρουσης, καταδικάσαμε σε αιώνια ατίμωση τις δυνάμεις

της οπισθοδρόμησης και του σκότους που πήραν την ευθύνη του ξεσπάσμάτος της, διακηρύξαμε την ακλόνητη ελπίδα μας στο πρώτο σκίρτημα της εργατικής Ισπανίας, ένα πήδημα προς τα εμπρός που έτεινε στην πραγματοποίηση, σφυρηλατημένη μέσα στον κίνδυνο, του μόνου πραγματικά ανίκητου μπλοκ, πήδημα που έτεινε επίσης στην ολοκληρωτική εκμηδένιση κάθε θρησκευτικού απαράτ και πάνω απ' όλα στη δημιουργία μιας δραστήριας, επαναστατικής ιδεολογίας, σχηματισμένης μέσα στη δοκιμασία των γεγονότων, που να μην ενδιαφέρεται να αναπαράγει αυτή την ιδεολογία που υπάρχει ή σαπίζει αλλά να συμφιλιώσει τις θεμελιακές φιλοδοξίες των συντρόφων μας του FAI, του CNT, του POUM και, θα μπορούσαμε να προσθέσουμε, του PSUC, στο μέτρο που αυτοί οι τελευταίοι θα σταματούσαν τις επιθέσεις τους ενάντια στους προηγούμενους. Δεν είναι αυτό αρκετά σαφές; Σε κάθε περίπτωση, σταθήκαμε ασυμβίβαστα αντίθετοι στην πολιτική της μη επέμβασης. Υπάρχουν αποδείξεις για όλα αυτά, τυπωμένες, με ημερομηνίες αναμφισβήτητες. Αλλά αυτό που δε μας συγχωρούν, αυτό που δε μου συγχωρούν εμένα προσωπικά, είναι ότι στη διάρκεια των γεγονότων, διαπίστωνα ότι η ΕΣΣΔ σήμερα συνιστά ένα από τα κύρια εμπόδια στη νίκη του ισπανικού προλεταριάτου, είναι ότι είπα, για παράδειγμα, το Γενάρη του 1937: *«Οι Δίκες της Μόσχας είναι η άμεση συνέπεια της πάλης που διεξάγεται τώρα στην Ισπανία: Το ζήτημα για τον Στάλιν είναι να εμποδίσει με κάθε θυσία να αναπτυχθεί ένα νέο επαναστατικό κύμα στον κόσμο. Το ζήτημα είναι να προκαλέσει τη βίαιη διακοπή της Ισπανικής Επανάστασης, όπως έγινε με τη Γερμανική Επανάσταση, με την Κινέζικη Επανάσταση. Μας αντικρούουν με το επιχείρημα ότι η ΕΣΣΔ προμηθεύει όπλα και αεροπλάνα; Ναι, πρώτα γιατί της είναι απαραίτητο να κρατήσει τα προσχήματα, και μετά γιατί αυτά τα όπλα με τη διπλή κόψη, καλούνται να συντρίψουν κάθετι που γίνεται στην Ισπανία όχι για την παλινόρθωση της αστικής δημοκρατίας, αλλά για την εγκαθίδρυση ενός καλύτερου κόσμου, γιατί καλούνται να καταστρέψουν κάθετι που αγωνίζεται για την προλεταριακή επανάσταση»*.

Αυτό που δεν μπορούν να παραβλέψουν σε μένα είναι ότι είπα: *«Ας μην απατώμαστε, οι σφαίρες της σκάλας της Μόσχας, τον Γενάρη του 1937, έχουν στόχο τους συντρόφους μας του POUM. Μετά απ' αυτούς θα επιτεθούν στους αναρχικούς συντρόφους μας, με την ελπίδα ότι θα εξολοθρεύσουν κάθετι ζωντανό, κάθετι που φέρ'ει μέσα του μια υπόσχεση για το μέλλον στον ισπανικό αντιφασιστικό αγώνα»*.

Το Νοέμβρη του 1938 –ας μη χάνουμε το θάρρος μας, σύντροφοι– ο Στάλιν έχασε τη δίκη του POUM: μπροστά στις αποδείξεις που έφερε η υπεράσπιση, υποχρεώθηκε να αποσύρει την κατηγορία της κατασκοπίας που απεύθυνε στους συντρόφους μας, υποχρεώθηκε να παραιτη-

θεί ολοκληρωτικά από την προσπάθεια της ατίμωσης των επαναστατών της Ισπανίας, παρά τη βοήθεια των διαβεβαιώσεων και της μαρτυρίας του βρώμικου ιησουίτη Μπέργκαμιν.

Η εργατική Ισπανία, η επαναστατική Ισπανία, που την πραγματικότητα της αρνούμαστε να υποκαταστήσουμε με την έννοια της δημοκρατικής Ισπανίας, είναι πάντα όρθια. Σ' αυτήν, και μόνο σ' αυτήν, απευθύνεται η φλογερή μας αδελφότητα: παρόλες τις προσπάθειες διαφθοράς, ο Στάλιν δεν μπόρεσε ακόμα να κυριαρχήσει πάνω της περισσότερο από τον Φράνκο: η ετυμηγορία του Οχτώβρη 1938 μας μαθαίνει ότι αυτή δεν έχει πει ακόμα την τελευταία της λέξη.

Και σαν να μην έφτανε το γράμμα της εισαγωγής που μόλις σας διάβασα σε σχέση με ό,τι με αφορά, ένα σχόλιο πιο επιτακτικό, που δεν κατάφερε ούτε αυτό να μείνει εμπιστευτικό, στάλθηκε στο γενικό γραμματέα του LEAR του Μεξικού, το αντίστοιχο του πρώην AEAR (Association des Ecrivains et des Artistes Revolutionnaires). Του ζητούσαν απερίφραστα να επαγρυπνεί για να «*σαμποτάρει συστηματικά κάθε δουλιά που θα έκανα στο Μεξικό*». Ο υπογράφων δεν είταν άλλος από τον Αραγκόν.

* * * * *

Νά 'μαι, λοιπόν, φαντάζεστε με πόση συγκίνηση, μπροστά σ' αυτό το «Μπλε Σπίτι», για το οποίο έχουμε τόσα πει, και που αποτελεί στο Κογιοακάν την κατοικία του σύντροφου Τρότσκι.

Προσπάθησα με δυσκολία να συλλέξω όσο το δυνατό περισσότερα στοιχεία για την ηθική του ακεραιότητα, για το πώς χρησιμοποιούσε το χρόνο του και επίσης κάθετι άλλο που θα μπορούσε να τον εμποδίσει να ανήκει στην ιστορία και να τον κάνει να συμπεριφέρεται σαν ένας ζωντανός άνθρωπος, αλλά εξακολουθούσε να παρεμβάλλεται ανάμεσα σε κείνον και σε μένα μια οθόνη. Πάνω σ' αυτή την οθόνη ξετυλιγόταν μια ζωή πολύ πιο ταραγμένη και πιο συνταραχτική, και ασύγκριτα πιο δραματική απ' όλες τις άλλες. Αντίκρυσα αυτό τον άνθρωπο που είταν ο επικεφαλής της επανάστασης του 1905 και ένας από τους δύο πρωτεργάτες της επανάστασης του 1917, όχι μόνο σαν τον άνθρωπο που έβαλε τη μεγαλοφυΐα του και όλες τις ζωντανές του δυνάμεις στην υπηρεσία της μεγαλύτερης υπόθεσης που ξέρω, αλλά επίσης το μοναδικό μάρτυρα, το βαθύ ιστορικό, που τα έργα του κάνουν κάτι περισσότερο από το να διδάσκουν –παροτρύνουν τον άνθρωπο να υψώσει το ανάστημά του. Τον αντίκρυσα στο πλευρό του Λένιν, και αργότερα να συνεχίζει μόνος να υπερασπίζεται τη θέση του, τη θέση της επανάστασης, μέσα στους κόλπους των νόθων συνεδρίων. Τον έβλεπα να στέκεται όρθιος, ανάμεσα στους αισχρά σφαγμένους συντρόφους του, μόνος αυτός, θύμα στη μνήμη των τεσσάρων παιδιών του που δολοφονήθηκαν. Κα-

τηγορούμενος για το μεγαλύτερο για έναν επαναστάτη έγκλημα, η ζωή του να απειλείται κάθε στιγμή, παραδομένος στο τυφλό μίσος αυτών των ανθρώπων για τους οποίους είχε κατασπαταλήσει χωρίς φειδώ όλες του τις δυνάμεις. Πόσο εύκολο είναι να οργανώσεις τη νύχτα της ελεύθερης γνώμης!

Με την καρδιά να χτυπά, είδα μισάνοιχτη την πύλη του Μπλε Σπιτιού, με οδήγησαν μέσα από τον κήπο, μόλις που πρόλαβα στο πέρασμα να προσέξω τις μπουκαμβίλιες που τα ροζ και μωβ λουλούδια τους κάλυπταν το χώμα, τους αιώνιους κάκτους, τα πέτρινα είδωλα που ο Ντι-έγκο Ριβέρα –που έθεσε το σπίτι του στη διάθεση του Τρότσκι– είχε συγκεντρώσει με αγάπη κατά μήκος των μονοπατιών. Βρέθηκα σ' ένα φωτεινό δωμάτιο ανάμεσα σε θιβλία. Έ, λοιπόν, σύντροφοι, τη στιγμή που ο σύντροφος Τρότσκι σηκώθηκε από το βάθος του δωματίου, τη στιγμή που ο πραγματικός του εαυτός έπαιρνε τη θέση της εικόνας που είχα γι' αυτόν, δεν μπορούσα να κατανικήσω την ανάγκη να του πω πόσο έκθαμβο με άφηνε το ότι τον έβρισκα τόσο νέο. Με τί αυτοκυριαρχία, με τι βεβαιότητα έχει κρατήσει τη ζωή του, παρά και ενάντια σε όλα, σε τέλεια αρμονία με τις αρχές του, με τι εξαιρετικό κουράγιο μέσα στις τόσες δοκιμασίες που είχε περάσει, κατάφερε να μην αλλοιωθούν τα χαρακτηριστικά του! Βαθιά γαλάζια μάτια, θαυμαστό μέτωπο, πλούσια μαλιά που μόλις άρχιζαν να παίρνουν το χρώμα του ασημιού και μια χρωματική δροσιά, συνθέτουν ένα προσωπείο, που αισθάνεται κανείς ότι μια εσωτερική ειρήνη το διαπερνά και θα το διαπερνά πάντα, ακόμα και μέσα στις πιό σκληρές στιγμές, γεγονότα της δυστυχίας του. Δεν πρόκειται εδώ για μια στατική άποψη, γιατί μόλις το πρόσωπο εμψυχώνεται και τα χέρια αρχίζουν να δίνουν ένα φίνο τόνο στη μια ή την άλλη πρόταση, η όλη προσωπικότητα αναδύει κάτι που ηλεκτρίζει.

Να είστε σίγουροι, σύντροφοι, ότι αν τα καπιταλιστικά κράτη αποδείχτηκαν τόσο αποφασισμένα, τόσο ομόφωνα στην απόφαση να εξορίσουν τον σύντροφο Τρότσκι, και αν η κυβέρνηση του Στάλιν δεν έπαψε να τα πιέζει για να πετύχει αυτή την αποκήρυξη, αυτό είναι τέλεια φυσικό από τη μεριά τους. Ο Τρότσκι ελεύθερος, ο Τρότσκι ικανός να απευθύνει σήμερα το λόγο σε μια συγκέντρωση στο Παρίσι, θα είταν ένα κομμάτι της επανάστασης που ορθώνεται ξανά μπροστά μας, το φως του Σοβιέτ της Πετρούπολης και του Συνεδρίου στο Σμόλνι, που θα άρχιζε ξανά να φωτίζει. Δεν μπορούμε να ζητάμε από τους εκμεταλλευτές της εργατικής τάξης να συμφωνήσουν μ' αυτό. Αυτό μπορούμε να το περιμένουμε μόνο από την εργατική τάξη, από την εργατική τάξη που, όταν έρθει η ώρα, θα αποτινάξει το ζυγό που την συντρίβει, θα σαρώσει μ' ένα χτύπημα τη θερμιδοριανή σαπίλα και θα αναγνωρίσει τους δικούς της.

Μου δόθηκε, στη συνέχεια, η ευκαιρία να έχω συχνές συνομιλίες με το σύντροφο Τρότσκι. Από μια λίγο μυθώδη ζωή που του απέδιδα, απόχτησε για μένα την πιο αληθινή, την πιο απτή ύπαρξη. Δεν υπάρχει καμιά τυπικά μεξικάνικη τοποθεσία με την οποία να μην έχει συνδεθεί στη μνήμη μου. Τον ξαναβλέπω, συνοφρυωμένο, να ξεφυλλίζει τις παρισινές εφημερίδες στη σκιά ενός κήπου της Κουερναβάκα, μέσα στη φοβερή ζέστη, με την ατμόσφαιρα γεμάτη από τον θόρυβο των κολιμπρί, ενώ η συντρόφισσα Ναταλία Τρότσκι, τόσο συγκινητική, με τόση κατανόηση και ευγένεια, μου έλεγε τα ονόματα των εκπληκτικών λουλουδιών. Τον βλέπω ακόμα να σκαρφαλώνει μαζί μου στην πυραμίδα του Ξοχικάλκο. Μια άλλη μέρα, γευματίσαμε με μεγάλη όρεξη στις όχθες μιας παγωμένης λίμνης μέσα στον κρατήρα του Ποπακαταπέτλ. Περνούσαμε ένα ολόκληρο πρωινό σε ένα νησί της λίμνης Πατζκουάρο –ο δάσκαλος που αναγνώρισε τον Τρότσκι και τον Ριβέρα έβαλε τα παιδιά του σχολείου να τραγουδήσουν στην παλιά γλώσσα των Ταράσκο. Ή ακόμα να 'μαστε να ψαρεύουμε σ' ένα ορμητικό ρυάκι του δάσους. Δεν υπάρχει κανένας που να δείχνει μεγαλύτερο ενδιαφέρον από το σύντροφο Τρότσκι για κάθετι καινούργιο που μας προσφέρεται, δεν υπάρχει κανείς που στη διάρκεια ενός ταξιδιού να είναι τόσο συναρπαστικός, τόσο ιδιοφυής όσο εκείνος. Είναι πεντακάθαρο, υπάρχει μέσα σ' αυτόν μια αναλλοίωτη πηγή νιότης. Κι όμως, όπως καταλαβαίνετε καλά, σύντροφοι, δεν υπάρχει κανείς με μεγαλύτερη πνευματική ένταση απ' αυτόν. Δεν ξέρω κανέναν άλλον άνθρωπο τόσο ικανό να υποβάλλει τον εαυτό του σε τόσο έντονη, συνεχή δουλιά.

Αλλά, απ' αυτή τη δουλιά, υπάρχουν ήδη τόσες αντικειμενικές αποδείξεις, που πιστεύω ότι μπορούμε να τις περάσουμε γρήγορα, ώστε να προσπαθήσουμε να διακρίνουμε το μυστικό της προσωπικής γοητείας του. Αυτή η γοητεία είναι έξω από κάθε όριο. Ένα βράδι που συμφώνησε να δεχθεί έναν όμιλο διανοομένων που αποτελούνταν από μια εικοσαριά άτομα από τη Νέα Υόρκη, να τους κάνει μια σύντομη διάλεξη, μετά να απαντήσει στις ερωτήσεις τους, παρατήρησα πως, καθώς μιλούσε, η ατμόσφαιρα του δωματίου γινόταν ανθρώπινα φιλική γι' αυτόν, πως αυτό το ακροατήριο εκτιμούσε τη ζωντάνια και τη σταθερότητα της απάντησής του, θερμαινόταν από τη διάθεση του και απολάμβανε την ορμή του. Παρακολουθούσα, διασκεδάζοντας, τις προσπάθειες που έκαναν αυτοί οι άνθρωποι, πριν φύγουν, να έρθουν ο ένας μετά τον άλλον να τον ευχαριστήσουν, να του σφίξουν το χέρι. Κι όμως υπήρχε ανάμεσά τους, ανάμεσα στους πιο πολυπράγμονες, ο κυβερνήτης ενός κράτους της Βόρειας Αμερικής, όπως και μια γυναίκα, με κεφάλι κουκουβάγιας, που ήταν υπουργός Εργασίας στην κυβέρνηση Mac Donald... Αυτή η γοητεία μου φαινόταν ότι οφειλόταν, όχι μόνο στην ευχαρίστηση του να βλέπεις από κοντά μια ανώτερη διάνοια να

δουλεύει μαζί σου, αλλά και στην έκπληξη της ανακάλυψης ότι το κύριο ενδιαφέρον στο οποίο επικεντρώνεται αυτή η διάνοια είναι τόσο δυνατό, ώστε να υποτάσσει όλα τα άλλα ενδιαφέροντα, να τα κάνει να το εξυπηρετούν. Αλλά, τα υπόλοιπα τα ξέρετε.

Κάποτε περπατούσα ή καθόμουν σ' ένα πάγκο μαζί με τον σύντροφο Τρότσκι, στο μέσο μιας ινδιάνικης αγοράς, που είναι από τα ωραιότερα θεάματα που υπάρχουν στο Μεξικό. Αυτά που αποσπούσαν το ενδιαφέρον μας ήταν η αρχιτεκτονική των γύρω σπιτιών, ή τα πολύχρωμα κάνιστρα των ανθοπωλών, ή το πέρασμα των χωρικών ντυμένων με sarapes, που απεικόνιζαν τον ήλιο και τη νύχτα, και προχωρούσαν με εξαιρετική ευγένεια, ο Τρότσκι έβρισκε πάντα τον τρόπο να συνδέσει αυτό το μικρό γεγονός της παρατήρησης με κάτι πιο γενικό, να το μετατρέψει σε μια ελπίδα αναστήλωσης των αξιών αυτού του κόσμου να αποσπάσει από αυτό ένα ερέθισμα για την πάλη μας.

Υπάρχει ένα ζήτημα που για τον σύντροφο Τρότσκι προέχει όλων των άλλων, ένα ζήτημα για το οποίο δεν δέχεται καμιά παρέκκλιση, ένα ζήτημα στο οποίο συνεχώς ξαναγυρίζει. Αυτό το ζήτημα είναι: «*Ποιές είναι οι προοπτικές;*». Κανένας άλλος δεν έχει περισσότερο απ' αυτόν στραμένο το βλέμμα προς το μέλλον, όπως ακριβώς δεν είναι ποτέ πια πολύ ο εαυτός του παρά όταν περιγράφει κυνήγια λύκων στον Καύκασο, όπου πήρε μέρος. Πραγματικά το παρελθόν τείνει να είναι ανιαρό γι' αυτόν. Σαρκάζει όλους αυτούς που έχουν δημιουργήσει για τον εαυτό τους μια τίμια υπόληψη. Πρέπει να τον ακούσετε να μιλά για «*τους μικρούς συνταξιούχους της Επανάστασης!*»!

Προσπάθησαν εκεί, όπως κι αλλού, με κάθε τρόπο να νικήσουν τον Τρότσκι. Αφού δεν έφτανε το να τον καταδικάσουν σε θάνατο στη Μόσχα, να του ξεριζώσουν στο πρόσωπο αυτών που αγαπούσε, ένα-ένα τους καλύτερους λόγους ύπαρξής του, και να τροφοδοτήσουν εναντίά του την πιο τρελή και άθλια εκστρατεία όλων των εποχών, η Γκε Πε Ου που προσπάθησε μάταια πέρυσι να βάλει στα χέρια του, υποτίθεται από κάποιο φίλο, ένα πακέτο που περιείχε μια βόμβα –η Γκε Πε Ου περιορίζεται, τουλάχιστο προς στιγμή, στο να στρέψει εναντίά του ένα ολόκληρο δίκτυο τερατωδών συνωμοσιών, τόσο πιο αποτελεσματικών σ' αυτή την περίπτωση, όσο λιγότερο πληροφορημένοι είναι αυτοί στους οποίους απευθύνεται για την πολιτική κατάσταση στο Μεξικό. Είπαν, σύντροφοι, και η βδομαδιατική εφημερίδα «*Marianne*» το επανέλαβε, ότι ο Τρότσκι υπέβαλε στον Πρόεδρο Καρντένας στην αρχή του χρόνου το μέτρο της απαλλοτρίωσης που πήρε, των ξένων εταιριών πετρελαίου (αγγλικών και αμερικάνικων), με σκοπό, υποτίθεται, να παραδώσει το μεξικάνικο πετρέλαιο στον Χίτλερ, τον Μουσολίνι και τον Φράνκο! Υποστήριξαν –σε άμεση αντίφαση με τον παραπάνω ισχυρισμό,

αλλά τι σημασία έχει, ότι είχαν ο Τρότσκι που πυροδότησε την εξέγερση του στρατηγού Cedillo ενάντια στον πρόεδρο Cardenas. Οι βρώμικες, πληρωμένες από την Γκε Πε Ου φυλλάδες προχώρησαν σε σημείο ώστε να βεβαιώνουν ότι οι σύντροφοι Τρότσκι και Ριβέρα, στη διάρκεια ενός ταξιδιού από την Πόλη του Μεξικού στην Γκουανταλαχάρα, ενός ταξιδιού 800 χιλιομέτρων που στη διάρκειά του δεν τους άφησα ούτε λεπτό μόνους, είχαν μακρές συζητήσεις με κάποιον γιατρό Ατλ, που θεωρείται σε κείνα τα μέρη πράχτορας της γερμανικής πρεσβείας. Είμουν απλούστατα εγώ εκείνος που προσπαθούσαν να εμφανίσουν για φασίστα! Προσέξτε, σύντροφοι, ότι η συκοφαντία ξέρει στην ανάγκη να φαίνεται λιγότερο χοντροκομμένη, και ότι μπορεί κατά περίπτωση να εκλεπτυνθεί. Έτσι αφήνουν να εννοηθεί ότι ο σύντροφος Τρότσκι διατηρεί μια πολύ καλή σχέση με τη μεξικάνικη κυβέρνηση, ότι τον ενδιαφέρει λιγότερο να υποστηρίξει τα συμφέροντα της μεξικάνικης εργατικής τάξης από το να ευχαριστήσει τον στρατηγό Cardenas, λόγω της φιλοξενίας που του παρέχει. Ο Τρότσκι αντέκρουσε αυτό τον υπαινιγμό μια για πάντα με την ακόλουθη απάντηση:

«Ας αφήσουμε τους κλόουν και τους δολοπλόκους στη μοίρα τους. Δεν μας απασχολούν αυτοί, αλλά οι συνειδητοί εργάτες ολόκληρου του κόσμου. Χωρίς να τρέφουν αυταπάτες και χωρίς να τρομάζουν από τις συκοφαντίες, οι πρωτοπόροι εργάτες θα δώσουν την πλήρη υποστήριξή τους στο μεξικάνικο λαό στην πάλη του ενάντια στους ιμπεριαλιστές. Η απαλλοτρίωση του πετρελαιοι δεν είναι ούτε σοσιαλισμός ούτε κομμουνισμός. Αλλά είναι ένα βαθιά προοδευτικό μέτρο εθνικής αυτοάμυνας. Προφανώς ο Μαρξ δεν θεωρούσε κομμουνιστή τον Αβραάμ Λίνκολν. Αυτό, όμως, δεν τον εμπόδισε να έχει μια βαθιά συμπάθεια για τον αγώνα που έκανε ο Λίνκολν. Η Πρώτη Διεθνής έστειλε στον πρόεδρο του Εμφυλίου Πολέμου χαιρετιστήριο μήνυμα, και ο Λίνκολν στην απάντησή του εκτίμησε πολύ αυτή την ηθική υποστήριξη. Το διεθνές προλεταριάτο δεν έχει κανένα λόγο να ταυτίζει το πρόγραμμά του με το πρόγραμμα της μεξικάνικης κυβέρνησης. Οι επαναστάτες δεν χρειάζεται να μετρηφιέζονται, να πλαστογραφούν ούτε να ψεύδονται, όπως το κάνουν οι αυλοκόλακες της σχολής της Γκε Πε Ου, που τη στιγμή του κινδύνου ξεπουλούν και προδίνουν την πιο αδύνατη πλευρά. Χωρίς να εγκαταλείπει το αληθινό της πρόσωπο, κάθε τίμια, εργατική οργάνωση ολόκληρου του κόσμου, και κύρια της Μεγάλης Βρετανίας, έχει καθήκον να επιτίθεται αδιάλλαχτα στους ιμπεριαλιστές ληστές, στη διπλωματία τους, στον Τύπο τους και τους φασίστες λακέδες τους. Η υπόθεση του Μεξικού, όπως και η υπόθεση της Ισπανίας, όπως και η υπόθεση της Κίνας είναι υπόθεση ολόκληρης της εργατικής τάξης»*.

(*) «Collected Writings and Speeches on Britain», Τόμος 3, New Park Publications, σελ. 204.

Πρέπει να αποδόσουμε αυτή τη δικαιοσύνη κι αυτή την τιμή στην κυβέρνηση Καρντένας, που εξακολουθεί να κάνει τα πάντα για να εξασφαλίσει την ασφάλεια του σύντροφου Τρότσκι. Τα μέλη αυτής της κυβέρνησης, μερικά από τα οποία έπαιξαν ηγετικό ρόλο στην επανάσταση του 1910, πολέμησαν κάτω από τις διαταγές του Ζαπάτα ή εκπαιδεύτηκαν στη σχολή του, θαυμάζουν ανεπιφύλαχτα έναν άνθρωπο σαν τον Τρότσκι. Δεν είναι με κανέναν τρόπο δικό τους σφάλμα, αλλά είναι μάλλον συνέπεια των μέτρων που πρέπει να πάρουν για να τον προστατέψουν, το ότι εκείνος υποφέρει μη μπορώντας να κινηθεί όπως θέλει και μερικές φορές παραπονιέται ότι τον μεταχειρίζονται σαν **αντικείμενο**.

Επιμένω, σύντροφοι, τελειώνοντας, ακόμα κι αν αυτό δεν ενδιαφέρει όλους σας εξίσου, να εξετάσω σύντομα ένα ζήτημα που είχα βαθιά μέσα στην καρδιά μου και που φλεγόμενοι να του το παρουσιάσω. Επί χρόνια, σε σχέση με την καλλιτεχνική δημιουργία, υποστήριζα το δικαίωμα του συγγραφέα, του ζωγράφου να οργανώνει τη δουλιά του, να δρα όχι σύμφωνα με πολιτικά συνθήματα, αλλά σύμφωνα με τους πολύ ειδικούς ιστορικούς προσδιορισμούς που βρίσκονται πίσω από την ικανότητα του καλλιτέχνη. Στάθηκα πάντα ακλόνητος σ' αυτό το σημείο. Το 1926, όταν θέλησα να γίνω μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος, αυτή η στάση μου με υποχρέωσε να βρεθώ αντιμέτωπος με διάφορες επιτροπές ελέγχου, όπου μου ζητούσαν, με θυμωμένο τόνο, να απολογηθώ για τους πίνακες του Πικάσο, του Αντρέ Μασόν, που δημοσιεύονταν στο περιοδικό που εξέδιδα. Πάλεψα αδιάκοπα μέσα στο ΑΕΑΡ ενάντια στην ηλίθια γραμμή του «σοσιαλιστικού ρεαλισμού». Αν αφιέρωσα τον εαυτό μου ασταμάτητα σ' ένα καθήκον, περιφρονώντας οτιδήποτε θα μπορούσε να συμβεί, αυτό είταν η διατήρηση της ακεραιότητας της καλλιτεχνικής δημιουργίας, να κάνεις την τέχνη να συνεχίζει να είναι ένας **σκοπός**, να μην καταντάει με κανένα πρόσχημα ένα **μέσον**. Αυτή η επιμονή μου δε σήμαινε ότι δεν ένοιωθα ποτέ απελπισία για το κόμμα, ή ότι δεν σκεφτόμουν ότι η ακατανοησία, η κακοπιστία θα κυριαρχούσαν τελικά. Μας είπαν πολλές φορές, στους φίλους μου και σε μένα, ότι αυτή η στάση που θέλαμε με κάθε θυσία να κρατάμε ήταν ασυμβίβαστη με το μαρξισμό! Όσο κι αν είμουν πεισμένος για το αντίθετο, δεν μπορούσα να κρύψω από τον εαυτό μου ότι αυτό είταν ένα νευραλγικό σημείο, ένα θέμα ανησυχίας που την συμμεριζόμαστε όλοι τόσο πλατιά ώστε να αγωνιώ να παρουσιάσω το θέμα στον σύντροφο Τρότσκι.

Μπορώ να πω, σύντροφοι, ότι δεν θα μπορούσα να τον βρω πιο ανοιχτό στην ανησυχία μου. Ω! μην πιστεύετε ότι καταφέραμε αμέσως να συμφωνήσουμε: δεν είναι άνθρωπος που αποδέχεται τις απόψεις σου τόσο εύκολα. Γνωρίζοντας αρκετά καλά τα βιβλία μου,

επέμενε να μάθει για τις διαλέξεις μου και προσφέρθηκε να τις συζητήσει μαζί μου. Με τον ένα ή τον άλλο τρόπο έγιναν ανάμεσά μας μερικές αψιμαχίες: ένα όνομα σαν του Sade ή του Lautreamont που αναφερόταν παρεπιπτόντως τον τσιμπούσε ελαφρά σαν τσιμπούρι. Αγνοώντας τους, τόνιζε περισσότερο το ρόλο που είχαν παίξει για μένα, από τη μόνη σωστή σκοπιά, τη σκοπιά που είναι κοινή στον επαναστάτη και τον καλλιτέχνη, τη σκοπιά της **απελευθέρωσης του ανθρώπου**. Άλλες φορές, έπαιρνε τη μια ή την άλλη αντίληψη που τύχαινε να εκφράσω και την υπέβαλε στην πιο αυστηρή κριτική. Έτσι μου είπε μια μέρα:

«Σύντροφε Μπρετόν, το ενδιαφέρον που δείχνετε για τα φαινόμενα του αντικειμενικά τυχαίου δεν είναι καθόλου σαφές για μένα. Ναι, ξέρω καλά ότι ο Έγκελς αναφέρθηκε σ' αυτή την έννοια, αλλά αναρωτιέμαι αν, στην περίπτωση σας δεν υπάρχει κάτι άλλο. Δεν είμαι βέβαιος ότι δεν φροντίζετε να κρατήσετε –τα χέρια του διέγραψαν ένα στενό κύκλο στον αέρα– ένα μικρό παράθυρο ανοιχτό στο υπερπέραν».

Δεν πρόλαβα να δικαιολογηθώ και συνέχισε:

– «Δεν είμαι πεισμένος. Και εξάλλου, γράψατε κάπου... Α, ναι, ότι αυτά τα φαινόμενα είχαν για σας ένα ανησυχητικό χαρακτήρα».

– «Με συγχωρείτε, του είπα, έχω γράψει: «*ανησυχητικά για το σημερινό στάδιο της γνώσης μας, θέλετε να το επιβεβαιώσουμε;*».

Σηκώθηκε αρκετά νευρικά, έκανε μερικά βήματα και στράφηκε σε μένα:

– «Αν έχετε πει... για το σημερινό στάδιο της γνώσης μας... Δεν βλέπω πια τίποτε για να σας επιπλήξω, αποσύρω την αντίρρησή μου».

Η εξαιρετική διορατικότητά του –ακόμα κι όταν έτεινε να φανεί λίγο καχύποπτος– και η τέλεια καλοπιστία του, που έβλεπα να αποδειχνονται σε κάθε περίπτωση, μας επέτρεψαν να φτάσουμε σε πλήρη συμφωνία για την έκδοση ενός Μανιφέστου που θα ρύθμιζε οριστικά τα αμφισβητούμενα σημεία στα οποία αναφέρθηκα. Αυτό το Μανιφέστο κυκλοφόρησε με την υπογραφή του Ντιέγκο Ριβέρα και τη δική μου και με το τίτλο: «Για μια ανεξάρτητη επαναστατική τέχνη». Κατέληγε στη δημιουργία μιας Διεθνούς Ομοσπονδίας Ανεξάρτητης Επαναστατικής Τέχνης (FIARI), μ' ένα μηνιαίο δελτίο που θα κυκλοφορήσει για πρώτη φορά στο τέλος του Δεκέμβρη*.

Τονίζω ότι οφείλεται πιο πολύ στον Τρότσκι παρά στον Ριβέρα και εμένα η πλήρης ανεξαρτησία που διεκδικείται από καλλιτεχνική άπο-

---

(*) Στην πραγματικότητα κυκλοφόρησε τον Γενάρη του 1939 με τον τίτλο «Cie».

ψη. Είταν τελικά ο σύντροφος Τρότσκι αυτός που μπροστά στο σχεδίασμα που είχα φτιάξει. «Κάθε ελευθερία στην τέχνη εκτός κι αν στρέφεται ενάντια στην προλεταριακή επανάσταση», μας επέστησε την προσοχή στις νέες καταχρήσεις που θα μπορούσαν να γίνουν απ' αυτή την τελευταία φράση, και χωρίς δισταγμό τη διέγραψε!

Ο Τρότσκι μου επανέλαβε πολλές φορές ότι στη σημερινή εποχή, για να διευκολύνει μια επαναστατική ανασύνταξη, υπολόγιζε πολύ στη δραστηριότητα μιας οργάνωσης σαν την FIARL. Δυο φορές επίσης στη διάρκεια αυτών των τελευταίων μηνών θεώρησε καλό να μου ξεκαθαρίσει τη θέση του πάνω στον τρόπο με τον οποίο αυτός προσωπικά έβλεπε την καλλιτεχνική δημιουργία. Διατυπώθηκε από τη μια μεριά σ' ένα γράμμα στους αμερικάνους συντρόφους, αναδημοσιευμένο στην «Τέταρτη Διεθνή», κι από την άλλη σε μια συνέντευξη ανέκδοτη στα γαλλικά, από την οποία δε θα παραλείψω να παραθέσω το παρακάτω απόσπασμα:

«Η τέχνη της σταλινικής εποχής θα περάσει στην ιστορία σαν η φανερή έκφραση της βαθιάς παρακμής της προλεταριακής επανάστασης. Όμως η αιχμαλωσία της Βαβυλώνας της επαναστατικής τέχνης δεν μπορεί να διαρκέσει και δε θα διαρκέσει αιώνια. Το επαναστατικό κόμμα δεν μπορεί σίγουρα να προτείνει σαν καθήκον του τ'ο να διευθύνει την τέχνη. Ένας παρόμοιος ισχυρισμός δεν μπορεί να προέλθει παρά από κεφάλια μεθυσμένα από την παντοδυναμία, όπως αυτά της γραφειοκρατίας της Μόσχας. Η τέχνη, όπως και η επιστήμη, όχι μόνο δεν ζητούν εντολές, αλλά από την ίδια την ουσία τους δεν τις ανέχονται».

Μου φαίνεται αδύνατο να μην σπεύσουν όλοι οι αυθεντικοί καλλιτέχνες να υποδεχτούν με ανακούφιση και, ακόμα κι αν απέχουν πολύ από το να είναι επαναστάτες, με ενθουσιασμό μια τέτια διακήρυξη.

Σύντροφοι, έχω συνείδηση ότι αποδείχτηκα πολύ πιο κάτω από το φιλόδοξο καθήκον που ανέλαβα: να κάνω λίγο πιο παρόντα ανάμεσά μας τον σύντροφο Τρότσκι. Για να παρηγορηθώ, ας θυμηθώ μια συνομιλία που είχα πριν λίγα χρόνια με τον Andre Malraux, μετά την επιστροφή του από ένα ταξίδι στην ΕΣΣΔ. Μου διηγήθηκε πως, στη διάρκεια ενός γεύματος υποδοχής όπου του ζητήθηκε να βγάλει λόγο, έτυχε να αναφέρει τον Λεόν Τρότσκι και πως ξαφνικά, ένοιωσε την ατμόσφαιρα να βαραίνει, άκουσε ποτήρια να πέφτουν στο πάτωμα, είδε να σηκώνονται και να μετακινούνται μερικοί από τους διπλανούς του στο τραπέζι με την έκδηλη πρόθεση να τον περιστοιχίσουν: **πόσο φοβήθηκε για μια στιγμή για τη ζωή του**. Μου εμπιστεύθηκε ακόμα ότι σκεφτόταν ότι δεν χρωστούσε τη σωτηρία του παρά σε μια ξαφνική έμπνευση, που μας έρχεται καμιά φορά μπροστά στον κίνδυνο, και που

του υπαγόρευσε μια φράση ικανή να προκαλέσει την έκπληξη, να ταραξεί το χέρι αυτών που είχαν έτοιμοι να επιτεθούν. Αυτό που με άφησε και με αφήνει ακόμα κατάπληκτο δεν είναι τόσο αυτή η σκηνή, που ήρθε ένα τραγικό γεγονός μετά να επιβεβαιώσει, όσο το συμπέρασμα στο οποίο αυτή η σκηνή οδήγησε τον Andre Malraux. Κατά τη γνώμη του, δεν έπρεπε πια, για κανένα λόγο, και σε καμιά περίπτωση, να προφέρουμε το όνομα του Λεόν Τρότσκι. Το να προφέρεις το όνομά του, θα ισοδυναμούσε, του φαινόταν, με το να αποκλειστείς ακόμα κι από κείνη την επαναστατική δραστηριότητα που θα μπορούσες να έχεις μέσα στις σημερινές ανυπόφορες συνθήκες. Έχει ξανασυμβεί παρόμοιο γεγονός, ποτέ, σύντροφοι; Είναι δυνατό το ένστικτο της αυτοσυντήρησης να υπαγορεύει στους διανοούμενους να απαρνούνται τη σκέψη τους μ' αυτό τον τρόπο;

Ξέρω, πιστεύω παρολαυτά ότι από τον Andre Malraux δεν λείπει το θάρρος. Και μόνο το όνομα του Τρότσκι είναι γι' αυτόν πολύ αντιπροσωπευτικό και πολύ ενθουσιαστικό για να μπορέσει να σιωπήσει ή να αρκестεί να μουρμουρίσει. Δε θα μας εμποδίσουν να το φωνάξουμε δυνατά και να το κάνουμε να αντηχήσει στα αυτιά των σκύλων κάθε μάρκας. Πάνω στα διαμελισμένα κορμιά των μικρών παιδιών της Ισπανίας, τα κορμιά των ανθρώπων που σκοτώνονται κάθε μέρα για το θρίαμβο της εργατικής Ισπανίας, τα κορμιά των επαναστατών του Οχτώβρη, το κορμί του συντρόφου μας Σεντόφ, που δολοφονήθηκε μέσα σε μια κλινική, το κορμί του συντρόφου μας Κλέμεντ, που η γαλλική αστυνομία δε θέλει να αναγνωρίσει κομμένο σε κομμάτια, εμείς πρέπει να κρατήσουμε το έμβλημα: ΔΕΝ ΘΑ ΠΕΡΑΣΟΥΝ!

Χαιρετίζω τον σύντροφο Τρότσκι, εξαίσια ζωντανό, που θα δει και πάλι να σημαίνει η ώρα του, χαιρετίζω το νικητή και το μεγάλο επιζώντα του Οχτώβρη, τον αθάνατο θεωρητικό της διαρκούς επανάστασης.

11 Νοέμβρη 1938

ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΑΦΕΝΕΙΟ

<http://politikokafeneio.com>

